

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETAS
EDUKACINĖS VEIKLOS KATEDRA

**TEISINIO UGDYMO YPATUMAI TAUTINIŲ
MAŽUMŲ MOKYKLOSE**

Magistro baigiamasis darbas

Atliko
TEDmd08-01 gr. stud.
A. Buločnikovas

Vadovas
Doc. dr. R. Prakapas

VILNIUS, 2009

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. TEISINIO UGDYMO SAMPRATA IR REGLAMENTAVIMAS	
1. 1. Teisinio ugdymo samprata.....	5
1. 2. Teisinio ugdymo reglamentavimas.....	8
2. TAUTINIŲ MAŽUMŲ SAMPRATA IR REGLAMENTAVIMAS	
2. 1. Tautinių mažumų samprata.....	32
2. 2. Tautinių mažumų reglamentavimas.....	36
3. TEISINIO UGDYMO YPATUMAI TAUTINIŲ MAŽUMŲ MOKYKLOSE	
3. 1. Tyrimo organizavimas.....	39
3. 2. Tyrimo rezultatų analizė.....	41
3. 3. Tyrimo rezultatų apibendrinimas.....	55
IŠVADOS.....	56
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	57
SANTRAUKA.....	61
SUMMARY.....	62
PRIEDAI.....	63

IVADAS

Temos aktualumas. Švietimas dabartiniame pasaulyje evoliucionuoja: tobulinamos įvairios programos, gerinama studijų kokybė, į švietimo sistemą ateina nauji dalykai. Mokslas šiais laikais yra visiems prieinamas, jis atveria plačias galimybes tirti ir pažinti pasaulį. Teisinis ugdymas – neseniai atsiradusi studijų kryptis, kuri siekia parengti magistrantus, gebančius dėstyti teisės pagrindus mokyklose bei vykdyti visuomenės ir įvairių socialinių grupių teisinį švietimą.

Daugelis žmonių gyvena vadovaudamiesi tam tikromis teisėmis ir laisvėmis, tačiau ne visada tikslingai, kadangi kartais vieno žmogaus laisvės peržengia kito žmogaus teises ir brandina teisinę nelygybę.

Būtent todėl mokykloje siekiama ugdyti teisiškai išprususį jaunuolį, idant būtų užtikrinta darni visuomenė. Dabar yra skirtingų bendruomenių, kurios įvairiai kalba, išpažįsta kitas religijas, turi savitą kultūrą, papročius, tradicijas. Šios etninės grupės dažniausiai sudaro mažumą valstybėje, todėl gali būti pamintos jų teisės.

Lietuvos tautinės mažumos sudaro 16 % visų valstybės gyventojų (<http://www.stat.gov.lt/lt>). Nacionaliniai bei tarptautiniai teisės aktai naikina diskriminaciją, šitaip garantuodami demokratiškumo principus.

Temos naujumas. Teisinio ugdymo ypatumai tautinių mažumų mokyklose – dar neiširta tema, bet yra darbų, pasirodžiusių panašia tema. Paminėtini tokie darbai kaip: Kristinos Gogelienės magistro darbas „Jaunimo teisinio auklėjimo Lietuvoje bruožai“ (2005), Danguolės Janonienės magistro darbas „Tautinių mažumų vaikų mokyklinė integracija“ (2005), Ingos Motiejūnaitės magistro darbas „Mokinių požiūris į teisinį ugdymą bendrojo lavinimo mokykloje“ (2008), Nijolės Novogrockienės magistro darbas „Vaikų socializacijos teisė ir teisinio auklėjimo Lietuvoje bruožai“ (2006), A. Pekauskio bei G. Grigaliūnaitės straipsnis „Jaunesniojo mokyklinio amžiaus mokinių teisinio ugdymo turinio bendrojo lavinimo mokykloje analizė“ (2008), Rūtos Žilinskienės straipsnis „Teisinis ugdymas bendrojo lavinimo mokykloje: pedagogų požiūris“ (2008) ir kt. Juose aktualizuotas arba teisinis ugdymas, arba tautinės mažumos, o ne teisinio ugdymo ypatumai tautinių mažumų mokyklose.

Tyrimo problema. Tautinės mažumos sudaro nemažą Lietuvos gyventojų dalį, įtakojančių valstybės gyvenimą, todėl būtina išsiaiškinti, kokie teisinio ugdymo ypatumai vyrauja bendrojo lavinimo tautinių mažumų mokyklose.

Tyrimo objektas. Tautinės mažumos mokyklos mokinių rašinių analizė teisinio ugdymo aspektu.

Tikslas. Atskleisti teisinio ugdymo ypatumus tautinių mažumų mokyklose.

Uždaviniai:

- 1) Išnagrinėti teisinio ugdymo ir tautinių mažumų sampratas;
- 2) Apžvelgti pagrindinius įstatymus, reglamentuojančius tautinių mažumų mokyklų teisinį švietimą;
- 3) Ištirti mokinių teisinį sąmoningumą rašto darbuose.

Metodai: Mokslinės literatūros analizė, dokumentų analizė, mokinių rašinių analizė.

Tyrimo darbo tema pasirinkta dėl patogios tyrimo realizavimo galimybės darbo vietoje. Nepatogumų sukėlė didesnių veikalų stoka pasirinkta tema.

1. TEISINIO UGDYMO IR TAUTINIŲ MAŽUMŲ SAMPRATA IR REGLAMENTAVIMAS

1. 1. Teisinio ugdymo samprata

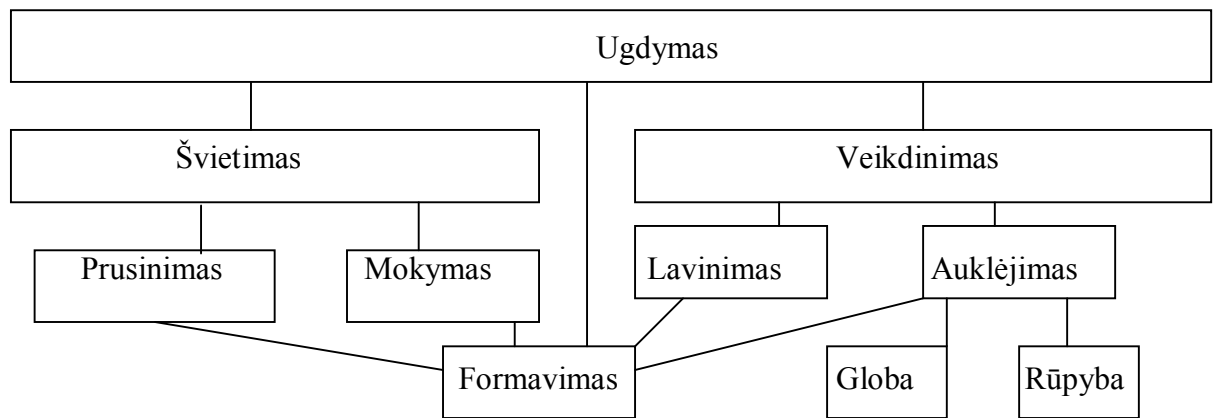
Ugdymo sąvoką nėra lengva apibrėžti dėl dviejų priežasčių: mokslininkų nuomonių įvairovės bei termino daugialypiškumo. Kaip teigia Terence H. McLaughlin (1997), ugdymas negali ir negali vykti vakuume: ugdoma specifiniame socialiniame, politiniame ir kultūriniame kontekste. Todėl dažniausiai šis žodis minimas humanitarinių ir socialinių mokslų specialistų veikaluose.

I. Leliūgienė (2003) ugdymo sąvoką tapatina su auklėjimu, kuris yra svarbiausias bet kokios visuomenės mechanizmas. Ugdymas – socialinis procesas, susidedantis iš tikslingos įtakos žmogaus elgesiui ir veiksams. Terminu apibrėžimas artimas ir kitų tyrėjų darbuose, tačiau pastebima sąvokos diferenciacija.

Viename pagrindinių Lietuvos Respublikos įstatymų, reglamentuojančių švietimą (Žin., 2003, Nr. 63-285), ugdymas suprantamas kaip įvairialypis reiškinys, t.y. mokymas, lavinimas, įgūdžių, gebėjimų ir vertybinių nuostatų formavimas.

Naujausiuose leidiniuose (Aiškinamasis kvalifikacijų sistemos terminų žodynas, 2008) ugdymas aiškinamas kaip veikla, kurios tikslas visokeriopai tobulinti asmenį, lavinti jo intelektualius gebėjimus, gausinti žinias, suteikti kompetenciją, t.y. siekti, kad jis normaliai jaustųsi visuomenėje, kurioje gyvena.

L. Jovaiša skirtingais gyvenimo tarpsniais nevienareikšmiškai traktuoja ugdymą. Pirmiausia jis apibrėžė ugdymą kaip žmogaus pilnutinio gyvenimo kūrybą jo paties jėgomis, aprūpinant jį saviraiškos priemonėmis (1993, p. 10), o vėliau atkreipia dėmesį į tai, kad ugdymas – asmenybę kuriantis žmonių bendravimas sąveikaujant su aplinka bei žmonijos kultūros vertybėmis (1998). Žodžio „ugdymas“ turinys turi vieną požymį – kelti ūgį, t.y. auginti, kad didėtų, plėtotųsi, vystytųsi, bręstų. Ugdymo sąveikos apimtis didelė; ji apima auginimą, švietimą, mokymą, lavinimą, auklėjimą, formavimą ir pateikia tokią ugdymo schemą, kurioje ugdymas glaudžiai susijęs su švietimu, formavimu ir veikdinimu. Ugdymo procese dalyvauja ugdytojas ir ugdytinis (žr. 1 pav.):

1 pav. Ugdymo sistema (pagal L. Jovaišą, 2003)

E. Martišauskienė (2008) taip pat pabrėžė ugdymą kaip daugiamatį procesą, tačiau siauresnės specifikacijos ir išskyrė tik tris sritis: mokymą, auklėjimą ir lavinimą. Ugdymą sąlygoja žmogaus esmės samprata, prigimtinės galios ir jų galimybės atliepti konkrečios aplinkos poreikius, gyvenamojo laikotarpio reikmes, konkrečius visuomenės iššūkius.

V. Aramavičiūtė (1998) nuomone, ugdymas yra asmenybės kitimo procesas, jo perėjimas iš vienos pakopos į kitą, aukštesnę, arba ypatinga veikla, sukeliančia atitinkamus asmenybės pokyčius.

S. Šalkauskis teigia, kad „ugdėti – tai daryti, kad kas augtų, ūgėtų, eitų aukštyn“ (1991).

V. Rajeckas (2001) teigia, kad ugdymas yra visuomeninės – istorinės patirties jaunajai kartai perdavimas, siekiant ją parengti gyvenimui ir darbui. Teisės srityje jaunoji karta internalizuoja teisingo elgesio modelius (Šlapkauskas, 2004, p. 513).

Perimti socialinio sugyvenimo visuomenėje normas ir taisykles galima trimis būdais: (1) išmokimo būdu – tai elementarių teisės žinių ir teisės normų perėmimas; (2) patirties perdavimo būdu – išsąmonint savo elgesio klaidas ir apmąstant savojo bei šalia esančių žmonių gyvenimiškosios patirties įvykius; (3) simbolinė socializacija – abstraktus žmogaus teisių, valstybės, tautos supratimas (Šlapkauskas, 2004, p. 524).

Šiandien Lietuvoje aptinkamos ir kitų tyrėjų ugdymo sąvokos (B. Bitinas, J. Vabalas – Gudaitis ir kt.), tačiau koks ugdymas yra teisinis? Pagal vadovėlį „Teisė kiekvienam“ (2003), kuris paremtas teisinio švietimo programa „Street law“, tai būtų toks ugdymas, kuris apšviestų teisinėm žiniom ne tik mokinius, bet ir kitus visuomenės narius. Jis paremtas tam tikromis nuostatomis:

- Padėti įgyti kasdieniame gyvenime reikalingų susistemintų žinių apie teisę ir jos akas, teisinės valstybės bruožus, Lietuvos Respublikos Konstituciją, piliečių teises ir pareigas, valstybės valdymo ir teisėtvarkos institucijų kompetenciją bei galimybes daryti įtaką jų sprendimams.

- Padėti ugdyti socialinius, komunikacinius, darbo ir veiklos gebėjimus. Mokiniai analizuos sudėtingas teisines situacijas, mokysis taikyti įstatymų normas; ne tik teisiniu, bet ir vertybių aspektu vertinti ir interpretuoti socialinę tikrovę; bedrauti ir bendradarbiauti, susiformuoti ir argumentuotai ginti savo nuomonę, išgirstant kito argumentus, kalbėti viešai, gebėti konstruktyviai spręsti individualias ir visuomenines problemas, derybomis siekti priimtino kompromiso, savarankiškai veikti, priimti atsakingus sprendimus.
- Padėti suvokti, kad įstatymai ir kitos teisės normos nėra neišvengiama duotybė, kad teisės normų nereikia akiai vykdyti, kad šiandieninei visuomenei svarbu aktyvūs ir kritiškai mąstantys bei kuriantys piliečiai, dalyvaujantys visuomeniniame gyvenime, suvokiantys, kaip demokratija gali pasitarnauti įgyvendinant visuomeninius ir asmeninius tikslus.

Pagal tradicinį ugdymo proceso aspektą – įvairialypumą, yra išskiriami tokie ugdymo elementai: auklėjimas, lavinimas, mokymas (E. Martišauskienė, S. Šalkauskis, V. Rajeckas). Teisinis ugdymas nėra itin išnagrinėtas smulkesniais segmentais, tačiau apie teisinį auklėjimą rašė A. Vaišvila (2000): *„Teisinis auklėjimas — tai sistemingas, teigiamas poveikis teisei sąmonei kaip pradiniam teisinės kultūros elementui. Jo tikslas - ne tiek teikti teisinę informaciją apie teisėtą elgesį, kiek ugdyti valinį asmens pasiryžimą elgtis teisėtai, diegti teisėtam elgesiui palankią asmens motyvaciją, ugdyti vientisą, minties ir elgesio požiūriu nesusidvejinusią, socializuotą asmenybę. Tai šeimos, švietimo institucijų veikla mokant teisės pagrindų mokyklose, taip pat veikiant per visuomenės informavimo priemones, savarankiškai studijuojant teisės literatūrą (teisinė savišvieta). Šia linkme teigiamai veikia ir teisės praktika (teisės aktų taikymas), įgyvendinanti teisėtumo ir teisingumo principus, atskleidžianti jų naudą asmeniui ir visuomenei. Tai ne tik valstybės, bet ir visuomenės veikla, skirta tiek išaiškinti teisės pažeidimus, tiek vykdyti jų prevenciją.“*

A. Vaišvila (2000) nagrinėdamas teisinį ugdymą išskiria ir teisinę psichologiją kaip integruotą mokslą ir daugialypę ugdymo terpę. Teisinė psichologija tampa arba emociškai paskata kurti teises idėjas arba atvirksčiai, skatinti teisinį nihilizmą. Pastarasis rezultatas apsiriboja asmens teisių sauga individualiems, bet ne visuomeniniams interesams.

Apie teisę kaip sociologijos pagrindą, teisinį ir dorovinį pagrindą nemažai rašo V. Šlapkauskas (2004): *„Įstatymų leidėjai ir apskritai teisėkūros subjektai turėtų būti susipažinę su teisės pagrindais, nes tik tuomet jie gali sėkmingai užtikrinti tolesnę civilinės teisės raidą. Taip pat ir teismų sistemos tobulinimas neįmanomas be profesionaliai parengtų teisininkų ir jiems padedančio personalo. Tolesnis pilietinės visuomenės formavimasis ir jos socialinis veikimas sietinas su jos platesniu ir kryptingu teisiniu švietimu. Tokį teisinį švietimą reikia pradėti*

bendrojo lavinimo mokykloje, mokant vaikus teisės pagrindų ir teisinio mąstymo.“ Būtent tokį mąstymą įtakoja tam tikros metodinės priemonės, t.y. išleisti vadovėliai: „Teisė kiekvienam“ bei „Pilietiškumo pagrindai“ ir kt.

Pagal D. Rowe (cit. pagal Gogeliene, 2006) piliečiai neturi būti teisės specialistai, tačiau jie turi įgyti žinių ir gebėjimų, padedančių įgyvendinti teisės normas. Išskiriami šie teisinės kultūros sudėtį atspindintys teisinio sąmoningumo elementai: (1) pagrindinių teisės savybių žinojimas, pavyzdžiui, kad teisės susijusios su pareigomis; (2) esminių teisės sistemos elementų supratimas, pavyzdžiui, kaip įgyvendinamas įstatymas ir kokios yra piliečių teisės į deramas teismines procedūras; (3) supratimas, kaip kuriami ir keičiami įstatymai, kokia yra demokratinė procesų esmė; (4) žinojimas, kad įstatymai yra pagrįsti vertybėmis ir įsitikinimais, kurių dalis piliečių gali ir nepripažinti; (5) supratimas, kad įstatymas ne visada sutampa su teisingumu, ir gebėjimą būti kūrybiškai kritiškam įstatymo atžvilgiu; (6) žinojimas ir gebėjimą sužinoti, kada ir kaip ieškoti specialisto pagalbos ir pritarimo.

Teisinio ugdymo bendrojo lavinimo mokyklose sistema nėra griežtai apibrėžta, bet pastebima, kad jos turinys glaudžiai siejasi su pilietinio ugdymo turiniu: padėti susivokti vykstančiuose gyvenimo pokyčiuose, išžiūrėti juose ir savo gyvenimo prasmę, įvertinti save ir kitus žmones. Pilietiškumo pagrindų vadovėlis (S. Bitlieriūtė, 2005) skirtas dabartinei Lietuvos visuomenei pažinti, suvokti jos struktūrą, veiklos principus, svarbiausias vertybes ir problemas. Juo siekiama išskiepyti žodžių demokratija, pilietis, įstatymo valdžia, reikšmę.

1. 2. Teisinio ugdymo reglamentavimas

Demokratinėje visuomenėje ugdant pilnaverčius piliečius būtina užtikrinti įstatyminių pagrindų, idant socializacijos, vertybių perėmimo procesas būtų visiems prieinamas ir stabiliai vykdomas.

Teisinio ugdymo reglamentavimą Lietuvoje nustato tam tikri įstatymai. Tačiau pirmiausia verta paminėti įstatymus, įteisinančius ne teisinį ugdymą, bet ugdymą, ir apskritai švietimą. Lietuvos Respublikoje šią tvarką reglamentuoja tokie pagrindiniai teisės aktai: 1) Lietuvos Respublikos Konstitucija; 2) 1995 m. liepos 3 d. Lietuvos Respublikos Seimo ratifikuota Vaiko teisių konvencija; 3) 1996 m. kovo 14 d. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas; 4) Lietuvos Respublikos Civilinis Kodeksas; 5) Lietuvos Respublikos nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas; 6) Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas.

Konstitucija — pagrindinis šalies įstatymas. Jame suformuluotos pirminės, pamatinės teisės normos, kurios saugo pagrindines žmogaus teises, nustato visuomeninę santvarką,

valstybinės valdžios ir visuomenės santykius, politinės valdžios organizavimo principus, uosavybės formas ir kita. Būdama aukščiausios juridinės galios įstatymas, konstitucija vertybiniu požiūriu orientuoja visą einamąją teisėkūrą, užtikrina vidinę konceptualią visos teisinės sistemos vienovę (Vaišvila, 2004, p. 314-315).

Pagrindinis valstybės įstatymas, turintis aukščiausią teisinę galią – konstitucija (Žin., 1992, Nr. 33-1014) - įteisina ir švietimo sistemą valstybėje. Lietuvos Respublikos konstitucijos teisinius pamatus ugdytą plačiąja prasme reglamentuoja trečiojo skirsnio „Visuomenė ir valstybė“ 39, 40, 41, 42 ir 45 straipsniai ar jų dalys. Kiekvienas šių straipsnių įtvirtina švietimo fundamentą tam tikru aspektu.

Konstitucijos 39 straipsnio 1 dalies nuostata skelbia (Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras, 2000): „Valstybė globoja šeimas, auginančias ir auklėjančias vaikus namuose, įstatymo nustatyta tvarka teikia joms paramą“. Vaikui, kol jis suaugęs ir subręs fiziškai ir psichiškai, reikia ypatingos apsaugos ir priežiūros, įskaitant didesnes socialines garantijas ir teisinę apsaugą. Konstitucijos 39 straipsnis garantuoja valstybės rūpinimąsi vaikus auginančių šeimų, dirbančių motinų ir pačių vaikų teisėmis ir jų apsauga. Kadangi vaikų auginimas ir auklėjimas susijęs su nemažomis papildomomis šeimos išlaidomis, Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymas (Žin., 2004, Nr. 88-3208) nustato išmokų vaikams rūšis, jų dydžius, asmenų, turinčių teisę gauti išmokas, kategorijas, šių išmokų skyrimo ir mokėjimo sąlygas, tvarką ir finansavimą.

Be to, našlaičiai turi teisę ir į našlaičių pensijas. Tokios pensijos numatytos tiek pagrindinėje valstybinių socialinio draudimo pensijų sistemoje, tiek ir valstybinių pensijų sistemoje. Pagal Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymą (Žin., 2005, Nr. 71-2555), mirusio asmens turėtas socialinio draudimo teises siejant su jo paliktų našlaičių pasauga, yra skiriamos valstybinės socialinio draudimo našlaičių pensijos. Panašią globą reglamentuoja ir: Valstybinių pensijų įstatymas (Žin., 1994, Nr. I-730), skiriantis valstybinę našlaičių pensiją, mirus pirmojo ir antrojo laipsnio valstybinės pensijos gavėjui, taip pat nukentėjusių asmenų valstybinės našlaičių pensijos; Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas (Žin., 1994, Nr. I – 693), numato, kad teisę gauti pareigūnų ir karių netekto darbingumo pensijas turi privalomosios karo tarnybos kariai bei kariai savanoriai, tapę nedarbingais ar iš dalies darbingais tarnybos ar mokymų metu dėl priežasčių, susijusių su tarnyba ar mokymais. Šiems asmenims žuvus tarnybos ar mokymų metu dėl priežasčių, susijusių su tarnyba ar mokymais, teisę gauti pareigūnų ir karių valstybines našlių ir našlaičių pensijas turi jų sutuoktiniai ir vaikai; Lietuvos Respublikos fizinių asmenų pajamų mokesčio laikinasis įstatymas (Žin., 2002, Nr. I-641), nustatantis neapmokestinamą pajamų minimumą ir diferencijuojantis atsižvelgiant į turimų vaikų skaičių; Valstybės paramos būstui įsigyti ar

išsinuomoti ir daugiabučiams namams atnaujinti (modernizuoti) įstatymas (Žin., 2009, Nr. I-2455) teikia valstybės paramą įsigyjant būstą gyventojams, taigi ir šeimoms, auginančioms vaikus, esant tam tikroms sąlygoms; Socialinės paramos mokiniams įstatymo 3, 4, 5, 7, 9, 12, 13 ir 14 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas (Žin., 2009, Nr. XIP-1430) nustato tokias išlaidų rūšis: 1) išlaidos produktams (įskaitant prekių pirkimo pridėtinės vertės mokestį), kai mokiniai maitinami nemokamai; 2) išlaidos mokinio reikmenims (įskaitant prekių pirkimo pridėtinės vertės mokestį); 3) patiekalų gamybos išlaidos (maitinimo paslaugų teikėjų darbuotojų, tiesiogiai susijusių su mokinių nemokamo maitinimo teikimu, darbo užmokestis, valstybinio socialinio draudimo įmokos, komunalinių paslaugų išlaidos ir kt.); 4) išlaidos socialinei paramai mokiniams administruoti (šią paramą administruojančių institucijų darbuotojų ir mokyklų darbuotojų, atsakingų už šios paramos teikimą, darbo užmokestis, valstybinio socialinio draudimo įmokos, ryšių paslaugos, pašto paslaugos ir kt.).

Konstitucijos (1992) 39 straipsnio 3 dalies nuostata skelbia: „Nepilnamečius vaikus gina įstatymas“ (Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras, 2000). Sveikos ir visavertės asmenybės, atsakingo ir iniciatyvaus piliečio susiformavimas neatsiejamas nuo vaiko teisių ir laisvių bei jų apsaugos garantijų. Vaiko teisių vykdymu rūpintis įpareigota ne tik valstybė, bet ir kiekvienas suaugęs jos narys (Janonienė, 2000).

Pagrindinio Lietuvos įstatymo 40 straipsnio 1 dalyje pažymima, kad valstybinės ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigos yra pasaulietinės. Šios dalies norma įtvirtina pasaulietinį valstybinių ir savivaldybių švietimo įstaigų modelį (Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras, 2000). Tokioje mokykloje tiek programų turinys, tiek moksleivių auklėjimas atitinka daugumos tikinčių pasauliečių įsitikinimus ir pagrindines moralines nuostatas, ar bent joms neprieštarauja. Lietuva neignoruoja ir neišskiria visuomeninių, religinių, tautinių ar kultūrinių grupių.

Konstitucijos 40 straipsnio 2 dalyje nurodoma: „Įstatymo nustatyta tvarka gali būti steigiamos nevalstybinės mokymo bei auklėjimo įstaigos“. Tai labai svarbi teisė tiems visuomenės nariams, kurie nenori savo vaikams kitokios bendrojo išsilavinimo kokybės, nei tai gali suteikti valstybinės ar savivaldybių įstaigos. Lietuvoje, kaip ir kitose šalyse, šia nevalstybinių švietimo įstaigų steigimo teise dažniausiai siekia pasinaudoti religinių bendrijų nariai, norintys savo vaikams sudaryti tinkamas religinio ir moralinio ugdymo sąlygas, kaip kad garantuojama Konstitucijos 26 straipsnio 5 dalyje: „Tėvai ir globėjai nevaržomai rūpinasi vaikų ir globotinių religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus“ (Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras, 2000).

Konstitucijos 40 straipsnio 3 dalies nuostata „aukštosioms mokykloms suteikiama autonomija“ įtvirtinta remiantis valstybės valdymo decentralizacijos ir savivaldos principu.

Aukštojo mokslo įstatyme (Žin., 2008, VIII-1586), detalizuojant ir plėtojant šią konstitucinę nuostatą, nustatyta, kad aukštųjų mokyklų autonomija grindžiama savivaldos principu, akademinė laisve bei pagarba žmogaus teisėms. Aukštosios mokyklos, įgyvendindamos joms suteiktą autonomiją, turi teises bei realią galią laisvai ir savarankiškai reguliuoti bei tvarkyti savo reikalus ir spręsti visus valdymo, studijų, mokslinių tyrimų ir kitus klausimus (Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras, 2000).

Konstitucijos 40 straipsnio 4 dalies nuostata „valstybė prižiūri mokymo ir auklėjimo įstaigų veiklą“ reiškia, kad valstybė nustato įvairaus tipo švietimo įstaigų steigimo, veiklos ir valdymo pagrindus ir kontroliuoja, kaip vykdoma ši veikla. Valstybinė priežiūra apima daugelį švietimo įstaigų veiklos sričių, o šios priežiūros įstatyminį pagrindą pirmiausia lemia todėl, kad valstybės valdymo institucijos yra švietimo įstaigų steigėjai arba šios įstaigos steigiamos Vyriausybės ar jos įgaliotos institucijos nustatyta tvarka (Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras, 2000).

LR Konstitucijos 41 straipsnio 1 dalis „Asmenims iki 16 metų mokslas privalomas“. Žmogaus ir piliečio teisių ir laisvių kataloge kiekvieno žmogaus teisė į mokslą užima svarbią vietą. Ši teisė pirmą kartą paskelbta Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 26 straipsnio 1 dalyje, toliau plėtojama Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto 13 straipsnio 1 dalyje, kituose tarptautiniuose teisiniuose dokumentuose (Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras, 2000).

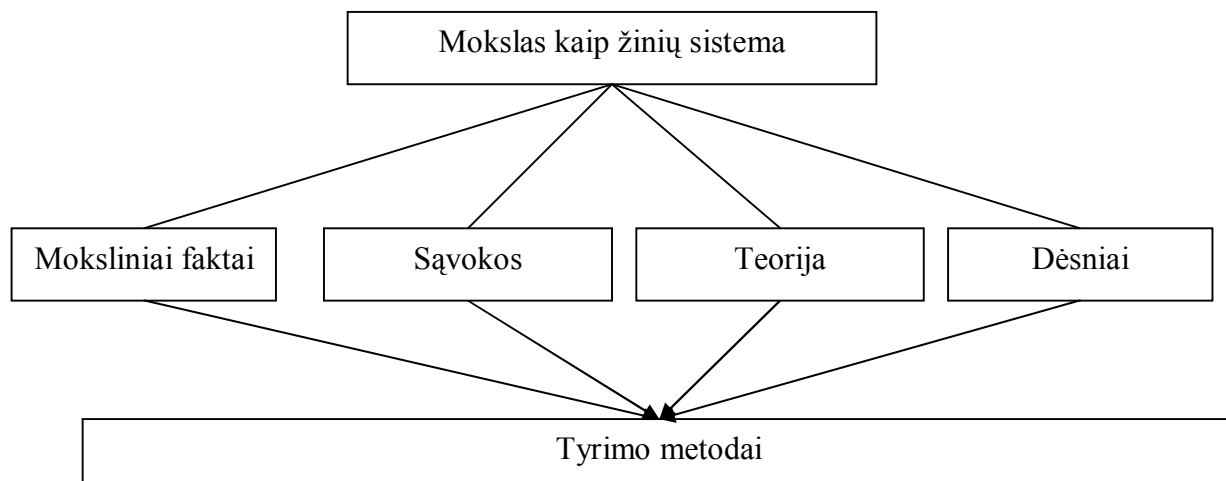
Konstitucijos 41 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta svarbi piliečių teisės į mokymą garantija – nemokamas mokymas valstybinėse ir savivaldybių bendrojo lavinimo, profesinėse bei aukštesniosiose mokyklose. Šitaip valstybė skatina svarbiausią visuomenės dvasinės kultūros vystymosi elementus ir aukščiausią žmonijos žinių formą, t.y. mokslą. Mokslas yra vertybė įvairiais aspektais. Mokslas kaip teorijų kūrėjas užtikrina visuomenės, ekonomikos, technikos, kultūros, politikos, teisėkūros pažangą. Mokslas tobulina patį žmogų, jo mąstyseną, taurina jį. Mokslas padeda įvaldyti pasaulį, realią tikrovę, panaudoti jį žmogaus interesams, poreikiams tenkinti (Tidikis, 2003).

Konstitucijos 41 straipsnio 3 dalyje aukštojo mokslo įgijimas siejamas su kiekvieno žmogaus sugebėjimais, o nemokamas mokslas aukštosiose mokyklose - su geru mokymusi. LR aukštojo mokslo įstatymas (Žin., 2008, Nr. VIII-1586) nurodo, jog gerai besimokančiais studentais laikomi studentai, kurie neturi akademinė skolų ir kurių studijų dalykų įvertinimų vidurkis per semestrą yra ne mažesnis kaip įvertinimas „aštuoni“ dešimties balų vertinimo skalėje. Tokiu atveju mokyklos ugdys, aukštojo mokslo preambulėje nusakytą asmenybę, kuri bus išsilavinusi, mokslui, naujausioms technologijoms ir kultūros vertybėms imli asmenybė.

Konstitucijos 42 straipsnio 1 dalis: „Kultūra, mokslas ir tyrinėjimai bei dėstymas yra laisvi“. Čia įtvirtintos vienos pagrindinių dvasinių laisvių.

Buitinėje kalboje kultūra suprantama paprastai – viskas, kas susiję su menu, yra kultūra. Sociologijoje kultūra suprantama kaip visa, kas sukurta žmogaus ir kas yra žmogaus gyvenimo būdo dalis (Matulionis, 2003, p. 32). Čia kultūra suprantama kaip intelektinės ir kūrybinės veiklos procesas bei šios veiklos rezultatas, įgijęs tam tikrą objektyvią formą, ir, kaip visuomenėje egzistuojančios formos ir sistemos, kurių funkcionavimas leidžia kurti, panaudoti ir perteikti materialines ir dvasines vertybes.

Pasak J. Leonavičiaus (1993), mokslas – tai žmonių veikla, kuria siekiama gauti ir teoriškai susisteminti objektyvias žinias apie visuomenę (pagal Pruskus, 2003). Sukauptos ir įsisavintos žinios yra efektyvus įrankis visuomenei ir jos nariams įgyvendinti savo tikslus. Mokslas yra suprantamas daugiamatis reiškinys (žr. 2 pav.)

2 pav. Mokslas kaip žinių sistema (pagal Pruskų, 2004)

Tyrinėjimas – sudėtingų problemų, objektų, pavyzdžiui, socialinių reiškinių, psichofizinių savybių, mokslinis tyrimas (Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras, 2000).

Dėstymas suprantamas kaip kūrybinė veikla mokymo ir auklėjimo procese. (Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras, 2000). Dėstoma arba vidurinėje, arba aukštojoje mokykloje. Šį darbą atlieka pedagogai.

Šios sąvokos turi panašumų su kūryba. Kūryba kaip svarbiausias žmogaus dvasinės veiklos komponentas – tai atradimas ar sukūrimas ko nors naujo, originalaus. Kūryba – sąmoningas dvasinės ir protinės veiklos procesas ir kartu rezultatas, kuris patenkina asmenybės poreikius ir lūkesčius (Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras, 2000). Anot R. Tidikio (2003, p. 95), tik kūrybiška asmenybė, originalus jos mąstymas gali duoti naujų mokslo

rezultatų. Kasdienio, buitinio mąstymo logika suteikia mažai galimybių atrasti naujus mokslinių problemų sprendimo būdus ir naujus tyrimo metodus, iškelti naujas originalias idėjas, formuluoti unikalias hipotezes, atlikti tyrimus, iš jų rezultatų daryti apibendrinančias, galias išvadas, diegti jas į praktiką. Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 ir 26 straipsnius kūrybinė mintis ar vaisius gali būti apribojama, jei tai būtina užtikrinti asmens, visuomenės ir valstybės interesų apsaugą.

LR Konstitucijos 42 straipsnio 2 dalyje nurodoma, kad valstybė remia kultūrą ir mokslą, rūpinasi Lietuvos istorijos, meno ir kitų kultūros paminklų bei vertybių apsauga. Tai reiškia, kad valstybė globoja ir rūpinasi kultūrinės ir kūrybinės veiklos procesu bei šios veiklos rezultatais, pažintinės veiklos procesu bei šios veiklos produktu – pažinimo rezultatų sistema, etnine kultūra.

LR Mokslo ir studijų įstatymas (Žin., 2009, Nr. XI-242) praplečia pastarąjį straipsnį pripažindamas mokslinius tyrimus kūrybinio darbo forma, įteisina mokslo ir studijų institucijų savivaldą, įtvirtina mokslininko akademinę laisvę, atsakomybę, profesines ir socialines veiklos garantijas. Mokslo ir studijų institucijų lėšas sudaro:

- 1) valstybės biudžeto bazinio finansavimo lėšos valstybinėms mokslo ir studijų institucijoms;
- 2) šio įstatymo nustatyta tvarka mokslo ir studijų institucijoms skiriamos valstybės biudžeto lėšos studijoms;
- 3) valstybės investicijų programų ir valstybės investicijų projektų lėšos valstybinėms mokslo ir studijų institucijoms;
- 4) pajamos, gautos kaip mokestis už studijas, taip pat pajamos iš ūkinės, mokslinės veiklos ir teikiamų paslaugų;
- 5) lėšos, gautos kaip programinis konkursinis mokslinių tyrimų finansavimas;
- 6) valstybės fondų lėšos;
- 7) tarptautinių ir užsienio fondų ir organizacijų skiriamos lėšos;
- 8) lėšos, gautos kaip parama pagal Labdaros ir paramos įstatymą;
- 9) kitos teisėtai gautos lėšos (67 str.).

Mokslo rėmimas vykdomas ir biudžetinais asignavimais, kurie skiriami studijoms, fundamentiniams tyrimams ir valstybės būtiniams laikomiems tyrimams finansuoti. Valstybė

taip pat sukūrusi mokesťines lengvatas, kurių dėka neapmokestinama tam tikra valstybinių mokslo ir studijų institucijų ūkinės ir komercinės veiklos pelno dalis (Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras, 2000).

Konstitucijos 42 straipsnio 3 dalies normą „dvasinius ir materialinius autoriaus interesus, susijusius su mokslo, technikos, kultūros ir meno kūryba, saugo ir gina įstatymas“ sukonkretina Autorinių teisių ir gretutinių teisių įstatymas (Žin., 2003, IX-1355), nustatantis:

- „1) autorių teisės į literatūros, mokslo ir meno kūrinius (autorių teisės);
- 2) atlikėjų, fonogramų gamintojų, transliuojančiųjų organizacijų ir audiovizualinio kūrinio (filmo) pirmojo įrašo gamintojų teisės (gretutines teisės);
- 3) duomenų bazių gamintojų teisės (*sui generis* teisės);
- 4) autorių teisių ir gretutinių teisių įgyvendinimą, kolektyvinį administravimą ir gynimą, taip pat *sui generis* teisių įgyvendinimą ir gynimą“ (1 str.).

Pagal įstatymą autorių teisių objektais laikomi „originalūs literatūros, mokslo ir meno kūriniai, kurie yra kokia nors objektyvia forma išreikštas kūrybinės veiklos rezultatas“ (4 str. 1 d.). To paties įstatymo 4 straipsnio 2 dalyje yra pateiktas šių objektų sąrašas:

- 1) knygos, brošiūros, straipsniai, dienoraščiai ir kiti literatūros kūriniai, išreikšti bet kokia forma, įskaitant elektroninę, taip pat kompiuterių programas;
- 2) kalbos, paskaitos, pamokslai ir kiti žodiniai kūriniai;
- 3) rašytiniai ir žodiniai mokslo kūriniai (mokslinės paskaitos, studijos, monografijos, išvados, mokslo projektai ir projektinė dokumentacija bei kiti mokslo kūriniai);
- 4) dramos, muzikiniai dramos, pantomimos, choreografijos ir kiti scenoje atlikti skirti kūriniai ir režisuoti spektakliai, taip pat scenarijai ir scenarijų planai;
- 5) muzikos kūriniai su tekstu arba be teksto;
- 6) audiovizualiniai kūriniai (kino filmai, televizijos filmai, televizijos laidos, videofilmai, diafilmai ir kiti kinematografinėmis priemonėmis išreikšti kūriniai), radijo laidos;
- 7) skulptūros, tapybos bei grafikos kūriniai, monumentalioji dekoratyvinė dailė, kiti dailės kūriniai, taip pat scenografijos kūriniai;
- 8) fotografijos kūriniai ir kiti fotografijai analogiškais būdais sukurti kūriniai;
- 9) architektūros kūriniai (pastatų ir kitų statinių projektai, brėžiniai, eskizai ir modeliai, taip pat pastatai ir kiti statiniai);
- 10) taikomosios dailės kūriniai ir kūriniai, neužregistruoti kaip pramoninis dizainas;
- 11) iliustracijos, žemėlapiai, planai, sodų ir parkų projektai, eskizai ir trimačiai kūriniai, susiję su geografijos, topografijos ar tikslųjų mokslų sritimis;

12) kiti kūriniai. (4 str. 2 d.)

Objektais taip pat laikomi:

1) išvestiniai kūriniai, sukurti pasinaudojus kitais literatūros, mokslo ir meno kūriniais (vertimai, inscenizacijos, adaptacijos, anotacijos, referatai, apžvalgos, muzikinės aranžuotės, statinės ir interaktyvios interneto svetainės ir kiti išvestiniai kūriniai);

2) kūrinių rinkiniai ar duomenų rinkiniai, duomenų bazės (išreikštos techninėmis priemonėmis skaityti pritaikyta ar kita forma), kurie dėl turinio parinkimo ar išdėstymo yra autoriaus intelektualinės kūrybos rezultatas;

3) teisės aktų, oficialių administracinio, teisinio ar norminio pobūdžio dokumentų, nurodytų šio Įstatymo 5 straipsnio 2 punkte, neoficialūs vertimai (4 str. 2 d.).

Kūrinio autoriais gali būti: fizinis asmuo, sukūręs kūrinį; bendraautoriai – du ar daugiau fizinių asmenų, kurie sukūrė bendrą kūrinį; fizinis asmuo ar jų grupė, sukūrusi kūrinį, atlikdami tarnybinės pareigas ar vykdydami tarnybines užduotis (įstatymo 6, 7 ir 9 str.) Įstatymas taip pat reglamentuoja autorių teises į kolektyvinius kūrinius, kompiuterių programas, audiovizualinius kūrinius (Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras, 2000).

1995 m. liepos 3 d. Lietuvos Respublikos Seimas ratifikavo Vaiko teisių konvenciją (Žin., 1995, Nr. 60 – 1501). Šis įstatymas buvo priimtas remiantis LR Konstitucijos 138 straipniu, kuris įteisina tarptautines sutartis.

Šiame įstatyme įteisintos vaiko socialinės, ekonominės ir kultūrinės teisės (4 str.). Vaiku laikomas asmuo iki aštuoniolikos metų (1 str.) yra dar nesubrendęs žmogus, kuris savarankiškai nesugebėtų tinkamai realizuoti savo žmogiškuosius poreikius ar galimybes, todėl šis įstatymas gina vaikų padėtį valstybėje. Įstatyme draudžiama bet kokia diskriminacija dėl jo rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių ar kitokių pažiūrų, tautybės, etninės ar socialinės kilmės, turto, sveikatos, luomo ar kokių nors kitų aplinkybių (2 str.).

Vaiko teisę į ugdymą reglamentuoja vaiko teisių konvencijos 27, 28 ir 29 straipsniai.

Be visų teisių, kurios įteisina pagrindines ir prigimtines žmogaus teises, svarbūs ir vaiko ugdymą reglamentuojantys įstatymai. Šio įstatymo 27 straipsnis įpareigoja valstybes, ratifikavusias šią konvenciją, pripažinti kiekvieno vaiko teisę turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam ir socialiniam vystymuisi. Valstybės imasi iniciatyvos nacionaliniu bei tarptautiniu mastu remti vaiką įvairiomis programomis, įskaitant ir drabužiais, maistu bei būstu.

Vaiko teisių konvencijos 28 straipsnis reglamentuoja vaiko teisę mokytis. Čia įteisinamas demokratiškumo principas – lygiateisiškumas, diskriminacijos panaikinimas.

Straipsnio pirmojoje dalyje valstybės įsipareigoja įvesti nemokamą ir privalomą pradinį lavinimą. Vaiko atžvilgiu tai imperatyvios dispozicijos pavyzdys. Juk gali kilti klausimas: „Jei vaikas yra laisvas, kodėl jis privalo mokytis, lankyti mokyklą?“. Lankydamas mokyklą vaikas mokysis tam tikrų mokslų pagrindų bei dorovinių normų, būtent todėl valstybė propaguoja išsilavinusios ir dorovingos asmenybės idėją. Lietuvos Respublikos Konstitucija nurodo, kad vaikas privalo gauti ne pradinį, o pagrindinį išsilavinimą: 16 metų vaikas įveikęs bendrojo lavinimo mokyklos programą gauna pagrindinio išsilavinimo pažymėjimą. Šiame straipsnyje panaikintas ekonominės, finansinės problemos atvejis – kai vaikas dėl lėšų stygiaus negali gauti pradinio išsilavinimo.

Konvencijos 28 straipsnyje yra nurodytas mokomosios ir profesinės bei informuojančios informacijos ir medžiagos prieinamumas visiems vaikams. Jokia diskriminacija yra negalima – visiems vaikams užtikrinamos mokymo medžiagos prieinamumas, idant asmenybė ugdytų mokėjimą ieškoti informacijos ten kur jam reikalinga, gilinti žinias atitinkamose sferose.

Valstybės susirūpinusios vaiko drausme ir todėl užtikrina tam tikrą drausmingumą mechanizmą, kuris turi būti paremtas humaniškumo, demokratiškumo principais, atspindinčiais pagarbą vaiko orumui. Taip stengiamasi parodyti individui, jog visuomenėje privalo laikytis tam tikrų elgesio taisyklių, nenusižengti joms.

Moderniame pasaulyje plėtojamos technikos ir mokslo pažangos nebūtų įmanomos be raštingumo ir savarankiško kritiško kūrybingo individų mąstymo. Skatinant mokslą ir iškeliant jį į garbingą prioritetų eilę siekiama užkirsti kelią tamsumui ir neraštingumui visame pasaulyje plitimo.

Vaiko lavinimo tikslai išskelti Vaiko teisių konvencijos 29 straipsnyje:

- a) kuo visapusiškiau ugdyti vaiko asmenybę, talentą ir protinius bei fizinius sugebėjimus;
- b) ugdyti pagarbą žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, taip pat principams, paskelbtiems Jungtinių Tautų Įstatuose;
- c) ugdyti vaiko pagarbą tėvams, savo kultūriniam identitetui, kalbai ir vertybėms; šalies, kurioje vaikas gyvena; civilizacijoms, kurios skiriasi nuo jo paties civilizacijos;
- d) parengti vaiką sąmoningam gyvenimui laisvoje visuomenėje, pagrįstam supratimo, taikos, pakantumo, vyrų ir moterų lygiateisiškumo, visų tautų, etninių, nacionalinių ir religinių grupių, taip pat vietinės kilmės asmenų draugystės principais;
- e) ugdyti pagarbą gamtai.

Šiuo straipsniu siekiama išugdyti vaiką kaip pilnavertę, solidarią, tolerantišką, asmenybę, gebančią fiziškai ir protiškai sąveikauti su aplinka, turinčią gabumų menui, vertinančią etnines vertybes, kultūrą.

Vaiko teisių konvencija taikytina gana plačiai, jos įgyvendinimas nėra konkrečiai detalizuotas, nėra numatyta sankcijų už teisės normų nesilaikymą. Taip yra dėl to, kad šalys, ratifikavusios šią sutartį yra gana skirtingos dėl jų valdymo formos, religijos, socialinės, ekonominės padėties ir kultūrų diferenciacijos. Todėl Lietuvos Respublikos Seimas 1996 m. kovo 14 d. Lietuvos Respublikos priėmė Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą (Žin., 1996, Nr. 33 – 807).

Šio įstatymo paskirtis nusakyta pirmajame straipsnyje:

„1. Gerinti vaikų teisinę apsaugą šalyje, nustatant suderintus su Lietuvos Respublikos Konstitucija ir tarptautinės teisės normomis bei principais vaiko teisių ir laisvių gynimo pagrindus.

2. Šiame įstatyme, remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucija, Jungtinių Tautų Organizacijos 1959 metų Vaiko teisių deklaracija, 1989 metų Vaiko teisių konvencija, kitomis tarptautinės teisės normomis bei principais, atsižvelgiant į specifinę vaiko padėtį šeimoje ir visuomenėje, nacionalinės teisės tradicijas, nustatomos pagrindinės vaiko teisės, laisvės bei pareigos, šių teisių ir laisvių apsaugos bei gynimo svarbiausios garantijos. Šis įstatymas taip pat reguliuoja vaiko elgesio kontrolės bei jo atsakomybės pagrindines sąlygas, nustato tėvų, kitų fizinių ir juridinių asmenų atsakomybę už vaiko teisių pažeidimus bendrąsias nuostatas, vaiko teisių apsaugos institucijų sistemą ir jų veiklos teisinius pagrindus.“

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas numato egzistencines teises - vaikas turi neatimamą teisę gyventi ir augti, (7 str.), teisė būti sveikam (8 str.), vaikas nuo gimimo momento turi teisę į vardą, pavardę, tautybę ir pilietybę, teisę į šeimos bei kitus su jo individualybe susijusius ryšius ir jų išsaugojimą (9 str.), vaikas turi teisę į asmeninį gyvenimą, bendravimą, susirašinėjimo slaptumą, į asmens neliečiamybę ir laisvę (10 str.), į gyvenimo sąlygas, būtinas jo fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam vystymuisi (11 str.), į gyvenamąjį būstą (13 str.).

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme numatytos vaiko apsaugos teisės. Jas įgyvendina ir vykdo (1) valstybė ir jos institucijos - Lietuvos Respublikos Seimas, Vyriausybė, ministerijos, prokuratūra, kitos valstybės institucijos; (2) vietos savivaldos institucijos - atitinkamos savivaldybių tarybos, vietos savivaldos vykdomosios institucijos, vaiko teisių apsaugos institucijos (tarnybos), policijos nepilnamečių (jaunimo) reikalų inspektoriai, taip pat mokyklos ir kitos institucijos, kurios rengia ir įgyvendina vaiko teisių apsaugos, vaikų teisės pažeidimų prevencijos priemones; (3) visuomeninės organizacijos, kurių veikla susijusi su vaiko teisių (58, 59, 60 ir 61 straipsniai).

Įstatymas gina negalios (turintis įgimtų ar įgytų fizinių ar psichinių trūkumų, nustatytų vaiko sveikatos priežiūros įstaigos, kurie kliudo jam normaliai vystytis, adaptuotis bei integruotis visuomenėje) vaikus (27 – 33 str.). Tokiam vaikui yra taikomos specialios programos, kaip

pavyzdžiui mokytojai, auklėtojai, socialiniai darbuotojai darbui su vaikais, turinčiais fizinių ar psichinių negalių, rengiami specialiai. Už jų parengimo šiam darbui tikslines programas atsako Švietimo ir mokslo ministerija kartu su Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.

Labai svarbu išryškinti ir vystymosi teisę, t.y. teisę į mokslą. Teisę ugdytis mokymo įstaigoje deklaruoja Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 5 skirsnis “Vaikas ir mokykla”.

Įstatymo 34 straipnis norodo, jog “vaikas turi teisę į mokslą, kuris ugdytų jo bendrą kultūrinį išprusimą, intelektą, sugebėjimus, pažiūras, dorovinę bei socialinę atsakomybę, sudarytų sąlygas asmenybei vystytis” bei “kiekvienam vaikui turi būti užtikrintos galimybės išmokti gerbti tėvus, auklėtojus, mokytojus, kitus žmones, savo gimtąją, valstybinę kalbą ir kultūrą, kitas kalbas ir kultūras, gamtą, pasiruošti savarankiškam gyvenimui, darbui ir tapti naudingu visuomenės nariu.” Vaiko socializacijos skatinimas mokslu yra svarbus visuomenės ateities kriterijus, kadangi vaikystėje formuojamos pagrindinės vaiko nuostatos į socialinį gyvenimą, kuris paremtas humaniškumo, dorovingumo, kultūringumo, demokratiškumo ir kt. principais.

Vaiko teises į mokslą reglamentuojamos šiomis garantijomis (35 str.):

- “1) mokslas vaikams iki 16 metų yra privalomas;
- 2) atsižvelgdami į vaiko amžių ir jo išsilavinimo lygį, tėvai arba kiti teisėti vaiko atstovai turi teisę parinkti švietimo įstaigą, mokymosi formą bei metodus pagal vaiko protines ir fizines galias, įsitikinimus bei gabumus. Sprendžiant šį klausimą, atsižvelgiama į vaiko nuomonę;
- 3) kiekvienas vaikas turi teisę į nemokamą mokymą valstybinėse ir savivaldybių bendrojo lavinimo, profesinėse bei aukštesniosiose mokyklose;
- 4) aukštasis mokslas turi būti prieinamas kiekvienam vaikui pagal jo sugebėjimus. Gerai besimokantiems vaikams, turintiems Lietuvos Respublikos pilietybę, valstybinėse aukštosiose mokyklose laiduojamas nemokamas mokslas;
- 5) našlaičiui, taip pat netekusiam tėvų globos (rūpybos) ar neturinčiam reikiamos materialinės paramos vaikui, besimokančiam bendrojo lavinimo, profesinėje, aukštesniojoje ar aukštojoje mokykloje, teikiama papildoma įstatymų ar kitų teisės aktų nustatyta valstybės, vietos savivaldos institucijų parama (nemokamas maitinimas, aprūpinimas bendrabučiu, speciali ar padidinta stipendija ir kt.). Tokiam vaikui taip pat gali būti taikomos įstatymų ar kitų teisės aktų nustatytos priėmimo į profesinę, aukštesniąją bei aukštąją mokyklą lengvatos;
- 6) tėvai ir kiti teisėti vaiko atstovai privalo sudaryti sąlygas vaikui įgyti privalomą išsilavinimą arba galimybę mokytis iki 16 metų. Asmenys, nevykdantys šio reikalavimo, atsako įstatymų nustatyta tvarka.“

Vaikų mokymas iki 16 metų yra gana tvirtas pagrindas tolimesniam vaiko protiniam, intelektiniam vystymuisi, kadangi šiame žmogaus laikotarpyje (paauglystėje) subrandinamos

pagrindinės idėjos apie gyvenimą ir laiduoja mokymąsi visą gyvenimą prasmingumą. Jis įsisąmonina, kad yra pilnavertis valstybės pilietis, turintis savo teises ir pareigas bei stengiasi realizuoti savo idėjas visuomenėje.

Įstatymo 36 straipsnis skatina vaikus būti kūrybiškiems. Šią veiklą užtikrina mokymo ir kitos valstybės institucijos, kurios suteikia galimybę vaikui kūrybiškai reikštis. Talentingus, kūrybingus vaikus remia vardinėmis ir padidintomis stipendijomis bei skatina tarptautinį bendradarbiavimą šioje srityje.

Įstatymo 37 straipsniu įtvirtinama vaikų, vengiančių lankyti mokyklą prevencija: “mokymo įstaigos privalo informuoti tėvus, kitus teisėtus vaiko atstovus, vaiko teisių apsaugos ir kitas institucijas apie vaikus, vengiančius privalomo mokslo, ir kartu imtis priemonių, kurios skatintų vaikus nuolat lankyti mokyklą, mažintų moksleivių, palikusių mokyklą, skaičių”. Vaikas nėra subrendusi, suaugusi asmenybė, todėl valstybė, siekdama išugdyti raštingus, šviesius Lietuvos piliečius stengiasi kontroliuoti vaiko intelektualinį vystymąsi.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas reglamentuoja ir kitas vaiko pareigas. Šias pareigas nustato 8 įstatymo skyrius “Pagrindinės vaiko pareigos, jo atsakomybės ir elgesio kontrolės ypatumai”. Visuomenė, o pirmiausia šeima turi auklėti vaiką dorovingu piliečiu, kuris privalo:

- 1) gerbti savo tėvus, kitus šeimos narius, globoti juos senatvėje, ligos ar kitos negalios atvejais, padėti tėvams ir kitiems paramos reikalingiems šeimos nariams;
  - 2) gerbti pedagogus, kitus suaugusiuosius ir vaikus, nepažeisti jų teisių ir teisėtų interesų;
  - 3) laikytis priimtų elgesio normų mokymo, auklėjimo įstaigose, viešose vietose, darbe, buityje;
  - 4) gerbti ir tausoti kultūros ir istorijos vertybes, gamtą, visuomenės ir privačią nuosavybę.
- (48 str. 2 d.)

Pareigų vykdymas vaikui gali būti nesvarbus, todėl vaikas kartais nusižengia drausminei tvarkai. Norint užkirst kelią tolimesniam nepaklusnumui, taikomos tokios drausmės ir auklėjamojo poveikio priemonės (49 str.):

1. Vaiką, vengiantį atlikti savo pareigas, už drausmės pažeidimus tėvai, kiti teisėti vaiko atstovai gali atitinkamai drausminti savo nuožiūra, išskyrus fizinį ar psichinį kankinimą, kitoki žiaurų elgesį, vaiko garbės ir orumo žeminimą.

2. Vaikui už mokymo, auklėjimo (globos) įstaigos vidaus tvarkos taisyklių ir mokinio elgesio normų pažeidimus gali būti taikomos drausminės auklėjamojo poveikio priemonės: pastaba, papeikimas, griežtas papeikimas, atitinkamas elgesio įvertinimas, kitos įstatymų nustatytos poveikio priemonės.

3. Vaikui už nuolatinius ir piktybinius teisėtvarkos pažeidimus, taip pat už pavojingos (nusikalstamos) veikos padarymą, jeigu dėl jo amžiaus, sveikatos būklės ar kitų aplinkybių negalima taikyti administracinės ar baudžiamosios atsakomybės, gali būti taikomos šios auklėjamojo poveikio (drausminimo) priemonės:

- 1) įspėjimas;
- 2) įpareigojimas viešai ar kitokia forma atsiprašyti nukentėjusįjį;
- 3) atidavimas tėvų ar kitų asmenų priežiūrai pagal laidavimą;
- 4) namų priežiūra (laisvalaikio apribojimas);
- 5) atidavimas į specialiąją auklėjimo ir drausmės įstaigą;
- 6) kitos įstatymų numatytos priemonės (atsižvelgiant į vaiko amžių, jo padaryto pažeidimo pobūdį, kitas aplinkybes).

4. Šio straipsnio trečiojoje dalyje išvardytų priemonių konkrečias rūšis, terminus, jų taikymo ir vykdymo tvarką nustato įstatymai bei kiti teisės aktai.

5. Atiduoti vaiką į specialiąją auklėjimo ir drausmės įstaigą galima tik teismo sprendimu įgaliotų institucijų teikimu.

6. Specialiosiose auklėjimo ir drausmės įstaigose turi būti formuojami vaiko elgesio, asmens higienos, kultūrinio bendravimo įgūdžiai, sudaromos sąlygos įgyti privalomą bei bendrąjį vidurinį išsilavinimą, profesinį pasirengimą darbui ir gyvenimui visuomenėje.

Bendrojo pobūdžio drausmingumą siekiama suvaldyti gana paprastomis auklėjimo priemonėmis. Tačiau įvykdžius sunkesnius nusikaltimus, vaikui gali būti taikoma ir administracinė ar net baudžiamoji atsakomybė (50 str.):

1. Vaikas, padaręs teisės pažeidimą, pats atsako už savo veiksmus, išskyrus išimtis, kai įstatymuose numatyta kitaip.

2. Įstatymo numatytais atvejais vaikas atsako už materialinės žalos padarymą.

3. Už administracinius teisės pažeidimus įstatymų nustatyta tvarka atsako vaikai, kuriems yra suėję 16 metų.

4. Vaikas, įtariamasis pažeidęs baudžiamuosius įstatymus, laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir nepripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu.

5. Pagal baudžiamuosius įstatymus atsako vaikai, kuriems prieš padarant nusikalstamą veiką yra suėję 16 metų. Išimtiniais atvejais už nusikalstamas veikas, numatytas Baudžiamajame kodekse, gali būti taikoma baudžiamoji atsakomybė ir jaunesnio amžiaus vaikams, bet ne jaunesniems kaip 14 metų.

Vaikas yra dar nesuaugęs žmogus, todėl jam negali būti taikomos vienodos bausmės ar jų dydis kaip ir pilnamečiam asmeniui, jos turėtų būti mažesnės. Bet ir atsisakyti jų negalima, nes

be kontrolės, drausminių ir teisinių nuobaudų vaikas augs be atsakomybės jausmo ir taps delinkventas.

Atsakomybės sulaukia ir asmenys, pažeidę vaiko teises. Pažeidėjai gali būti fiziniai, juridiniai asmenys bei tėvai.

Kitas įstatymas, reglamentuojantis ugdymą Lietuvoje yra Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas (Žin., 2000, Nr. VIII-1864). Žinoma, jis nėra taikytinas taip siaurai, ugdymo sferoje, jis asmenų turtinius santykius ir su šiais santykiais susijusius asmeninius neturtinius santykius, taip pat šeimos santykius (1.1 str.).

Ugdymo procese aktyviai dalyvauja vaiko šeima. Šiame kodekse nustatytos abiejų subjektų teisės ir pareigos.

Auklėjimas – tai žmogaus vidinių santykių su aplinka, darbu ir savimi formavimas (L. Jovaiša, J. Vaitkevičius, 1987, p. 15). Tėvai yra artimiausi žmonės vaiko pasaulyje, todėl jų globa ir auklėjimu yra įpareigoti būtent jie. Tai teigia ir Civilinis kodeksas (toliau CK): tėvai turi teisę ir pareigą dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos, atsižvelgdami į jų fizinę ir protinę būklę sudaryti palankias sąlygas visapusiškai ir harmoningai vystytis, kad vaikas būtų parengtas savarankiškam gyvenimui visuomenėje (CK 3.155 2 d.). Tėvų pareigų vykdymas teisiškai tęsiasi iki vaikas sulauks pilnametystės. Tėvai privalo sudaryti sąlygas, kad vaikas mokytųsi. Visus klausimus, susijusius su vaiko auklėjimu tarpusavio susitarimu sprendžia tėvas ir motina. Tėvas ir motina yra lygiaverčiai subjektai (CK 3.156), turintys vienodą atsakomybę ir pareigas.

Vaikų teisės ir pareigos yra labai artimos Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos nuostatomis. Vaiko teises užtikrina jo tėvai, globėjai, pats vaikas, įgijęs visišką veiksnumą, valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija ar prokuroras (CK 3.163).

Vaiko teisės nusakytos Civilinio kodekso 3.161 straipsnis:

1. Kiekvienas vaikas turi neatimamą teisę gyventi bei sveikai vystytis ir nuo gimimo turėti vardą ir pavardę.
2. Vaikas turi teisę žinoti savo tėvus, jei tai nekenkia jo interesams ar įstatymai nenumato ko kita.
3. Vaikas turi teisę gyventi kartu su tėvais, būti auklėjamas ir aprūpinamas savo tėvų šeimoje, bendrauti su tėvais, nesvarbu, ar tėvai gyvena kartu, ar skyrium, bendrauti su giminaičiais, jei tai nekenkia vaiko interesams.
4. Vaikai neturi nuosavybės teisės į tėvų turtą, o tėvai – į vaikų turtą. Vaikų turtinės teisės yra nustatytos šioje ir kitose šio kodekso knygose.
5. Vaikų, gimusių nesusituokusiems tėvams, ir vaikų, gimusių susituokusiems tėvams, teisės yra lygios.

6. Tėvams nutraukus santuoką, ją pripažinus negaliojančia ar tėvams gyvenant skyrium, vaikų teisės nesikeičia.

Čia nusakytos egzistencinės, turtinės, identifikacijos, tapatumo teisės. Šiandieniniame pasaulyje yra nemažai nesantuokinių porų, kurie gyvena skyrium ar civiliška nepasirašę sutarčių ir susilaukusių vaikų. Kodeksas gali nustatyti vaikų tėvus, todėl vaikų, gimstančių nesantuokinėse šeimose teisės irgi yra svarbios.

Vaiko pareigų turinys koncentruojasi ties pagarba tėvams (CK 3.162 str.). Vadinasi, vaikas privalo klausytis tėvų.

Lietuvos Respublikos nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas (Žin., 2002, Nr. 91-3890) skirtas nustatyti viešosios informacijos, kuri daro neigiamą poveikį nepilnamečių fiziniam, protiniam ar doroviniam vystymuisi, kriterijus, jos skelbimo ir platinimo tvarką, taip pat šios informacijos rengėjų, platintojų ir jų savininkų, žurnalistų bei jų veiklą reglamentuojančių institucijų teises, pareigas ir atsakomybę (1 str.). Viešoji informacija – informacija, skirta viešai skleisti. LR Visuomenės informavimo įstatymas (Žin., 1996, Nr. I-1418), skelbia, kad „Kiekvienas asmuo turi teisę laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus, nevaržomai rinkti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas“ (4 str.) ir konkretina LR Konstitucijos 25 str.: „Žmogus turi teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti. Žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas.“ Toliau nurodoma, kad ši teisė gali būti apribojama. Kadangi informacija gali būti ir teigiamo, ir neigiamo pobūdžio, todėl pastarąją būtina apriboti dėl vaikų sveiko, dorovinio, moralinio, protinio ir fizinio auklėjimo užtikrinimo. Informacija, kurią draudžiama skelbti surašyta Lietuvos Respublikos nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatyme 4 straipsnio 1 dalyje:

1) susijusi su fizinio ar psichinio smurto vaizdavimu arba vandalizmu: kai detalčiai vaizduojamas žmonių, gyvūnų žudymas, žalojimas ar kankinimas, turto naikinimas ar gadinimas, taip pat teigiamai vertinamas smurtas, mėgavimasis prievarta ar žiaurumu;

2) kurioje rodomas mirusio arba žiauriai sužaloto žmogaus kūnas, išskyrus atvejus, kai toks rodymas reikalingas tapatybei nustatyti;

3) erotinio pobūdžio: kai skatinamas lytinis geismas, rodomas lytinis aktas, jo imitacija ar kitoks seksualinis pasitenkinimas, lytiniai organai, seksualiniai reikmenys;

4) sukelti baimę ar siaubą;

5) skatinanti azartinius lošimus;

6) kurioje palankiai vertinamas priklausomumas nuo narkotinių, toksinių, psichotropinių medžiagų, tabako ar alkoholio, skatinamas jų vartojimas, gamyba, platinimas ar įsigijimas;

- 7) skatinanti savęs žalojimą ar savižudybę;
- 8) kurioje teigiamai vertinama nusikalstama veika ar idealizuojami nusikaltėliai;
- 9) susijusi su nusikalstamos veikos modeliavimu;

10) kurioje kurstoma diskriminacija dėl tautybės, rasės, lyties, kilmės, neigalumo, lytinės orientacijos, religijos ar kitokios priklausomybės;

11) kurioje dažnai vartojami nešvankūs posakiai, žodžiai ar gestai;

12) kurioje patariama, kaip pasigaminti, įsigyti ar naudoti sprogmenis, narkotines ar psichotropines medžiagas, taip pat kitus gyvybei ar sveikatai pavojingus dalykus;

13) skatinami blogi mitybos, higienos ir fizinio pasyvumo įpročiai.

Vaiko ugdymą reglamentuoja ir Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas (Žin., 1991, Nr. 23 – 593). Šio įstatymo tikslai nusakyti 3 straipsnyje: (1) įskiepyti dorovines, patriotines, komunikacines, kalbines, savarankiško gyvenimo vertybes; (2) padėti atrasti jauno žmogaus kūrybines galias ir jas plėtoti šiuolaikiniame kultūros ir technologijų pasaulyje, kad jis galėtų konkuruoti bei tobulėti mokantis visą gyvenimą; (3) stiprinti visuomenės galias užtikrinant darnią krašto ūkio, aplinkos ir žmoniškųjų išteklių plėtrą, vidinį ir tarptautinį ūkio konkurencingumą, nacionalinį saugumą ir demokratinės valstybės raidą; (4) perteikti asmeniui tautinės ir etninės kultūros pagrindus, Europos ir pasaulio humanistinės kultūros tradicijas ir vertybes, laiduoti sąlygas asmens brandžiai tautinei savimonei, dorovinei, estetinei, mokslinei kultūrai, pasaulėžiūrai formuotis, taip pat garantuoti tautos, krašto kultūros tęstinumą, jos tapatybės išsaugojimą, nuolatinį jos vertybių kūrimą, puoselėti krašto atvirumą ir dialogiškumą; (5) sudaryti sąlygas asmeniui įgyti demokratijos tradicijas įkūnijančius pilietinės bei politinės kultūros pagrindus, išplėtoti gebėjimus ir patirtį būtina asmeniui, kaip kompetentingam Lietuvos piliečiui, europinės ir pasaulinės bendrijos, daugiakultūrės visuomenės nariui.

Ugdymas – daugialypis procesas, todėl jo turinys suskaidytas į kelias sudedamąsias dalis (Švietimo įst. 4 str.):

1. Švietimo programos ugdymo turinį sudaro žinių, įgūdžių, gebėjimų ir vertybinių nuostatų sistema, būtina šio nurodytiems tikslams įgyvendinti.

2. Konkretus ugdymo turinys formuojamas ir sistemingai atnaujinamas atsižvelgiant į atitinkamo tipo mokyklai keliamus ugdymo tikslus, besikeičiančios socialinės bei kultūrinės aplinkos lemiamus Lietuvos visuomenės poreikius, vietos bei mokyklos bendruomenės reikmes, taip pat konkrečius mokinių ir studentų ugdymosi poreikius bei interesus.

3. Šio straipsnio 1 ir 2 dalyse nurodytų reikalavimų laikomasi rengiant ikimokykliniam, priešmokykliniam ugdymui, bendrajam lavinimui, profesiniam mokymui, studijoms aukštesniosiose ir aukštosiose mokyklose skirtas ugdymo programas (modulius), išsilavinimo standartus ir (ar) kvalifikacinius reikalavimus, ugdymo ar studijų planus, egzaminų programas, vadovėlius, kitas mokymo priemones, papildomą ugdymo medžiagą.

Ugdymas suprantamas kaip sudėtingas, nevienakryptis procesas, kuris turi būti atnaujinamas besikeičiančioje aplinkoje atsižvelgiant į ugdytinių poreikius ir interesus. Proceso sklandumui įgyvendinti Lietuvos švietimo sistema suskirstyta į kelias dalis (6 str.):

1) formalųjį švietimą (pradinį, pagrindinį, vidurinį ugdymą, profesinį mokymą, aukštesniąsias ir aukštojo mokslo studijas);

2) neformalųjį švietimą (ikimokyklinį, priešmokyklinį ugdymą ir kitą neformalųjį vaikų bei suaugusiųjų švietimą);

3) savišvietą;

4) pagalbą mokiniui (informacinę, psichologinę, socialinę pedagoginę, specialiąją pedagoginę ir specialiąją pagalbą bei sveikatos priežiūrą mokykloje);

5) pagalbą mokytojui ir mokyklai (informacinę, konsultacinę, kvalifikacijos tobulinimo bei kitą pagalbą).

Kiekviena pakopos uždavinys savitas, kadangi atsižvelgiama į vaiko amžių, pvz. ikimokyklinio ugdymo paskirtis - padėti vaikui tenkinti prigimtinius, kultūros, taip pat ir etninės, socialinius, pažintinius poreikius, o pagrindinio ugdymo – suteikti asmeniui dorinės, sociokultūrinės ir pilietinės brandos pagrindus, bendrąjį raštingumą, technologinio raštingumo pradmenis, ugdyti tautinį sąmoningumą, išugdyti siekimą ir gebėjimą apsispręsti, pasirinkti ir mokytis toliau.

Ugdymo teisinį pagrindą deklaruoja Švietimo įstatymo 25 str. "Lietuvos gyventojų teisė ir pareiga mokytis".

Teisę į mokslą nacionaliniu ir tarptautiniu mastu reglamentuoja 25 str. 1 d. Joje teigiama, kad "kiekvienas Lietuvos Respublikos pilietis, užsienietis, turintis teisę nuolat gyventi ar laikinai apsigyventi Lietuvos Respublikoje, turi teisę mokytis, įgyti išsilavinimą ir kvalifikaciją." Vadinasi, asmuo gali nemokamai įgyti pradinį, pagrindinį, vidurinį išsilavinimą ir gauti specialiojo ugdymo, aukštesniojo, aukštojo ar profesinio mokymo pirmąją kvalifikaciją (įstatymų, Vyriausybės arba jos įgaliotos institucijos teisės aktų nustatyta tvarka pripažintas mokėjimas ir teisė verstis tam tikra profesine veikla). Norėdamas gauti auštąjį ar aukštesnįjį išsilavinimą, turi gebėti mokytis savarankiškai ir, jei reikia, mokėti už mokslą.

Individo mokymusi yra suinteresuota pati valstybė, kadangi tik išsilavinusi, dorovinga, talentinga asmenybė galės produktyviai ir sėkmingai adaptuotis visuomenėje. Už švietimo

kokybę Lietuvoje atsako švietimo teikėjas(37 str.), o Švietimo ir mokslo ministerija: (1) nustato bendruosius formaliojo švietimo programų, pedagogų kvalifikacijos reikalavimus, bendruosius iš valstybės ir savivaldybių biudžetų finansuojamų neformaliojo švietimo programų kriterijus, prižiūri, kaip jų laikomasi; (2) licencijų išdavimo kriterijus ir tvarką, prižiūri, kaip vykdomos licencijavimo sąlygos; (3) formaliojo švietimo teikiamo išsilavinimo ir kvalifikacijų standartus, kompetencijų įvertinimo, išsilavinimo ir kvalifikacijų įgijimo bei įteisinimo tvarką.

Švietimo įstatymas nurodo mokinių teises (46 str. 1 d.):

- 1) nemokamai gauti informaciją apie veikiančias mokyklas, švietimo programas, mokymosi formas;
- 2) pagal savo gebėjimus ir poreikius mokytis mokykloje, savarankiškai mokytis ir įgyti valstybinius standartus atitinkantį išsilavinimą, kvalifikaciją;
- 3) sulaukęs 14 metų, savarankiškai pasirinkti dorinio ugdymo (tikybos arba etikos) programą;
- 4) gauti geros kokybės švietimą;
- 5) eksternu laikyti egzaminus, liudijančius, kad tam tikra formaliojo švietimo programa ar jos dalis (modulis) įvykdyta;
- 6) pasirinkti formaliojo švietimo programas papildančius bei jo saviraiškos poreikius tenkinančius šių programų modulius, pasirenkamųjų dalykų programas, kursus; studijų programą, dėstytoją (kai tą patį dalyką dėsto keli dėstytojai), studijuoti pagal individualias studijų programas;
- 7) į psichologinę ir specialiąją pedagoginę, specialiąją, socialinę pedagoginę, informacinę pagalbą, sveikatos priežiūrą mokykloje, informaciją apie savo pasiekimų vertinimą ir kitą su mokymusi susijusią informaciją;
- 8) į socialinę pagalbą, jei tokios pagalbos negali jam suteikti tėvai (globėjai, rūpintojai);
- 9) mokytis savitarpio pagarba grįstoje, psichologiškai, dvasiškai ir fiziškai saugioje aplinkoje, turėti higienos reikalavimus atitinkančius mokymosi krūvį ir darbo vietą;
- 10) į nešališką mokymosi pasiekimų įvertinimą;
- 11) dalyvauti mokyklos savivaldoje;
- 12) įstatymų nustatyta tvarka ginti savo teises;
- 13) naudotis kitomis Profesinio mokymo, Specialiojo ugdymo, Aukštojo mokslo ar Neformaliojo suaugusiųjų švietimo bei kitų įstatymų nustatytomis teisėmis.

Bei nustato tam tikras pareigas (46 str. 2 d.):

- 1) sudarius mokymo sutartį, laikytis visų jos sąlygų, mokyklos vidaus tvarką reglamentuojančių dokumentų reikalavimų;
- 2) stropiai mokytis, gerbti mokytojus ir kitus mokyklos bendruomenės narius;

3) mokytis pagal privalomojo švietimo programas iki 16 metų.

Švietimas yra vykdomas ne tik nacionaliniu, bet ir tarptautiniu mastu, todėl ugdymas neapsiriboja vienoje konkrečioje vietoje, jis gali būti tęsiamas ir užsienio šalyse. Šią teisę deklaruoja švietimo įstatymo 25 str. 6 d.

Kaip matome, ugdymo teisinis reglamentavimas Lietuvoje yra įtvirtintas, tačiau teisinio švietimo situacija yra kiek kitokia. Teisinis ugdymas visuomenėje dar nėra įsisąmonintas kaip teisingos, demokratiškos valstybės kūrimo mechanizmas. Valstybės valdžia stengiasi palaipsniui įteisinti šį dalyką kaip yra įteisintos bendrojo lavinimo mokyklos programos. Teisinio ugdymo reglamentavimą žymi keli teisės aktai: 1) Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas dėl teisinio švietimo 2009 – 2012 metų programos patvirtinimo; 2) Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas “Dėl visuomenės teisinio švietimo programos įgyvendinimo priemonių patvirtinimo; 3) Lietuvos valstybinės švietimo strategijos 2003 – 2012 m.; 4) Bendroji pilietinio ugdymo programa; 5) 2006 m. gegužės 19 d. Lietuvos Respublikos seimo priimtas nutarimas “Dėl ilgalaikės pilietinio ir tautinio ugdymo programos įgyvendinimo”; 6) Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai; 7) kiti teisės aktai ir dokumentai.

Pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 – 2008 metų programos 15. 16 punktą (Įgyvendinti visuomenės teisinio švietimo sistemą, leidžiančią kiekvienam moksleiviui dar vidurinėje mokykloje pasirinkti teisės pagrindų kursą, suteikiantį esminių teisinių žinių apie šeimą, darbo santykius ir santykius su valdžios institucijomis), kuri priėmė Lietuvos Respublikos Seimas 2006 m. liepos 18 d. nutarimu Nr. X-767 (Žin., 2006, Nr. 80-3143) Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2008 metų spalio 29 dieną nutarė patvirtinti Visuomenės teisinio švietimo 2009 – 2012 m. programą. Nutarimas pradėtas vykdyti nuo 2009 metų sausio 1 dienos. Lietuvos Respublikos Vyriausybė, kaip vienintelė institucija sunkiai pajėgtą įgyvendinti šį uždavinį visoje Lietuvoje, todėl rekomendavo savivaldybėms, nevalstybinėms organizacijoms ir teisininkus rengiančioms aukštosioms mokykloms dalyvauti įgyvendinant Visuomenės teisinio švietimo 2009–2012 metų programą.

Ši programa skirta tam, kad užtikrintų visuomenės teisinio švietimo sistemos, sudarančios galimybes gyventojams įgyti teisinių žinių ir gebėjimų, kad jie tinkamai naudotųsi savo teisėmis ir laisvėmis teisinėje sistemoje, jas gintų ir atliktų pareigas, plėtrą. Tikslui pasiekti Lietuvos Respublikos Vyriausybė numatė kelis uždavinius: 1) koordinuoti visuomenės teisinio švietimo sistemos veiklą; 2) formuoti teisinę sąmonę ikimokyklinio, priešmokyklinio ir bendrojo lavinimo programas vykdančiose įstaigose ir neformaliajame suaugusiųjų švietime, sudaryti palankesnes teisinės savišvietos sąlygas; 3) sistemingai informuoti ir konsultuoti socialines visuomenės grupes teisiniais klausimais. Lietuvos Respublikos Vyriausybė laikoma aukščiausia institucija, reguliuojanti teisinį švietimą ir todėl informuoja kitas visuomenės grupes teisės klausimais.

Svarbu pabrėžti, jos teisinė sąmonė formuojama mokyklose (vaikų ir suaugusiųjų), ten kur mokiniai yra įvairiapusiškai lavinami, mokomi. Būtent mokykloje žinių įsisavinimo procesas yra tiksliausias, į mokyklą ir ateinama sužinoti, išmolti. Juk mokykla – antroji vaiko bendruomenė (po šeimos), kurioje jis socializuojasi, įgyja tam tikrus elgesio, bendravimo su bendraamžiais ir vyresniais žmonėmis įgūdžius (Kvieskienė, 2005, p. 117).

Programoje objektyviai išanalizuota aplinkos analizė teisinio ugdymo aspektu. Ji nurodo, jog didžioji visuomenės dalis pasyviai dalyvauja valstybės teisėkūros procese, todėl pritraukti galima tik informuojant apie naujus teisės aktus ar jų projektus. Informuoti reikia pradėti jau bendrojo lavinimo mokykloje, kur mokinys galėtų rinktis teisės pagrindų kursą. Čia jis sužinotų apie šeimos, darbo santykius ir santykius su valdžios institucijomis. Išanalizuota, kokiais klausimais žmonės dažniausiai teirujasi savivaldybėse įsteigtose nemokamos teisinės pagalbos centruose. Tikslui įgyvendinti pasitelktos Teisingumo, Šveitimo ir mokslo bei Kultūros ministerijos. Kiekviena jų rengia teisinio švietimo programos įgyvendinimo priemones.

Įgyvendinus programą numatoma, jog bus pasiekti tokie rezultatai: 1) daugės asmenų, įgijusių pakankamai teisinių žinių ir gebėjimų (iki 18 procentų visų gyventojų); 2) bendradarbiaujant su nevalstybinėmis organizacijomis, bus įgyvendinta 16 visuomenės teisinio švietimo projektų; 3) bus organizuotos ne mažiau kaip 8 informacinės sklaidos kampanijos gyventojams rūpimais teisiniais klausimais; 4) bus įrengtos 8 naujos teisinės informacijos prieigos vietos; 5) bus organizuota iki 30 renginių, seminarų ar konferencijų visuomenės teisinio švietimo klausimais; 6) bus išleista iki 4000 vadovėlių, skirtų teisei sąmonei ugdyti; 7) bus parengtos ir įgyvendintos 3 skirtos teisės pagrindų mokantiems pedagogams tęstinių studijų ir teisės pagrindų mokymo bendrojo lavinimo mokyklose programos.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas “Dėl visuomenės teisinio švietimo 2009 – 2012 metų įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo (Žin., 2009, Nr. 1136) tėra sudedamoji Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo dėl teisinio švietimo 2009 – 2012 metų programos patvirtinimo dalis, planuojanti vykdyti teisinį švietimą 2010 metais. Planas yra konstruktyvus instrumentas norimiems tikslams pasiekti: preliminariai numatomi uždaviniai, terminai, lėšų poreikis, uždavinius įgyvendinančios institucijos. Turint planą daug lengviau numatyti su darbu susijusius sunkumus, didesnė tikimybė, jog tikslas bus sėkmingai pasiektas.

2010 metais į pirmą vietą iškeliamas uždavinys - parengti ir įgyvendinti diferencijuoto teisinio informavimo ir mokymo priemones ikimokyklinio, priešmokyklinio ir bendrojo lavinimo programas vykdančiose įstaigose ir neformaliojo suaugusiųjų švietimo procese; sudaryti palankesnes teisinio konsultavimo ir teisinės savišvietos sąlygas. Šio etapo metu bus organizuotas Lietuvos Respublikos konstitucijos egzaminas, kuriame dalyvauti gali visi Lietuvos Respublikos piliečiai bei gyventojai.

Kitam uždaviniui įgyvendinti bus panaudota kiek daugiau priemonių: bendradarbiaujant su nevalstybinėmis organizacijomis ir teisininkus rengiančiomis aukštosiomis mokyklomis, organizuoti nemokamas teises konsultacijas Lietuvos Respublikos piliečiams, parengti visiems piliečiams suprantamus ir išsamius bylinėjimosi vadovus, surengti informacinę kampaniją, per kurią visuomenė būtų supažindinama su bylinėjimosi vadovais, parengti ciklą informacinių televizijos ir (ar) radijo laidų, supažindinančių visuomenę su taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) institutu, vartotojų teisių apsauga ir kitais teisiniais klausimais, periodiškai interneto svetainėse www.teisingumas.lt, www.tm.lt ir www.smm.lt skelbti informacinius pranešimus apie visuomenės teisinio švietimo priemonių vykdymo eigą ir rezultatus, organizuoti sociologinį tyrimą, kurį atlikus būtų nustatyta, kiek yra asmenų, manančių, kad jiems suteikta pakankamai galimybių įgyti teisinių žinių ir gebėjimų.

Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. liepos 4 d. nutarimu Nr. IX-1700 priimtos Valstybinės 2003 – 2012 metų strategijos nustatė ir iškelė tam tikrus tikslus Lietuvos valstybei bei visuomenei – plėtoti demokratinę kultūrą, subrandinti solidarią pilietinę visuomenę, išsaugoti tautinę tapatybę. Vienas svarbiausių principų - asmens nelygstamos vertės ir orumo, artimo meilės, prigimtines žmonių lygybės, žmogaus laisvių ir teisių, tolerancijos, demokratiškos visuomenės santykių ugdymu. Strategijos numato ugdyti pilietį, kuris suvoktų pagrindines, prigimtines žmogaus teises.

Šių nuostatų ugdymas Lietuvos mokyklose reiškiasi per pilietiškumo pagrindų pamokas. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2004 m. liepos 5 d. įsakymas Nr. ISAK – 1086 padeda įgyvendinti pilietinių žinių įsisavinimo ir praktinio jų panaudojimo asmeniniame bei visuomeniniame gyvenime patirtį.

Elementariausius pilietiškumo pagrindus vaikai įsisąmonina jau ankstyvoje vaikystėje, kai yra mokomi daryti ar nedaryti vieno ar kito dalyko. Gyvendami visuomenėje vaikai stebi aplinką ir pamėgdžioja suaugusiuosius, stengiasi atlikti vienokius ar kitokius darbus ir taip nejučiom įgauna pilietinę savimone.

Neformalaus ugdymo metu mokykloje vaikai taip pat įsisavina demokratiškumo vertybes – toleranciją, bendravimą ir bendradarbiavimą, lygybę, pagalbą vienas kitam, pasitikėjimą. Klasėje mokiniai stengiasi taikiai išspręsti iškilusias problemas, prižiūri klasės tvarką, laikosi nustatytų vidaus darbo taisyklių. Vadinasi, mokiniai dar nėra sąmonėje susiformavę teisės pagrindų sąvokų bei jų ryšių, bet jau geba praktiškai juos įgyvendinti, pavyzdžiui savivaldos procese, t.y. klasės seniūno ar pavaduotojo, mokyklos prezidento pareigas atlieka.

Pilietinio ugdymo nuostatos įgyvendinamos dviem būdais: 1) per kitus dalykus (integracija) ir 2) pilietinio ugdymo pamokas:

Pirmąją integruojamąją pilietinio ugdymo programą parengė M. Lukšienė 1995 metais. Pagrindinės įgyvendinimo idėjos atsispindi per skirtingus bendrojo lavinimo mokykloje dėstomas disciplinas. Pilietinio ir dorinio pamokų metu mokinys ne tik įsisavina žmogaus teises, bet stengiasi palaikyti pozityvią bendrabūvio poziciją; istorijos pamokų metu brandinamos pilietinės, patriotinės nuostatos; per filologinius dalykus mokoma kalbos kultūros, rašytinių tekstų kūrimo ir analizavimo, komunikacijos; per menų pamokas siekiama ugdyti pilietinę poziciją kultūrinio paveldo atžvilgiu; per matematikos pamokas mokoma atlikti statistinius skaičiavimus visuomenės reiškiniams tirti; gamtos mokslų pamokose ugdoma gerbti ekologinę gamtos ir kultūros tvarką; technologijų pamokų metu siekiama išugdyti pagarbą tautos kultūrai bei ūkiui; per kūno kultūros pamokas - konstruktyvaus bendravimo ir bendradarbiavimo, sveikos gyvensenos.

Tiesioginė veikla mokykloje, formuojanti mokinių pilietinę sąmonę, teises žinias, demokratiškumo principus ir vertybes, žinias apie valstybės ir valdžios funkcijas yra pilietiškumo pagrindų pamoka. Šį dalyką mokosi bendrojo lavinimo mokyklų 8 ir 10 klasių mokiniai. Aštuntoje klasėje mokiniai sužino teisių ir pareigų santykį, demokratijos vertybes, vaiko teises reglamentuojančius dokumentus, tautinio tapatumo sampratą, tautinės tolerancijos ir kt. Dešimtoje klasėje pilietiškumo turinys labiau orientuotas į teisinę sferą: čia mokoma socializacijos sampratos, suteikiama žinių apie pilietinės visuomenės kilmę ir esmę, pilietines pareigas, valdžios institucijas ir jų funkcijas, konstitucijos svarbą ir kt.

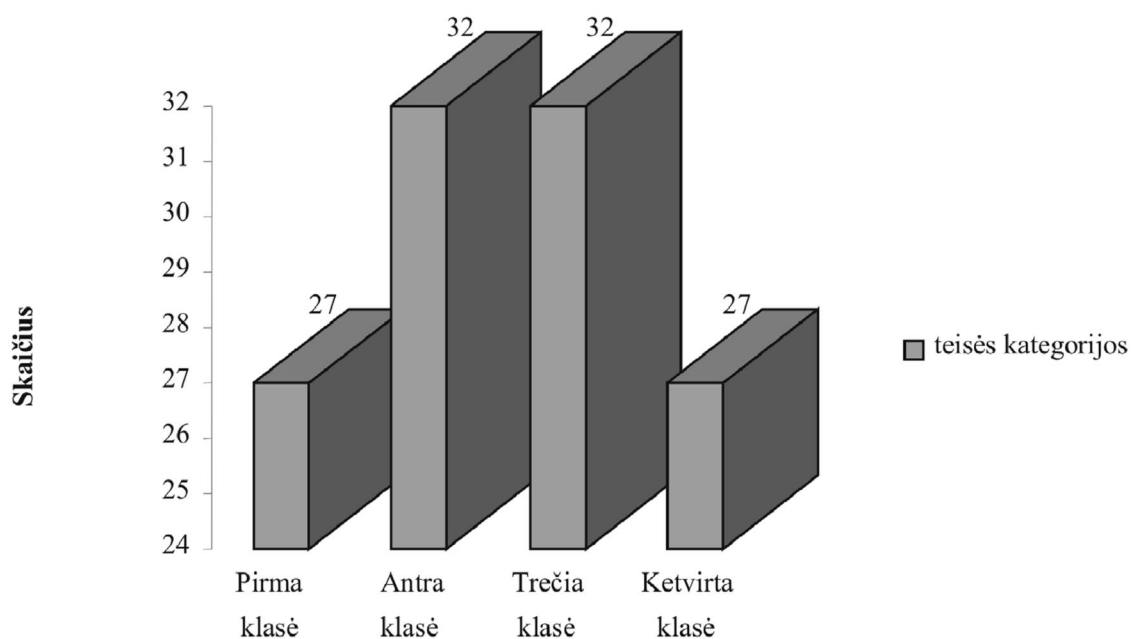
2006 m. gegužės 19 d. Lietuvos Respublikos Seimo priimtas nutarimas "Dėl ilgalaikės pilietinio ir tautinio ugdymo programos įgyvendinimo" (Žin., 2006, X – 818) skirtas sukurti palankias sąlygas Lietuvos (tarp jų ir užsienio lietuvių) vaikų, jaunimo ir suaugusiųjų pilietiniam ir tautiniam ugdymuisi, visuomenės pilietinei ir tautinei raiškai, aktyviam pilietiniam dalyvavimui; taip pat stiprinti socialinę partnerystę, tautinį ir pilietinį solidarumą.

Programa vykdoma keliais etapais, kuriais siekiama: 1) atnaujinti formalųjį ir neformalųjį pilietinio ir tautinio ugdymo turinį Lietuvos ir užsienio lietuvių mokyklose; 2) stiprinti demokratinę mokyklų kultūrą; 3) gerinti mokytojų ir dėstytojų kompetenciją pilietinio ir tautinio ugdymo srityje; 4) ugdyti ir puoselėti Lietuvos ir užsienio lietuvių jaunimo bei suaugusiųjų tautinį ir pilietinį sąmoningumą, skatinti tautinę saviraišką; 5) didinti Lietuvos ir užsienio lietuvių jaunimo bei suaugusiųjų visuomeninį ir politinį aktyvumą; 6) atlikti visuomenės pilietinės ir tautinės raidos tyrimus.

2008 m. rugpjūčio 26 d. švietimo ir mokslo ministras Algirdas Monkevičius įsakymu Nr. ISAK-2433 patvirtino Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrąsias programas. Neseniai atnaujintose Bendrojo ugdymo programose stiprinama ugdymo turinio integracija. Svarbu pabrėžti pilietiškumo ugdymo integruojamąją programą, kurios uždaviniai numatyti 34.4

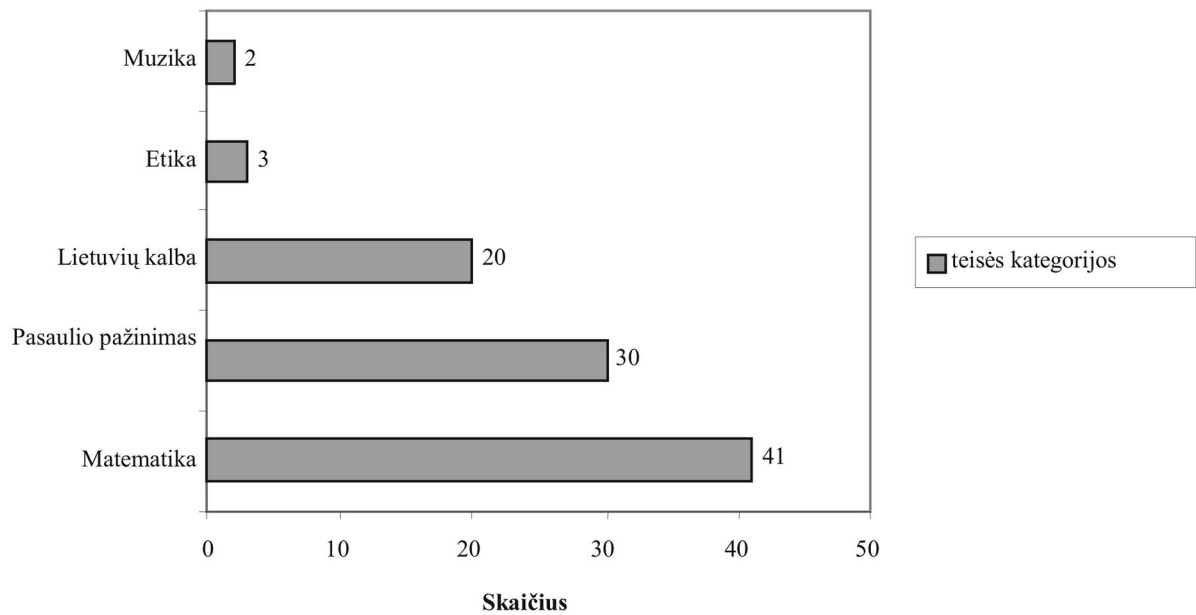
punkte: 1) įgyti supratimą apie asmens teises ir pareigas, bendruomenės ir visuomenės struktūrą, jų tvarkymosi būdus, pagrindines valdžios institucijas ir jų funkcijas, demokratijos vertybes ir principus; 2) ugdytusi aktyvaus ir atsakingo dalyvavimo mokyklos, vietosbendruomenės ir visuomenės gyvenime gebėjimus; 3) išsiugdytų pilietines ir tautines vertybes, mokytusi jomis grįsti savo elgesį ir veiklą asmeniniame bei viešajame gyvenime. Įgyvendinus užduotis mokiniai pripažins, gerbs ir remsis pagrindinėmis demokratijos vertybėmis bei principais, asmeniniame ir visuomeniniame gyvenime remsis teisingumo, laisvės, solidarumo, tolerancijos kriterijais, prisidės prie savo tautos vertybių saugojimo, bus aktyvus ir sąžiningas pilietis.

Pilietiškumo turinys yra integruotas vadovėliuose jau pradinėse klasėse (A. Pekauskas, G. Grigaliūnaitė, 2008). Mokytis elgtis pagal tam tikras taisykles, suprasti savo teises ir pareigas reikia anksti, idant būtų užkirstas kelias tapti nusikaltimo auka ar dar blogiau – nusikaltėliu. Tyrėjai ištyrė vadovėlių turinį pagal teisės šakas pagal teisės teoriją ir pastebėjo, kad pagrindinių klasių vadovėliuose stokojama specialių skyrių, kuriuose būtų pateikiamos specialios teisės žinios. Tačiau tai nereiškia, kad jų nėra. Daugiausia teisės žinių vaikams pateikiama II ir III klasėje (žr. 3 pav.), ir vertina negatyviai, kadangi IV klasėje šių žinių kiekybė galėtų būti ir gausesnė.

3 pav. Teisės kategorijų pasiskirstymas pradinių klasių vadovėliuose (skaičius) (pagal Pekauską ir Grigaliūnaitę)

Ištyrę pradinių klasių vadovėlių turinį tyrėjai aptiko, jog daugiausia teisės žinių pateikiama matematikos vadovėliuose (41), mažiau pasaulio pažinimo (30), lietuvių kalbos (20) vadovėliuose. Mažiausiai teisės dalykų rado etikos (3) ir muzikos (2) vadovėliuose (žr. 4 pav.)

4 pav. Teisės kategorijų pateikimas pagal mokomuosius dalykus (skaičius)
(pagal Pekauską ir Grigaliūnaite)

Lietuvoje teisiškai ugdyti siekiama ne tik per pilietiškumo pagrindų pamokas, pilietinę integraciją, bet ir kitomis priemonėmis, kaip pavyzdžiui M. Martinėnienės parengtas projektas „Pilietis“ (1999), parodantis mokiniams dalyvavimo valstybės valdyme svarbą, - „Pilietinis ugdymas mokykloje“ (1998), N. Letukienės „Aš žmogus tarp žmonių“ (1999), I. Zaleskienės „Mes“ (1999), mokytojams ir mokiniams skirti leidiniai - V. Budzinausko sudaryti „Žingsniai“ (1999), N. Letukienės ir L. Deveikio „Žmogaus teisių mokymas(is) vidurinėje mokykloje“ (1999), I. Zaleskienės parengtas „Žmogaus teisių mokymo vadovas“ (1999).

Ugdymas Lietuvoje yra reglamentuotas rašytiniais teisės aktais, sąlygojančiais lavinti, mokyti, auklėti jaunuomenę kaip visavertę asmenybę. Įstatymai, nutarimai, kiti rašytiniai šaltiniai pasižymi demokratinėmis, pilietinę savimonę ugdančiais aspektais. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimai atspindi teisinio ugdymo aktualumą plačiai visuomenei ir įtvirtina pamatus, kuriais remiantis bus ugdomi tolerantiški, humaniški piliečiai.

2. TAUTINIŲ MAŽUMŲ SAMPRATA IR REGLAMENTAVIMAS

2.1. Tautinių mažumų samprata

Pirmiausia verta aptarti ne tautinės mažumos sąvoką, bet patį žodį „mažuma“, nes skirtingų sričių mokslininkai nesutaria dėl „mažumos“ reikšmės.

Mažumos sąvoka įvairiai traktuojama dėl vadinamos „vidinės kritikos“ bei termino daugiareikšmiškumo. Pirmoji mažumų pavadinimo vartojimui oponuojančiųjų kategorija labai greitai – trečiajame XX amžiaus dešimtmetyje – atsirado grupėse, kurios vis dar protestuodamos prieš joms sudarytą tariamai neteisingą padėtį, atsisakė būti identifikuojamos kaip mažumos ir aiškino, kad jos yra tautos arba nacijos, neteisingai laikomos mažumomis (armėnai, kurdai, Bosnijos serbai, taip pat baskai, bretonai ir kt.). Priimti statusą joms reikštų pažeminimą to ypatingo orumo, kurį suteikia tautos arba nacijos statusas, ir sugriautų arba bent susilpnintų motyvaciją kovoti (atgauti nacionalinį suverenitetą). Antroji „vidinės“ kritikos kategorija atėjo iš grupių, kurios tebepripažindamos savo kaip mažumų realijas, laikė mažumų terminą nepagarbiu, neišvengiamai žeminančiu net atsižvelgiant į etimologiją. Šiuo atžvilgiu valstybė joms teiktų paramą ir šitaip prarastų grupės orumo ir apsisprendimo teisės (Plasseraud, 2006).

„Vidinės kritikos“ bruožas – neigiamos konotacinės reikšmės suteikimas terminui „mažuma“. Tiksliau tai subjektyvi pačių „mažumų“ žmonių nuomonė. Sąvoka „mažuma“ sunkiai suvokiama ir dėl jos pobūdžio, kadangi jai artimi tokie žodžiai kaip „etninė mažuma“, „kalbinė ar religinė grupė“, „etnosas“ (Plasseraud, 2006).

Y. Plasseraud analizuodamas mažumų genezę išskiria tris jos kilmės situacijas: 1) mažumos iš prigimties (grupės, kurios tradiciškai gyvena mažumų padėtyje ir pačios save pripažįsta mažumomis); 2) mažumos per atsitiktinumą (grupės, kurios tapo mažumomis dėl istorinių atsitiktinumų, dažniausiai sienų perkėlimų po karų arba teritorijų padalijimų); 3) senosios ir naujosios mažumos (senosios, kurios seniai, prieš daugelį amžių apsigyveno toje teritorijoje, ir naujosios, kurių atvykimas yra dabarties fenomenas); 4) diasporos ir užsieniečių bendruomenės (diasporos atvejis kai tautos dauguma gyvena išsisklaidžiusi, o užsieniečių – emigracijos ir imigracijos rezultatas).

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas (2000), remdamasis semantika nurodo tokią šio žodžio reikšmę: „mažoj2000“, t.y. menka savo apimtimi, negaus2000. Sociologai terminą „mažuma“ vartoja ne pažodžiui ir jį labiau sieja su priklausoma grupės padėtimi visuomenėje, o ne su atstovaujama narių skaičiumi. Ši grupė yra atskira, neretai engiama (Leonavičius, 1993). Paradoksalu, tačiau yra atvejų, kai „mažuma“ sudaro daugumą. Pavyzdžiui, moterys dažnai priskiriamos mažumų grupei, nes joms būdinga tendencija būti labiau nuskriaustoms negu vyrai, nors daugelyje pasaulio šalių jos sudaro daugumą (Giddens, 2005) arba odos spalvos požymiu

Niujorke ir Los Andžele daugiau nebaltaodžių nei baltaodžių (Jensen, 1999). Mažuma suprantama kiekybiniu požiūriu, ypač politikoje. Visuomenėje mažumos išsiskiria rasės, religijos, kalbos, politinių frakcijų požymiais (The Concise Oxford Dictionary of Current English, 1995). Politiniu požiūriu „mažuma“ vartojama kaip „daugumos“ priešprieša, t.y. mažiau kaip pusė, pvz.: Įstatymai laikomi priimtais, jeigu už juos balsavo dauguma Seimo narių, dalyvaujančių posėdyje (LR Konstitucija).

Tipologizuoti mažumas bandė Y. Plasseraud (2006), identifikodamas įvairias realių mažumų konfigūracijas:

1) Religinės mažumos. Tai seniausiai pripažinta mažumų grupė. Pavyzdžiui, Indijoje musulmonai yra tokia pat religinė mažuma, kaip krikščionys Libane arba budistai Prancūzijoje. Taip pat iškeliami sektų problema. Vieni mano, kad reikia kovoti su „naujų religijų“ diskriminacija, o kiti, pabrėždami, kad kai kurios „sektos“ negerbia žmogaus teisių, būtų labiau linkę kovoti su šiomis „sektomis“.

2) Kalbinės mažumos. Jų a priori taip pat seniausiai nustatytos ir ištirtos. Tai grupės, kalbančios ne daugumos kalba.

3) Tautinės mažumos. Pagal plačiai pripažintą Guy Heraud apibrėžimą, tautinė mažuma yra bendruomenė, gyvenanti kitos valstybės viduje kaip nominali valstybė, kurios nariai jaučiasi „priklausą tautai, kuri nėra tos valstybės pagrindinė tauta“. Taigi, „tautinė mažuma“ gali jaustis svetima valstybėje, kurioje gyvena, ir galbūt giliai trokšti atsiskirti nuo jos arba sukuriant savo valstybę, arba prisijungiant prie to paties etnoso valstybės.

Autorius pažymi, kad „tarptautinės organizacijos dabar ypač dažnai vartoja posakį „tautinė mažuma“ apibūdindamos Vidurio Europos etnines mažumas.

4) Etninės mažumos. Tai grupė žmonių, susieta bendrųjų bruožų – antropologinių, kalbinių, politinių-istorinių, t.y. turinčių savitą kultūrą.

5) Kultūrinės mažumos. Ši sąvoka sugalvota maždaug 1960 metais tarpvyriausybines organizacijose siekiant užpildyti vieną terminijos spragą. Tai tokia žmonių grupė kaip romai, gyvenantys diasporose, neturi bendros kalbos (jie kalba keliais savais dialektais ir visomis tautų – šeiminių kalbomis) ir toli gražu nepriskiria savęs vienai religijai, tačiau turi bendruomeninę sąmonę ir artikuliuoja savo reikalavimus, kaip pavyzdžiui bahajai ir žydai.

6) Čiabuviai. Tai tautos, gyvenančios tam tikrame regione nuo neatmenamų laikų ir stengiančios įvairiomis aplinkybėmis išlaikyti savo tradicinį gyvenimo būdą. Dažniausiai gyvendami mažomis grupėmis, jie vartoja archaiškus apsirūpinimo maistu būdus (medžioklę, vaisių rankiojimą ir kt.) ir sunkiai, net visiškai nenoriai integruojasi į „šiuolaikinių“ pasaulį. Manoma, kad šiuo metu pasaulyje yra apie 300 milijonų čiabuvių.

Šiai kategorijai priklauso Naujosios Zelandijos maoriai, Centrinės Afrikos pigmėjai, Brazilijos Mato-Groso provincijos indėnai.

B. Šetkus (2000), remdamasis Europos Tarybos Parlamento dokumentais, randa tokią tautinių mažumų sampratą: „Tautinės mažumos yra atskiros grupės, aiškiai apibrėžtos ir įsitvirtinusios valstybės teritorijoje, kurių nariai yra tos valstybės piliečiai ir turi tam tikrus religinius, kalbinius, kultūrinius ir kitokius ypatumus, kurie juos skiria nuo valstybės gyventojų daugumos.

Tikslaus „mažumos“ apibrėžimo nėra, tačiau tarptautinėje teisėje apibūdinant mažumas randama panašumų. G. Welhengama (2000) pastebi, kad viduramžiuose mažuma buvo vadinami žmonės, kurių arba religinė bendruomenė sudarydavo negausią dalį, arba žymėdavo pavaldumą bei žemesnį laipsnį. Renesanso laikotarpiu mažumos sąvoka buvo itin aktuali politikos sferoje ir žymėjo demokratijos požymį – valdančiosios daugumos bei paklustančios mažumos principingumą. Specifiniai bruožai: religija, kalba, kultūra, etniškumas, tautiškumas, rasė ir istorinė šalies kilmė.

G. Alfredsson (2005) taip pat pastebi, kad tarptautiniu lygmeniu terminas „mažuma“ neturi aiškaus apibrėžimo. Aptardamas mažumos sąvoką jis išskyrė kelis svarbiausius bruožus. Mažuma turi objektyvių charakteringų savybių, kaip pavyzdžiui, nacionalinė ar etninė kilmė, kalba ir/arba religija. Savęs identifikacija siejama su subjektyviuoju elementu – asmuo pats suvokia, kad jis priklauso mažumai. Mažumos skaičiaus leksinė reikšmė – mažiau. Mažumai priklausantis žmogus priklauso žmonių grupei, kurių yra mažiau negu pusė valstybėse. Laikas. Mažumas privalo būti įsitvirtinusi teritorijoje tam tikrą laiką ir igyti mažumos statusą.

Kita problema susidaro sąvokų „tautinė mažuma“ ir „etninė mažuma“ vartojimo kontekste. Remiantis Europos tradicija su tautinės mažumos sąvoka siejami du dalykai: ryšys su gyvenamosios šalies teritorija ir šalies pilietybė. Pasak vengrų sociologo Nikola Girosali (cit. Pagal G. Potašenko, 2007) šias sąvokas derėtų skirti ir apibūdinti taip: tautinė (mažuma su istorinėmis šaknimis) ir etninė (mažuma su aiškiai atpažįstama religine, kultūrine, kalbine tapatybe) mažuma. N. Girosoli teigia, kad tautinės mažumos sąvoka nurodo „grupę valstybės piliečių, kiekybiškai mažesnę už likusią šalies gyventojų dalį ir užimančią nedominuojančią poziciją. Ši grupė dėl istoriškai susiklosčiusių aplinkybių buvo atskirta nuo savo gimtosios šalies, tačiau išsaugojo religinius, kalbinius bei kultūrinius bruožus, be to, nori išlikti kaip etninė visuma ir, gerbdama gyvenamosios šalies suverenitetą, siekia faktinės ir teisinės lygybės su dauguma (G. Potašenko, 2007, p. 5).

G. Brunner (1999) teigia, kad svarbus ne tik oficialus terminas, bet ir žmonių solidarumas mažumoms. Taip pat išskiria ir kitus, mažiau reikšmingus aspektus – savą teritoriją, mažumos skaičių, socialinę-politinę plėtrą (raidą).

A. Giddens (2005) etniškumą sieja su konkrečios visuomenės žmonių kultūros praktika ir pasaulėžiūromis, diferencijuojančiomis juos nuo kitų. Išskirtinumą, pasak jo, labiausiai gali padėti išryškinti kalba, istorija ar protėviai, religija ir būdai rengtis bei puoštis. Panašios nuomonės laikosi ir J. Leonavičius (1993), kuris sako, jog etninė grupė yra tautos dalis, kurios branduolys yra kitame socialiniame organizme, o jų gyventojus jungia socialinės ir kultūrinės savybės – kalba, religija, istorija, kartais rasė.

Aiškių, konkrečių ribų tarp „etniškumo“ ir „tautiškumo“ nerasta ir enciklopedijose bei žodynuose. Galima pastebėti, kad užsienyje šios sąvokos vartojamos sinonimiškai. The Concise Oxford Dictionary of Current English etnine (ethnic) vadina socialinę grupę, turinčią bendrą tautybę ar kultūrinę tradicijas, o tautiškumą kaip priklausymą tai tautai, ypač priklausomybės tautai charakteris, Collins English Dictionary išskiria kelias etniškumo reikšmes:

- 1) tipiška žmonių grupė, turinti rasės, religijos, lingvistinių ir kitų bruožų;
- 2) žmonių klasifikavimas į grupes, ypač rasines;
- 3) kilimas iš vienos kultūros;
- 4) kitos kultūros bruožas, ypač valstiečių luome.

O etninėm mažumom vadina imigrantų ar rasinę grupę, kuri turi savimonę ir tvirtina, jog yra individuali etninė dauguma.

Anglų – lietuvių kalbų teisės žodynas (O. Armalytė, L. Pažūsis, 1998) pateikia tokį vertimą „etninės mažumos“ (Ethnic minorities) – tautinės mažumos (National minorities). Mokomasis anglų – lietuvių kalbos žodynas (V. Bitinaitė, 2008, p. 151).

Vieningos sąvokos, kas yra tautinė mažuma, nerasime. Įvairaus pobūdžio šaltiniuose tautinės mažumos apibrėžiamos skirtingai. Tuo labiau, literatūroje šis terminas dažnai vartojamas sinonimiškai - etninė mažuma. Nors yra autorių, kurie preciziškai vartoja vieną arba kitą žodį (G. Alfredsson, 2005; G. Welhengama, 2000)

Apie tautinių mažumų sąvoką nėra itin plačiai aprašyta, bet išryškinami tokie bruožai kaip kalba, tradicijos. Pagal N. Kasatkina (cit. pagal Janonienę, 2005): *“Tautinės mažumos – Tauta - žmonių bendrija susidariusi jų istorijos, kultūros, kalbos, teritorijos ir ekonominio gyvenimo bendrumo pagrindu. Pažymėtina, kad tarptautiniuose dokumentuose niekur nėra apibrėžiama, kas tai yra „tautinės mažumos“, „etninės mažumos“, „etninės grupės“. Dažniausiai kalbama apie teises, kurios turi būti užtikrinamos „asmenims, priklausantiems tautinių ar etninių mažumų grupėms“.*

Yra ir kitos mažumos, kaip pavyzdžiui, neįgaliųjų ar seksualinės, kurios irgi aktualios šiuolaikinėje Lietuvoje, tačiau šiame darbe bus laikomasi nuostatos, kad tautinė mažuma – tai žmonių grupė, kurią sieja ryšys su šalies teritorija ir pilietybe, o ne kultūrinis, religinis ar kitoks reikšmingumas.

2. 2. Tautinių mažumų teisinis reglamentavimas

Lietuvos valstybės požiūris į kitataučius savo piliečius žinomas jau nuo viduramžių. Įvairių tautinių bendrijų ir religijų taikaus sugyvenimo Lietuvoje galimybė užtikrinama ir skelbiama Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino laiškuose. Tautiniu ir religiniu pakantumu pasižymėjusi lietuvių paprotinė teisė buvo įtvirtinta Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės Statutuose, Tautinės, religinės ir kultūrinės saviraiškos laisvę garantavo Nepriklausomos Lietuvos valstybės konstitucijos (Motuzas, 2000, p. 6).

Svarbu paminėti ir tarptautinius teisės aktus, reglamentuojančius tautinių mažumų švietimą. Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija, kurią Lietuva ratifikavo 2007 m. padeda užtikrinti tautinių mažumų teises į daugelį aspektų, bet kartu ir į švietimą. Konvencijoje susitariama sudaryti vienodas sąlygas tautinėms mažumoms įgyti visų lygių išsilavinimą (12 str.). Tautinėms mažumoms suteikiamos visos teisės steigti švietimo ir mokslo įstaigas bei joms vadovautis (13 str.). Be to, 14 straipsnis pažymi, jog „Šalys tose teritorijose, kuriose tradiciškai arba gausiai gyvena tautinėms mažumoms priklausantys asmenys, jei yra pakankamas poreikis, savo švietimo sistemose stengiasi kiek įmanoma užtikrinti, kad mažumoms priklausantys asmenys turėtų reikiamas galimybes mokytis tos mažumos kalbos arba mokytis ta kalba“.

Europos sąjungos Tarybos direktyva, kuri buvo priimta 2000 m. birželio 29 d. apsaugo nuo diskriminacijos darbo, socialinės apsaugos, švietimo ir būsto bei kitų paslaugų ir visuomeninių poreikių tenkinimo sferose (Stojimo į ES priežiūros programa, 2001).

Tautinių mažumų švietimo tyrimams nemažai laiko skyrė N. Saugėnienė, publikavusi ta tema nemažai straipsnių bei 2000 paskelbusi disertaciją „Lietuvos tautinių mažumų švietimas multikultūriškumo vertybiniame kontekste“. Ji teigia, jog tautinių mažumų švietimas tenkina ideologinius, kultūrinius, socialinius ir politinius atskirų tautinių mažumų poreikius, bet kartu jis turi tenkinti ir mokinių socializacijos, sėkmingos integracijos į Lietuvos visuomenę poreikius.

Pasaulyje vykstant karams, migracijai prekybos mainams, nuolatiniam gyventojų judėjimui Lietuvoje taip pat susikūrusios tautinių mažumų bendrijos. Šiuo metu pagal statistikos departamento duomenis paskaičiuojama apie 16 proc. arba 447 tūkst. tautinių mažumų gyventojų (<http://www.stat.gov.lt/lt/>; žiūrėta 2009-06-10), todėl būtina teisiškai įtvirtinti šių žmonių teises ir laisves.

Tautinių mažumų teisės yra traktuojamos kaip žmogaus teisės, pagal kurias yra sprendžiama, kiek valstybė yra demokratiška. Pasak D. Beinoravičiaus, M. Vainiutės (2005), LR Konstitucija (1992) nėra palanki tautinėms mažumoms, nors būtinos nuostatos joje yra įtvirtintos. Šiame kontekste svarbi Konstitucijos 29 straipsnio 2 dalies nuostata, kurioje yra įtvirtinta, jog negalima varžyti žmogaus teisių ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės,

tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų. Ne mažiau svarbus ir 37 straipsnis, skelbiantis, kad „Piliečiai, priklausantys tautinėms bendrijoms, turi teisę puoselėti savo kalbą, kultūrą ir papročius“.

Pastarasis straipsnis kalba apie tautines mažumas bei jų toleranciją, autonomiją. Kultūra – socialinė sistema, kurios funkcionavimas užtikrina materialinių ir dvasinių vertybių kūrimą, panaudojimą ir perteikimą (Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras, 2000).

Kitas svarbus įstatymas, reglamentuojantis tautinių mažumų savarankiškumą kultūros reikalų, švietimo, labdaros, savitarpio pagalbos aspektus. Vadinasi, piliečių tautinės bendrijos remiasi savo kultūra ir kalba ir dalyvauja Lietuvos visuomeniniame kultūriniame gyvenime.

Tautinių mažumų teisės įtvirtintos specialiais teisės aktais: 1989 metų lapkričio 23 dieną buvo priimtas „Tautinių mažumų įstatymas“ (Žin., 1991, Nr. 4-117). Čia pažymimas solidarumas kultūros puoselėjimo, švietimo, spaudos ir informacijos puoselėjimo gimtąja kalba, išpažinimo bet kurios religijos ar nepripažinimą jokios religijos, jungimosi į tautines kultūros organizacijas, atstovavimo valdžioje klausimais.

Labai panašiais aspektais yra įtvirtintos ir vaikų, priklausančių tautinėms mažumoms, teisės į savo kalbą, kultūrą, papročius bei tradicijas LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo (Žin., 1996, Nr. 33-807) 17 straipsnis.

Valstybės paramos įgyvendinimas tautinėms mažumoms įtvirtintas Švietimo įstatyme (Žin., 1991, Nr. 23-593). Pagal šio įstatymo 28 straipsnio 7 dalį, „Vietovėse, kuriose tradiciškai gausiai gyvena tautinė mažuma, ir jeigu bendruomenė prašo, savivaldybė laiduoja mokymąsi tautinės mažumos kalba“. Pirmojoje šio straipsnio dalyje nusakoma, kad tai užtikrins švietimo teikėjų tinklas: „užtikrinti visiems Lietuvos Respublikos piliečiams ir užsieniečiams, turintiems teisę nuolat gyventi ar laikinai apsigyventi Lietuvos Respublikoje, privalomojo ir visuotinio švietimo prieinamumą, jo įvairovę, galimybes mokytis visą gyvenimą“.

Kalbant apie teisinį ugdymą, pažymėtina, kad Lietuvos mokyklose teisės pagrindų žinių mokiniai semiasi iš pilietinio (arba pilietiškumo) ugdymo pamokų. Jį reglamentuoja Ilgalaike pilietinio ir tautinio ugdymo programa (2006), Bendroji pilietinio ugdymo programa (2004), Švietimo gairės (2002).

Ilgalaike pilietinio ir tautinio ugdymo programa (Žin., 2006, Nr. 102-3939) siekiama sukurti palankias sąlygas Lietuvos vaikų, jaunimo bei suaugusiųjų pilietiniam ir tautiniam ugdymuisi, visuomenės pilietinei bei tautinei raiškai, aktyviam pilietiniam dalyvavimui; sustiprinti socialinę partnerystę, tautinį ir pilietinį solidarumą. Šios programos tikslui pasiekti buvo išskirti tam tikri uždaviniai:

1) atnaujinti formalųjį ir neformalųjį pilietinio ir tautinio ugdymo turinį Lietuvos ir užsienio lietuvių mokyklose;

- 2) stiprinti demokratinę mokyklų kultūrą;
- 3) gerinti mokytojų ir dėstytojų kompetenciją pilietinio ir tautinio ugdymo srityje;
- 4) ugdyti ir puoselėti Lietuvos ir užsienio lietuvių jaunimo bei suaugusiųjų tautinį ir pilietinį sąmoningumą, skatinti tautinę saviraišką;
- 5) didinti Lietuvos ir užsienio lietuvių jaunimo bei suaugusiųjų visuomeninį ir politinį aktyvumą;
- 6) atlikti visuomenės pilietinės ir tautinės raidos tyrimus.

Bendrojoje pilietinio ugdymo programoje (Žin., 2004, Nr. 1086) teigiama, kad Lietuvos bendrojo lavinimo mokykla siekia ugdyti sąmoningus piliečius, suprantančius savo teises ir pareigas, gebančius konstruktyviai dalyvauti nuolat kintančios visuomenės gyvenime. Ji padeda mokiniams įsisąmoninti, kad demokratijos kūrimas šeimoje, bendruomenėje, tautoje, valstybėje, pasaulyje – tai asmeninė kiekvieno iš mūsų užduotis, rūpestis ir atsakomybė. Kartu puoselėjama tautinė savigarba bei pagarba pagrindinėms demokratinėms vertybėms: žmogaus orumui, laisvei, lygybei, teisingumui ir teisėtumui, tolerancijai, solidarumui. Tad mokykloje būtina sudaryti sąlygas mokiniams ugdytis vidinį poreikį aktyviai veikti, ugdytis gebėjimą analizuoti kultūrinę, etninę, politinę, socialinę įvairovę bei dėl jos galinčius kilti konfliktus, ieškoti taikaus šių konfliktų sprendimo būdų; gebėjimą laisvai ir sąmoningai spręsti, vertinti ir apsispręsti atviroje, pliuralistinėje visuomenėje.

Švietimo gairėse (2002) rašoma, kad „esminė švietimo paskirtis – suteikti asmeniui brandaus savarankiško gyvenimo pagrindus ir padėti jam tobulinti savo gebėjimus visą gyvenimą. Šiandien būtina asmens savarankiškumo sąlyga – jo dorinė branda ir įvairiapusė šiuolaikinė kompetencija, naujas kulūrinis, politinis ir ekonominis raštingumas. Ypatingos svarbos dabarties sąlygomis įgyja socialinė žmogaus kompetencija“.

Taigi, galima teigti, kad:

- Lietuvos valstybė rūpinasi tautinių mažumų integracija į ekonominę, politinę ir kultūrinę visuomenę ir įtvirtino tam tikrais teisės aktais;
- Tautinėms mažumoms svarbu išsaugoti ir plėtoti tapatumą. Be valstybės paramos, šis siekis būtų sunkiau įgyvendinamas;
- Lietuvos tautinės mažumos turi visas sąlygas ugdytis pilietinę savimone.

3. TEISINIO UGDYMO YPATUMAI TAUTINIŲ MAŽUMŲ MOKYKLOSE

Teisinis ugdymas mokykloje sudaro prielaidas mokiniams sužinoti pagrindines žmogaus teises. Šių teisių įsisavinimas padeda asmeniui aiškiau suvokti dabartinės demokratinės visuomenės bruožus. Vienas jų – solidarumas, padedantis kitataučiui vertinti savitą kultūrą ir toleruoti kitas. Antras, savęs tapatinimas su valstybe, kurioje jis kurs savo ateitį. Iš čia kyla klausimas: kokias pilietines teises ir pareigas žino ir įgyvendina?

Tiksliui pasiekti buvo naudojamas rašinių analizės metodas. Rašinių tema rėmėsi pilietiškumo pagrindų dėstymu mokykloje. Rašinių temos labai panašaus turinio: „Aš – Lietuvos pilietis“ ir „Esu Lietuvos pilietis“. Pirmąjį rašinį mokiniai rašė prieš pilietiškumo pagrindų dėstymą, o antrąjį – po.

3. 1. Tyrimo metodologinės nuostatos

Tyrimo metodologijos pagrindimas

Atliekant empirinį tyrimą buvo iškeltas tikslas: ištirti mokinių pilietinę savimonę bei pilietines nuostatas išskiriant teisės šakų dominavimą.

Tam buvo pasirinkta kokybinio tyrimo metodologija. Tai padaryta dėl objektyvių ir subjektyvių priežasčių:

- Ištirti problemą patogiu dėl darbo vietos;
- Individai tiriami natūralioje aplinkoje. Kitoje aplinkoje tyrimo duomenys gali būti iškreipti;
- Siekiama ne matuoti, bet suprasti tikrovę.

Tyrimo temos parinkimas

Tyrimo tema aktuali ugdymo įstaigoje dėl jos savitumo – tai tautinių mažumų mokykla. Tautinis identiškumo suvokimas išreiškiamas rašiniu. Pirmojo rašinio tema buvo aktuali tuometiniam laikotarpiui – mokyklos bendruomenė ruošėsi laikyti konstitucijos egzaminą.

Vietos ir tiriamųjų pasirinkimas

Tyrimas atliktas Šumsko pagrindinėje mokykloje, kurioje mokoma lenkų kalba. Lenkai – Lietuvoje gyvenanti tautinė mažuma. Tiriamieji – X klasės mokiniai, kurie turi pilietiškumo pagrindų pamokas.

Tyrinėtojo vaidmuo ir abipusė sąveika

Lietuvių kalbos mokytojas turi ne tik išmokyti bendrauti ir rašyti lietuviškai, bet ir padėti pažinti Lietuvos kultūrą, ugdyti pilietinę savimonę.

Tyrimo strategija

Aprašomoji. Etnografinės studijos strategija – teisinio ugdymo supratimas, interpretuojant tyrimo dalyvių požiūrį.

Duomenų rinkimo technika

Rašinių analizavimas ir interpretavimas

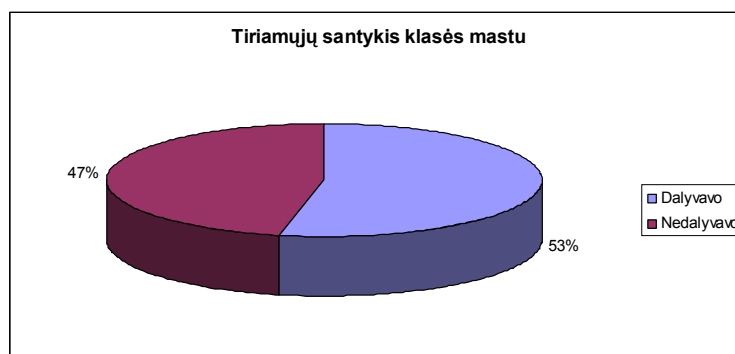
Tyrimo duomenų analizė

Tiriamieji išsakė savo subjektyvią nuomonę apie pilietybę. Etiškumo sumetimais ištirti darbai turi savo šifrą, pvz.: PR1B – rašinys prieš pilietiškumo pagrindų dėstymą, PO1B – rašinys po pilietiškumo pagrindų dėstymo. Skaičius žymi rašinio numerį. Paskutinė šifro raidė nurodo tiriamojo lytį: B – berniukas, M – mergaitė.

Ištirti buvo beveik visi X klasės mokiniai (klasėje mokosi 15 mokinių), tačiau abiejuose etapuose (prieš ir po pilietiškumo pagrindų dėstymo) dalyvavo tik 8 asmenys. Todėl tyrimas remsis 16 rašinių.

Mokinių, dalyvavusių tyrime santykis su nedalyvavusių (žr. 5 pav.)

5 pav. Tiriamųjų santykis klasės mastu

Mokinių pasiskirstymas pagal lytį (žr. 6 pav.) rodo, kad tyrime dalyvavo lygus berniukų 50 proc. ir mergaičių 50 proc. skaičius (iš viso tyrime dalyvavo 8 mokiniai).

6 pav. Mokinių pasiskirstymas pagal lytį

3. 2. Tyrimo rezultatų analizė

Mokinių rašinių klaidingumo, netiesos kriterijus teisės žinių sistemoje

1. Rašiniai tema „Aš – Lietuvos pilietis (-ė)“

Šie rašiniai buvo rašomi pirmu tyrimo etapu, t.y. prieš pilietiškumo pagrindų mokymą. Galima hipotezė, kad mokiniai, dar neišklausę teisės edukologijos studento dėstymo, neteisingai suvoks savo kaip piliečio teises ir pareigas ir klys teisės normų sferoje.

Pirmajame rašinyje aptiktas tik vienas netikslumas. Rašinyje teigiama, kad:

„žmogus, gyvenantis Lietuvoje jau yra LR pilietis“.

Teiginys neteisingas, kadangi Europos Sąjungoje, kaip ir visame pasaulyje, mėgstama keliauti, pažinti svetimą šalį bei yra užsieniečių, gyvenančių Lietuvoje, kurie turi laikiną arba

nuolatinį leidimą apsistoti šalyje (LR įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties. 53 str. 1 d. 3 punktas).

Antrajame rašinyje, kaip ir pirmajame, taip pat pateiktas tik vienas klaidinga argumentas apie piliečio statusą. Skiriasi tik formuluotė:

„Pilietis – tai kiekvienas žmogus, kuris gyvena Lietuvoj“.

Trečiajame rašinyje nėra netiesos faktų.

Ketvirtojo rašinio tiriamasis surašė tris netiesos faktus. Pirmasis faktas skamba taip:

„Žmogus savo tėvynėje yra pilietis“.

Dažniausiai taip ir būna, mokyns, ko gero skatinamas teigiamų, patriotinių emocijų, būtent taip ir galėjo tvirtinti. Tačiau LR teisės aktai nurodo, kad gimtoje šalyje žmogus ne visuomet būna tos šalies pilietis. Pavyzdžiui, jis gali būti asmuo be pilietybės, todėl nebus tėvynėje laikomas piliečiu apskritai.

Tiriamosios antroji pilietybės turėjimo prielaida – mokslo vieta. Žmogus, kuris čia mokosi nebūtinai gali būti LR piliečiai. Pavyzdžiui, vykdomosios studentų mainų programos leidžia gyventi svetimose šalyse kurį laiką, bet jiems nesuteikiamos piliečio teisės.

Ketvirtoji tiriamoji mano, jog Lietuvos gyventojas, išvykęs į užsienį taip parodo nepagarbą savo šaliai ir todėl jis nėra Lietuvos pilietis. LR Konstitucijos 32 straipsnis teigia, kad pilietis laisvai gali išvykti iš Lietuvos ir dėl to pilietybės nepraranda.

Penktasis ištirtasis netiesos neparašė.

Šeštasis ištirtasis teigia, kad:

„Pilietybė – tai toks dalykas, dėl kurio žmogus gali laisvai gyvent šioje šalyje.“

Šis teiginys gali būti dviprasmiškai suprastas, tačiau pagalvojus, kad užsienietis, turintis leidimą nuolat gyventi Lietuvoje, nėra laisvas, t.y. jo laisvės suvaržytos, skamba nedemokratiškai: juk kiekvieno žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės.

Šeštojo ištirtojo rašinio tekste randamas toks sakinytis:

„Pilietybę gali turėti tik tas gyventojas, kuris yra gimęs Lietuvoj“.

Žodžiai „tik tas“ labai susiaurina aptariamą dalyką, todėl didelė tikimybė pateikt klaidingus faktus. Tiesa, gimus Lietuvoje pilietybė yra suteikiama, tačiau tai anaiptol ne vienintelis būdas. Įgyti pilietybę galima ir optacijos bei natūralizacijos būdu (LR pilietybės įst. 7 str.).

Jis taip pat teigia, kad:

„Žmogus, kuris gyvena Lietuvoj turi turėti pilietybę“.

Tai nėra tiesa, kadangi užsieniečiai taip pat gali gyventi Lietuvoje ir neturėti LR pilietybės, tik turi gauti leidimą gyventi. Žmogus taip pat gali būti be pilietybės arba naudotis pabėgėlio teisėmis.

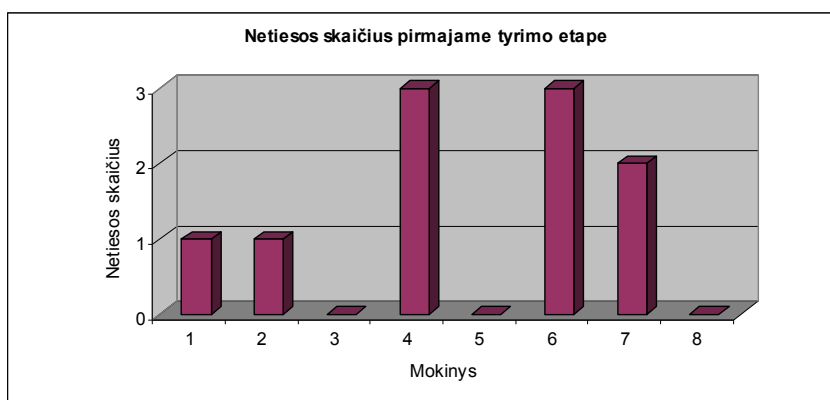
Septintasis tiriamasis mano, jog įstatymus leisti gali ir piliečiai. Lietuvos Respublikoje įstatymų leidyba atlieka LR Seimas.

Septintasis tiriamasis mano, kad moterys yra diskriminuojamos. Moterų ir vyrų lygias galimybes visuomenėje užtikrina LR Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas (Žin., 1998, Nr.112-3100) ir draudžia diskriminuoti moteris. Galbūt mokinys norėjo pasakyti, kad jos jaučia didesnę socialinę atskirtį dėl tendencijos būti dažniau nuskriaustoms negu vyrai?

Aštuntas tiriamasis neparašė netiesos.

Taigi, mokiniai, rašydami rašinių bandė atskleisti pilietybės įgijimo būdus ir piliečio teises. Mokiniai negalėjo atsisakyti savojo asmens ir aiškino, kodėl jie patys yra Lietuvos Respublikos piliečiai. Atsakymai rėmėsi fundamentaliosiomis žiniomis, todėl pasigendama visos pilietybės įgijimo tikrovės.

Buvo mokinių, kurie visiškai neparašė klaidingų argumentų pateikta tema. Palyginus rašinius pagal netiesos kriterijų pirmąją temą, pasitvirtina hipotezė, jog teisinės žinios konstitucinės teisės sferoje nėra nuodugnios (žr. 7 pav.)

7. pav. Netiesos skaičius pirmajame tyrimo etape

2. Rašiniai tema „Esu Lietuvos pilietis“

Tai antrojo tyrimo etapo rašiniai. Jie buvo rašomi po pilietiškumo pagrindų dėstymo. Galima hipotezė, kad šiuose rašiniuose bus mažiau netiesos faktų nei pirmojo tyrimo etapo metu.

Pirmojo tiriamojo rašinyje aiškinama pilietybės įgijimo sąlyga – gyvenimas Lietuvoje, tačiau tai nereiškia, kad žmogus bus laikomas piliečiu, nes jis gali būti ir užsienietis, turintis leidimą gyventi Lietuvoje.

Pirmajame rašinyje mokinys klaidingos nuomonės apie saugų eismą vairuojant dviratį. Jo nuomone, šalmo nebūtina užsidėti nuo 16 metų. Remiantis LR Saugaus automobilių keliais įstatymu 17 str. 2 d., dviračio vairuotojas, važiuodamas keliu, privalo būti užsidėjęs ir (ar) užsisėgęs šalmą.

Antrasis tiriamasis, kalbėdamas apie LR pilietybę, teigia, kad norint gauti ją, reikia tik išlaikyti konstitucijos egzaminą. Mokinys teisingai įvertino šią nuostatą, bet yra ir kitų, pavyzdžiui, gyvenimas Lietuvos teritorijoje pastaruosius 10 metų arba valstybinės kalbos egzamino išlaikymas.

Antrajame rašinyje nurodomas dvigubos pilietybės atvejis, kuris Lietuvoje nėra galimas, išskyrus tam tikrus atvejus.

Ketvirtasis tiriamasis teigia, kad kiekvienas žmogus savo šalyje yra pilietis. Nuostata gali būti ir klaidinga, nes yra žmonių be pilietybės arba žmonių, kuriems yra atimta pilietybė.

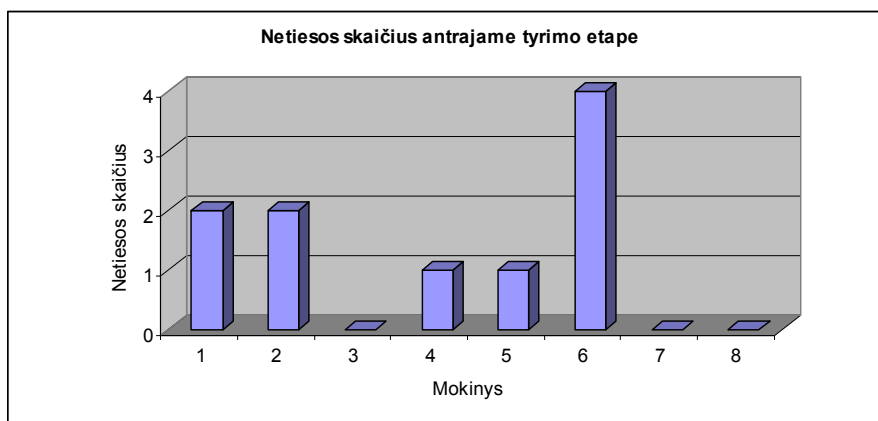
Penktasis tiriamasis teigia, kad vykdamas į užsienį jis atstovauja savo šaliai. Tai nėra tiesa, nes šaliai atstovauja Lietuvos Respublikos Prezidentas, o mokinys šiuo atveju tėra užsienietis.

Šeštasis tiriamasis suklydo rašydamas apie atvykėlių galimybę gauti pilietybę pragyvenus šalyje tik pora mėnesių. Pagal LR Pilietybės įstatymo 12 str. 1 d. Lietuvos Respublikos pilietybė gali būti suteikiama asmeniui, jeigu jis gyvena Lietuvos Respublikos teritorijoje pastaruosius 10 metų.

Tiriamąjį rašinyje aptikta ir kitų klaidų. Viena jų, žyminti žmogaus vos ne atskyrimą nuo teisių. Žmogaus teises ir laisves įtvirtina tarptautinės sutartys bei Lietuvos Respublikos konstitucija, todėl teigti, jog žmogus be pilietybės, kuris vieši šalyje beveik neturi jokių teisių ir kuriam gali būti atimta laisvė, yra klaidingas.

Pasakymas, jog visi turi turėti pilietybę nėra teisingas demokratiškumo ir neatsižvelgimo į žmogaus nuomonę požiūriu.

Antrieji mokinių rašiniai tema „Esu Lietuvos pilietis“ nebuvo parašyti be teiginių, priešingų teisės aktams. Mokiniai klaidingai arba ne visiškai suvokia kai kurių pilietybės įstatymo, konstitucijos reglamentuojančių nuostatų, kaip pavyzdžiui pilietybės įgijimo būdai ar jos turėjimo būtinybę. Mokinių netiesos kiekis antrojo etapo metu atsispindi diagramoje (žr. 8 pav.)

8 pav. Netiesos skaičius antrajame tyrimo etape

Mokinių rašinių tiesos kriterijus teisės žinių sistemoje

Pirmajame tiriamojo rašinyje išreikšta nuostata, jog įstatymų turi būti laikomasi. Tai yra vienas iš teisės principų, sąlygojantis valstybės tvarką ir drausmę, padedantis visuomenei normaliai egzistuoti ir vystytis (Lietuvos teisės pagrindai, 2004, p. 19). Kiekvienas LR pilietis turi laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir kitų įstatymų (LR pilietybės įstatymas. 3 str. 2 d.) – tai imperatyvi teisės norma, neleidžianti rinktis ir nustatanti privalomumo (imperatyvumo) pobūdį.

Antrasis tiriamasis teikia svarbą Lietuvos gerovės stiprinimui. Kiekvienas pilietis turėtų sąžiningai ir pareiškiai atlikti savo darbą, tuo prisidėdamas prie ekonominio šalies augimo.

Taip pat iškeliamas toks pilietybės įgijimo būdas kaip natūralizacija, t.y. pilietybės suteikimas. Pagal LR pilietybės įstatymą suteikti pilietybę galima asmeniui, kuris išlaikė valstybinės kalbos bei konstitucijos egzaminus, turi teisėtą pragyvenimo šaltinį, pastaruosius 10 metų gyvena Lietuvoje, turi leidimą nuolat gyventi šalyje. Suteikti pilietybę galima ir išimties tvarka, pavyzdžiui prezidentas gali suteikti pilietybę asmeniui, nusipelnusiam Lietuvai.

Antrojo tiriamojo rašinyje kalbama apie sankcijas:

„Gauti baudą, net sėsti į kalėjimą“.

Kalėjimo sąvoka siejasi su laisvės apribojimu ir atėmimu. Kalėjimas – valstybės sukurta institucija, skirta asmenims atlikti bausmę, kurie nuteisti laisvės atėmimu. Laisvės atėmimo trukmė skiriama atsižvelgiant į nusikaltimo rūšį, delinkvento amžių ir kt. aplinkybes. Areštas yra trumpalaikis laisvės atėmimas, atliekamas areštinėje (Baudžiamasis kodeksas, 2000). Ilgiausia laisvės atėmimo bausmė, kurią reglamentuoja LR baudžiamasis kodeksas yra laisvės atėmimas iki gyvos galvos (114, 115, 116 ir kt. straipsniai).

Bauda yra teismo skirta pinigine bausmė (Baudžiamasis kodeksas, 2000). Jos dydis priklauso nuo nusikaltimo sunkumo (baudžiamasis nusižengimas, nesunkus nusikaltimas, apysunkis nusikaltimas ar sunkus nusikaltimas). Bauda, kaip tam tikra sankcijos rūšis, taikoma ir kitose teisės srityse, pavyzdžiui civilinėje, civilinio proceso, administracinėje srityje.

Antrojo mokinio pirmajame rašinyje iškeltas prezidento rinkimų klausimas, valstybės vadovo funkcija:

„Jei reikia balsuoti už prezidentą ir jį rinktis, tai renkame tą, kuris mums geriausias ir pareiškiai vykdys užsienio politiką“.

Prezidentas yra Lietuvos Respublikos nustatyta tvarka išrinktas bei konstitucinius įgaliojimus turintis valstybės vadovas ir kartu vienas svarbiausių konstitucinės sistemos komponentų (Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras, 2002).

Čia mokinyms nusako ir prezidento veiklos sritį, kuri įtvirtinta LR Konstitucijos (1992) 84 straipsnio 1 dalyje: „Respublikos prezidentas sprendžia pagrindinius užsienio politikos klausimus ir kartu su Vyriausybe vykdo užsienio politiką“. Šalies prezidentas vadovaujasi visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis, siekia užtikrinti šalies saugumą ir nepriklausomybę, piliečių gerovę ir pagrindines jų laisves, prisideda prie teise ir teisingumu pagrįstos tarptautinės tvarkos kūrimo. Vykdydamas užsienio politiką valstybės vadovas nėra vienintelis šios funkcijos vykdytojas ir bendradarbiauja su Užsienio reikalų ministerija. Jiems tenka pasirašyti tarptautines sutartis ir teikti ratifikuoti sutartis Seimui, skiria ambasadorius užsienio šalyse (Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras, 2002).

Antrojo rašinio turinyje atsispindi būtinas demokratinės valstybės, atviros pilietinės visuomenės elementas – rinkimų teisė:

„Kiekvienas žmogus, kuris sulaukia pilnametystės, gali balsuoti“.

Pilnametystės asmuo sulaukia 18 metų. Balsavimas, arba kitaip rinkimai, reiškia, kad asmenys gali priimti atitinkamus sprendimus sudarant renkamas valstybės ar savivaldybių institucijas. Ši teisė – tai piliečio galimybė spręsti, kokius atstovus rinkti ir, juos demokratiškai išrinkus, netiesiogiai dalyvauti tvarkant bendrus šalies reikalus (Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras, 2002).

Trečiajame rašinyje nusakyta valstybės, kaip teisinio subjekto, pareiga piliečiui: „<...> nes žinai, kad turi šalį, kuri tave užtars“. Juk pilietybė – tai nuolatinis teisinis ryšys, kuriuo asmuo susijęs su valstybe, neatsižvelgiant į jo buvimo vietą. Šis ryšys tarptautinės teisės požiūriu leidžia Lietuvos valstybei, kaip ir kiekvienai kitai valstybei, taikyti jurisdikciją savo piliečių atžvilgiu, t.y. ginti ir globoti juos, nesvarbu, ar jie nuolat gyvena kitos valstybės teritorijoje, ar yra išvykę į ją laikinai. Ginti ir globoti Lietuvos respublikos piliečius už valstybės ribų yra įpareigotos visos valstybės valdžios ir valdymo institucijos (Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras, 2002).

Trečiojo rašinio viename sakinyje:

„Žmogus <...> turi savo nuomonę, tradicijas, įsitikinimus, pilietybę“

konstatuojami net du straipsniai.

Vienas jų leidžia paprasčiausią bendravimą, nes žmogui gyvenant visuomenėje įprasta kalbėti ir tuo pačiu reikšti savo mintis (25 str.). Tik laisvai keičiantis informacija žmogui atsiveria plačios galimybės tobulinti savo asmenybę, ugdyti pasaulėžiūrą. Tačiau tai anaipol nereiškia, jog galima paminti kitų žmonių laisves ir teises, todėl ir politiniu bei ideologiniu atžvilgiu žmogui negali būti primesta per prievartą.

LR Konstitucijos 37 straipsnis teigia, jog „Piliečiai, priklausantys tautinėms bendrijoms, turi teisę puoselėti savo kalbą, kultūrą ir papročius“. LR Konstitucijos komentaruose (2002)

dėstoma, kad Lietuva gerbia piliečių, priklausančių tautinėms bendrijoms, kalbos, kultūros ir papročių savitumą. Valstybė sudaro šioms bendrijoms tinkamas sąlygas išreikšti, puoselėti savo savitumą. Lietuvoje sudarytas pakantumo ir dialogo klimatas užtikrina, kad etninė, kalbinė ir kultūrinė įvairovė, tradicijos ir papročiai yra ne visuomenės skaldymo, bet jos turtinimo šaltinis ir veiksnys. Lietuvoje priimti būtini įstatymai, užtikrinantys tautinių mažumų teises (žr. skyrių „Tautinių mažumų reglamentavimas“).

Mokiniai nėra izoliuoti nuo šalyje vykstančių procesų ir domisi Lietuvos aktualijomis. Nepaslaptis, kad daug žmonių emigruoja iš šalies į užsienį. Ketvirtajame rašinyje galima išvelgti teisinį ir moralinį pagrindą:

„Yra tokių žmonių, kurie išvažiuoja į kitas šalis užsidirbti, bet aš tokių žmonių nesuprantu“.

Laisvą kilnojimąsi įteisina žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumo (Konstitucijos 22 str.), žmogaus būsto neliečiamumo (Konstitucijos 24 str.), rinkimų teisės normos bei tarptautiniai teisės aktai (Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo ir kt.) ir susitarimai (su Tarptautine migracijos organizacija). Tačiau cituojamame rašinio sakinyje galima išvelgti ir moralinį aspektą: asmuo išvykdamas dirbti į užsienį neskatina Lietuvos augimo, nes atiduoda savo jėgą, protą kitos valstybės labui, nors pagal Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 3 straipsnio 2 dalies nuostata, jog „Lietuvos respublikos pilietis turi padėti stiprinti Lietuvos valstybės galią ir autoritetą, būti jai ištikimas“. Dėl to mokinys išreiškia savo pozicija šiuo klausimu : „*aš tokių žmonių nesuprantu*“.

Ketvirtojo rašinio autorius netvirtai jaučiasi teisės žinių sistemoje, kadangi neretas įterpinys „manau“, žymintis subjekto abejojimą tam tikrais faktais. Nors, žinoma, tai gali būti ir nuomonės išraiška rašinyje. Mokinys rašo:

„Manau, kad kiekvienas žmogus turi mylėti savo Tėvynę, ja žavėtis ir džiaugtis“.

Tai labai taurus noras, persmelktas patriotiškų jausmų. Pagal LR pilietybės įstatymo (Žin., 2002, Nr. 95 – 4087) 3 str. 2 d. pilietis turi „saugoti Lietuvos Respublikos interesus, padėti stiprinti jos galią ir autoritetą, būti jai ištikimas. Ši mintis pratęsiama kito mokinio rašinyje:

„Jie išvažiuoja į kitą šalį užsidirbti pinigų, negalvodami, kad esą reikalingi savo namuose, savo Tėvynėje“.

Taip pat penktojo mokinio pirmajame rašinyje išreikšta nuostata turėti savo nuomonę ir ją laisvai reikšti:

„Kiekvienas turi savo nuomonę ir gali ją laisvai reikšti“.

Nuomonės reiškimas vyksta bendravimo būdu. Pasak J. Almontienės (2009), bendravimas yra vienas būdingiausių žmonijos bruožų, pasižymintis visuomeniškumu. Autorė išskiria kelias bendravimo priežastis: 1) keistis informacija – žinių gavimas ir kasdienių poreikių realizavimas; 2) geresnis savęs pažinimas – lyginame save su kitais ir darome išvadas; 3) socialinių poreikių tenkinimas – dalintis jausmais ir mintimis, atskleisti savo individualybę, daryti įtaką aplinkiniams.

Šeštasis mokinys rašo apie užsieniečių gyvenimą Lietuvos valstybėje. Jis mini, kad užsienietis turi pratęst leidimą norėdamas gyventi toliau šalyje. Tai reglamentuoja LR įstatymas „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ (Žin., 2004, Nr. 73-2539) 53 str. 4 dalis: „Leidimas nuolat gyventi užsieniečiui įforminamas 5 metams, o praėjus šiam terminui – keičiamas.“

Teisės pagrindų vadovėlis „Teisė kiekvienam“ (Ažubalytė, Totoraitis, 2004) akcentuoja teisių ir pareigų svarbą asmens ir valstybės gyvenime. Šių dviejų elementų tarpusavio sąsaja yra labai svarbi demokratiškoje visuomenėje, todėl pusiausvyra turi būti išlaikyta humaniškumo, lygiateisiškumo, atsakomybės jausmo principais. Septintojo mokinio rašinyje aptinkame teisių vykdymo privalomumo principą: „Lietuvos pilietis – žmogus, kuris turi laikytis valstybės taisyklių“. Taisyklės sąvoka čia turėtų būti artimesnė įstatymo terminui, tačiau iš esmės jo reikšmingumas nekinta. Cituotas sakinytis parodo, jog mokinį supa demokratiška aplinka, apribota tam tikromis taisyklėmis. Vadinasi, kad demokratinė visuomenė suteikia žmogui ugdytis ir realizuoti save kaip asmenybę ir labai taikliai apeliuoja į vidinį žmogaus pasaulį. Taisyklių, arba įstatymų laikymąsi reglamentuoja ir Konstitucijos (1992) 28 straipsnis: „LR Konstitucija. 28 str.“Įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių“.

Aštuntojo rašinio tekste konstatuojama, kad pilietis turi daugiau teisių. Iš esmės tai reglamentuoja ir LR Pilietybės įstatymo (Žin., 2002, Nr. 95 – 4087) 3 str. 1 d.: „Lietuvos Respublikos piliečiai turi visas socialines ekonomines, politines ir asmenines teises bei laisves, kurias skelbia ir garantuoja Lietuvos Respublikos Konstitucija, įstatymai ir kiti teisės aktai, taip pat Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys“. Žinoma, užsieniečių teisės ir laisvės taip pat yra gerbiamos, tačiau vis dėlto jis turi mažiau teisių nei Lietuvos Respublikos pilietis (pavyzdžiui tapti valstybės vadovu).

Pirmojo tiriamojo antrajame rašinyje bandoma įrodyti, kodėl vienas ar kitas žmogus yra pilietis ir kaip tai identifikuoti:

„Aš esu Lietuvos pilietis, nes <...> turiu Lietuvos pilietybę“.

Pagal LR Pilietybės įstatymo (Žin., 2002, Nr. 95 – 4087) 2 str. Lietuvos Respublikos pilietybę patvirtinantys dokumentai yra Lietuvos Respublikos teisės aktų nustatyta tvarka išduotas Lietuvos Respublikos piliečio pasas, asmens tapatybės kortelė ir pasas. Žodžių junginys „*turiu Lietuvos pilietybę*“, ko gero, reiškia, kad jis turi daiktinius įrodymus, patvirtinančius tapatybę.

Pirmojo tiriamojo žinios apie Lietuvos valstybę politikos požiūriu elementariausiais klausimais atsispindi sakiniuose:

„Lietuva yra demokratinė šalis“ ir „Lietuva turi prezidentą“.

„Lietuva yra demokratinė šalis“ – tai mokinys nusako valstybės politinę santvarką. Ją sukonkretina konstitucijos (1992) 1 straipsnis: „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“. Tai yra kiek platesnis aiškinimas, tačiau iš esmės jis yra teisingas. Juk Lietuvoje valdžia kyla iš visuomenės daugumos valios (pvz. Valdančiųjų dauguma, balsų dauguma).

„Lietuva turi prezidentą“ – tai respublikinės valdymo formos išvalga. Pagal Konstitucijos (1992) 77 straipsnį: „Respublikos Prezidentas yra valstybės vadovas. Jis atstovauja Lietuvos valstybei ir daro visa, kas jam pavesta Konstitucijos ir įstatymų.“ Lietuvoje prezidentas atlieka vykdomąją, administracinę valdžią.

X klasės mokinys yra paauglys, turintis apie 16 metų, todėl antrojo mokinio antrajame rašinyje išskirtinas dėmesys į paso gavimą, kadangi Lietuvoje jaunuoliai šiuo amžiaus tarpsniu jau gauna pasą – tapatybę identifikuojantis ir pilietybę nustatantis dokumentas.

Pastarajame darbe yra pabrėžiama ir rinkimų teisė:

„Vaikai turi rinkimų teisę nuo 18 metų“.

Lietuvoje rinkimų teisę turi piliečiai, kuriems rinkimų dieną yra sukakę aštuoniolika metų. Dokumentas, reglamentuojantis rinkimų teisę yra Konstitucija, jos 34 str. Piliečiai turi teisę dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus. Rinkimų teisė – viena svarbiausių politinių teisių. Konstitucinis jos įtvirtinimas garantuoja, kad piliečiai gali rinkti atstovus į renkamas savivaldybės ir valstybės institucijas, taip pat gali būti patys renkami šiais atstovais. Rinkimų teisė – būtinas demokratinės valstybės, atviros pilietinės visuomenės elementas (Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras, 2000).

Šių dienų jaunimas yra besidomintis technologijomis ir daugelis planuoja vairuoti transporto priemonę. Tai yra administracinės teisės reglamentas, nustatantis saugaus eismo dalyvių taisyklės kelyje, transporto priemonių eksploatacijos galimybes bei administracinę atsakomybę. Antrasis mokinys teisingai galvoja, kad mokytis vairuoti ir galimybė vairuoti transporto priemonę jau įmanoma nuo 16 metų. Tai reglamentuoja LR saugaus eismo automobilių keliais įstatymas (Žin., 2000, Nr. 92-2883).

Trečiojo mokinio antrajame rašinyje yra keletas tiesų, atvirų teisės žinių sistemai. Mokinio rašinyje atkreipiamas dėmesys į dviejų subjektų tarpusavio santykius – tai valstybės ir žmogaus sąveika.

Valstybės pareiga žmogui nusakyta konstitucijos (1992) 13 straipsnyje: „Lietuvos valstybė globoja savo piliečius užsienyje“. Mokinio rašinyje šis reglamentavimas skamba abstrakčiau:

„Lietuva – tai laisva šalis, kurioje žmonės <...> turi užnugarį“.

Užnugaris čia suprantamas kaip globa, rūpestis. Pilietybė ir yra tas ryšys, kuris pasižymi teisiškumu bei neterminuotumu.

Mokinys nusako ir žmogaus pareigą valstybei:

„Pilietybė įgalioja žmogų dalyvauti valstybės gyvenime“.

Lietuvoje toleruojamas ir labai skatinamas aktyvus pilietiškumas: dalyvavimas rinkimuose, įstatymų laikymasis, domėjimasis valstybės politika ir kritiškas, analitiškas požiūris išsakymas.

Mokinio darbe paminima ir Lietuvos nepriklausomybės statusas. Šalis nėra ir negali būti valdoma kitos šalies. Iš istorinės patirties, siekdama apsisaugoti nuo represijų ir kitų totalitarinių režimų, Lietuvos tauta priėmė ir Konstitucinį aktą „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“.

Trečiasis mokinys žino, jog egzistuoja ne tik teisės, bet ir pareigos, todėl būtina neperžengti kito žmogaus laisvės ribų ir taikiai sugyventi. Sugyvenimas neįmanomas be bendravimo, nuomonių reiškimo, todėl komunikacija turi būti paremta tolerancijos, solidarumo principais.

Ketvirtojo mokinio antrajame rašinyje aptinkame šių teisinės normos aspektų: imperatyvumo bei dispozicijos.

Imperatyvumą išreiškia taisyklių arba įstatymų laikymasis bei teisę vairuoti nuo 18 metų B kategorijos automobilius:

„Jis savo šalyje gyvena ir stengiasi laikytis visų taisyklių“.

Ir:

„Vairuoti automobilį galima nuo 18 metų“.

Konstitucinės teisės įgyvendinamos priimant ir kitus įstatymus, kaip pavyzdžiui LR pilietybės įstatymą, kuris nustato teisę į pilietybę, jos gavimo ir netekimo nuostatas. Mokinio rašinyje randamas sakinytis, liudijantis pilietybės įgijimą gimstant remiantis arba kraujo teisės (atsižvelgiant į tėvų pilietybę), arba žemės teisės (atsižvelgiant į gimimo vietą):

„Aš esu Lietuvos pilietė, nes gyvenu Lietuvoje, čia gimiau ir užaugau.“

Šumskas – tai pasienio ruožas, esantis netoli Baltarusijos sienos. Miestelio gyventojai susirūpinę teisėta migracija:

„Žmonės pažeidžia įstatymus pereidami sieną be dokumentų, gabendami narkotikus“

Mokinys, vadovaudamasis teisės aktais, mini du teisės pažeidimus: 1) atvykimas į Lietuvos Respubliką be galiojančio kelionės dokumento ir atitinkamo dokumento, suteikiančio teisę atvykti į Lietuvos Respubliką (LR įstatymas „Dėl užsieniečių teisinės padėties“); 2) narkotinių medžiagų gabenimas (LR Administracinės teisės pažeidimo kodeksas, 1985).

Penktasis tiriamasis turi tam tikrą teisinę, pilietinę savimonę ir pažymėjo, kad „*turi savo teises*“ bei konkrečiai išskyrė teisę išsakyti savo nuomonę, mintis. Mokinys taip pat pažymi, kad jis, dar kaip nepilnametis, neturi rinkimų teisės. Šio mokinio teisinės žinias galima vertinti teigiamai, kadangi antrajame savo darbe parašė tik vieną netiesos faktą.

Šeštojo tiriamojo antrame rašinyje gausu teisės žinių: ir klaidingų, ir teisingų teisės aktų požiūriu. Mokinys rašo apie tokius dalykus, kurie liečia moralinį, dvasinį piliečio ir valstybės ryšį:

„Žmogus, gyvenantis savo tėvynėje turi mylėti ir gerbti savo šalį“.

Bei

„Turėti pilietybę yra labai svarbu, nes visi turi turėti pilietybę ir gerbti savo šalį.“

Visuotinis privalomumas turėti gimtąją šalį ir jai dirbti yra kiekvieno aktyvaus piliečio pareiga. Mokinio sakinyje skamba nuoširdumas, perpintas patriotizmu. Pilietybės turėjimas tai ir tikslo turėjimas, nes žmogus be tikslų pasmerktas beprasmiui gyvenimui.

Mokinys iškelia ir užsieniečių, kurie pavadinami „poilsiaujančiais“, klausimą dėl rinkimų teisės nebuvimo ir yra visiškai teisus. Jis teigia:

„Poilsiaujantys žmonės neturi balsavimo teisės mūsų šalyje, nes neturi pilietybės.“

Tai reglamentuoja ir pagrindinio šalies įstatymo 34 straipsnis: „Piliečiai, kuriems rinkimų dieną yra sukakę 18 metų, turi rinkimų teisę“

Septintasis tiriamasis suvokia, kad gyvenime reiks turėti darbą, todėl yra suinteresuotas domėtis darbą reglamentuojančiais įstatymais nuo jaunų dienų. Antrajame savo rašinyje jis rašo:

„Nuo šešiolikos metų galiu jau nebesimokyti ir eiti dirbti.“

Konstitucija (1992) įpareigoja asmenis iki 16 metų mokytis mokykloje, tačiau to nenurodo perkopus 16 metų amžių. Vadinasi, teisiškai jis gali ieškotis darbo.

Darbo nuostatas suaugusiajam ir 16 metų žmogui nustato LR darbo kodeksas (Žin., 2002, Nr. 64-2569). Fizinių asmenų darbinis teisnumas ir veiksnumas atsiranda nuo šešiolikos metų (13 str.). Jis reglamentuoja tam tikras teises, kaip pavyzdžiui papildomas rėmimas darbo rinkoje (92 str.), nutraukti darbo sutartį be išpėjimo (136 str.), paros poilsis negali būti mažesnis nei 14 val. (160 str.)

Šis mokinys, kaip ir kai kurie kiti taip pat žino, kad įstatymų laikytis yra būtina, jis neturi pasirinkimo laisvės šiuo atveju:

Aš manau, kad būti Lietuvos piliečiu ir laikytis tam tikrų įstatymų yra privaloma, nes kitaip ir negali būti.

Rašydamas rašinį žmogus bando analizuoti savo situaciją:

„Žinoma, visas teises pilietis įgyja tik nuo aštuoniolikos metų.“

Mokinys neklysta, kadangi iš tiesų, jis neturi visų teisių, kaip pavyzdžiui, teisės balsuoti (Konstitucija, 1992) ir teigia, kad:

„Aš kaip Lietuvos pilietis dar neturiu teisės rinkti prezidento rinkimuose.“

Iš rašinio matyti, kad mokinys domisi automobiliais ir, naudodamasis administracinės teisės žiniomis, teigia, kad:

„Galiu jau sėdėti automobilio priekyje.“

Teiginys yra teisingas, nes Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo „Dėl kelių eismo taisyklių patvirtinimo“ (Žin., 2003, Nr. 7-263) 242 taisyklė nustato, jog jaunesnius kaip 12 metų ir žemesnius kaip 150 cm vaikus leidžiama vežti ant priekinės lengvojo automobilio, autobuso sėdynės ar sunkvežimio kabinoje tik specialiose jų ūgiui ir svoriui pritaikytose atitinkamos grupės sėdynėse ir nenumato tokių sąlygų šešiolikos metų vaikui.

Mokinys nekantrauja sulaukti pilnametystės dėl to, kad galės laikyti vairavimo kursus, išsilaikyti egzaminą ir vairuoti automobilį:

„Aš pats kaip Lietuvos pilietis laukiu pilnametystės dėl to, kad galėčiau gauti vairuotojo pažymėjimą.“

Lietuvoje paplitus svaigiųjų medžiagų vartojimo tendencija neaplenkia ir nepilnamečių. Mokinys supranta, kad jam to daryti negalima:

„Pilietis, kuris dar neturi aštuoniolikos metų dar negali pirkti alkoholio ar tabako gaminių.“

Tai reglamentuoja LR Administracinis teisės pažeidimų kodekso (1985) 178 straipsnis, nustatantis, kad vartoti svaigiąsias medžiagas negalima ne tik vartoti, bet ir turėti. Pažeidus šį įstatymą numatomos piniginės baudos.

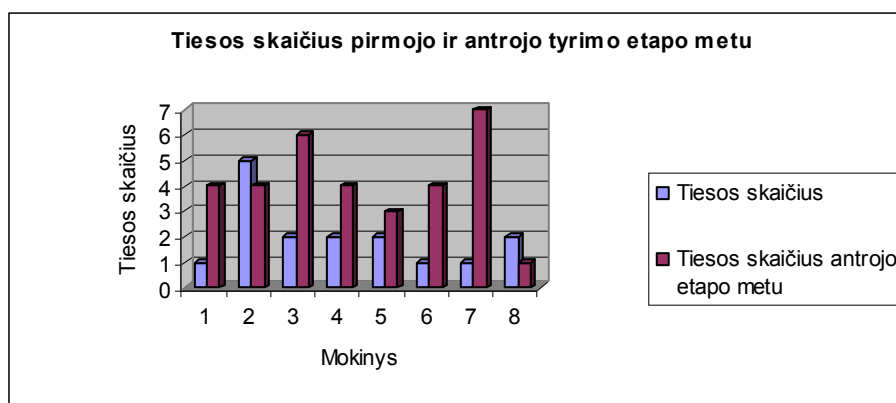
Aštuntas tiriamasis beveik nepateikia jokių teisinių žinių ir kalba bendromis sąvokomis. Vienintelis antrojo rašinio sakinytis kalba apie valdžią apskritai:

„Be valstybės nebūtų jokios valdžios.“

Pagal Konstitucijos (1992) 5 straipsnį, valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, Teismas. Anot Vansevičiaus (2000), valstybės valdžia yra socialinės valdžios atmaina, turinti visus socialinės valdžios bruožus, bet pagrindinis yra politinė prigimtis.

Apibendrinant galima pasakyti, kad mokiniai turi teisinių žinių. Teisės žinios apima konstitucinės, darbo, administracinės, civilinio proceso sritis. Tiesos kriterijus mokinių

rašiniuose atsispindi diagramoje. Tiesos skaičius pirmojo ir antrojo tyrimo etapo metu (žr. 9 pav.)

9 pav. Tiesos skaičius pirmojo ir antrojo tyrimo etapo metu

Teisės šakų paradigma mokinių rašiniuose

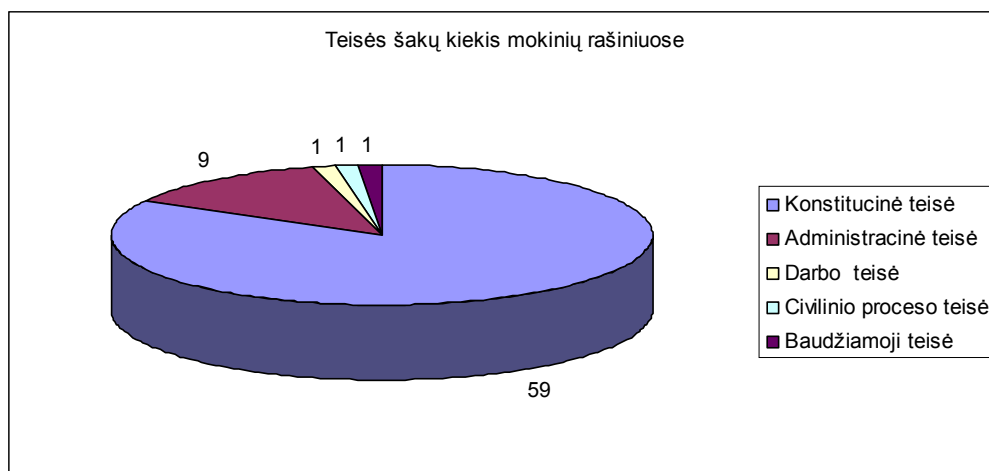
Teisės norma – tai oficialiai valstybės paskelbtas elgesio taisyklės modelis, kuris remiasi valstybės prievarta ir pajėgia daryti tiesioginį poveikį žmonių elgesiui (Vaišvila, 2000). Teisės šaka – tai giminingų teisės normų, reguliuojančių artimų visuomeninių santykių sritį, visuma. Teisės institutas – tai vienos teisės šakos viduje atsiskyrusių teisės normų, reguliuojančių giminingus santykius, visuma (Pekauskas, Grigaliūnaitė, 2008).

Anot Vansevičiaus (2000), teisė turi hierarchijos struktūrą ir keletą klodų:

- 1) integruojamosios ir dalykinės teisės šakos;
- 2) pagrindinės (fundamentinės) ir specializuotos;
- 3) materialiosios ir proceso;
- 4) pozityviai reguliuojančios ir apsauginės;
- 5) viešojo ir privatinė teisė.

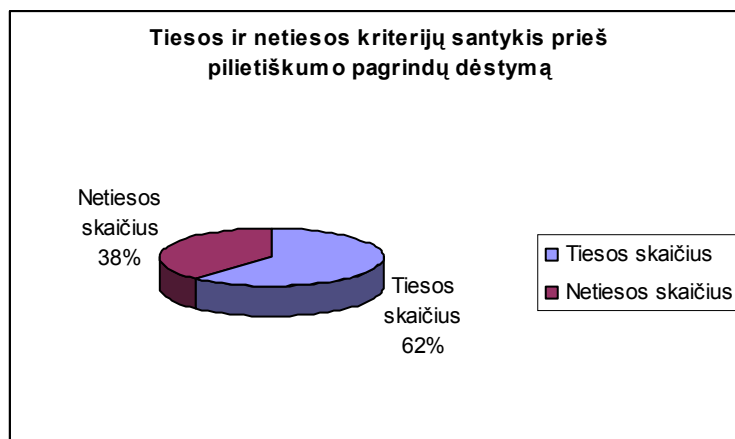
Visos šakos priklauso nuo konstitucinės teisės, nes ji yra teisės sistemos kamienas. Konstitucinės teisės funkcijos: nustatyti valstybės statusą ir funkcijas, įtvirtinti valdžios struktūras ir jų vienvėgę, užtikrinti asmens laisvės priemones valstybės, visuomenės ir asmens santykių sistemoje; garantuoti teisės viršenybę įstatymams ir reguliuoti įstatyminių režimų kaip teisės formą; nustatyti įstatymų leidybos tvarką (Vansevičius, 2000).

Mokinių rašiniai, rašyti temomis “Aš – Lietuvos pilietis” ir “Esu Lietuvos pilietis” remiasi iš esmės konstitucinės teisės dalyku, nes pilietybės klausimus nagrinėja būtent ši teisės šaka. Magistro darbe teisės šakos bus skirstomos pagal pagrindines (fundamentines) ir specializuotas teises.

10 pav. Teisės šakų kiekis mokinių rašiniuose

Tiesos ir netiesos kriterijų santykis prieš pilietiškumo pagrindų dėstymą (žr. 11 pav.)

11 pav. Tiesos ir netiesos kriterijų skaičius prieš pilietiškumo pagrindų dėstymą

Tiesos ir netiesos kriterijų santykis po pilietiškumo pagrindų dėstymo (žr. 12 pav.)

3. 3. Tyrimo rezultatų apibendrinimas

Tyrime dalyvavę mokiniai parašė rašinius ir juose pateikė samprotavimų apie pilietybę bei kitas teisinės sistemos aktualijas.

Pastebima, kad tiesos argumentų skaičius po teisės pagrindų dėstymo padaugėjo. Žinoma, pamokų metu mokiniai buvo mokomi tokių temų kaip „Teisinė valstybė“, „Įstatymai valdo mus“, „Teisių ir pareigų pusiausvyra“, „Teisės šakos“, „Teismai Lietuvoje“.

Rašiniuose pirmiausia stengiamasi pagrįsti, kodėl jie yra Lietuvos Respublikos piliečiai. Atsakymai, kurie nebuvo pilni, buvo laikomi kaip netiesos kriterijus, nes neatitiko pilnumos.

Tyrime iš esmės dominavo konstitucinės teisės žinios, faktai, nes tai sąlygojo rašinio tema. Tačiau buvo aptikta ir baudžiamosios, administracinės, civilinio proceso, darbo teisės žinių.

IŠVADOS

1. Ugdytas – tai ugdytojo ir ugdytinio sąveika, kuria siekiama lavinti, mokyti ir auklėti. Jo metu ugdytojai perduoda savo patirtį jaunesniajai kartai, norėdami išauklėti pilnaverčius žmones, gebančius prisitaikyti gyvenime ir sėkmingai konkuruoti visuomenėje.
2. Teisinis ugdymas — tai sistemingas, teigiamas poveikis teisinei sąmonei kaip pradiniam teisinės kultūros elementui. Jo tikslas - ne tiek teikti teisinę informaciją apie teisėtą elgesį, kiek ugdyti valinį asmens pasiryžimą elgtis teisėtai, diegti teisėtam elgesiui palankią asmens motyvaciją, ugdyti vientisą, minties ir elgesio požiūriu nesudvejinusią, socializuotą asmenybę.
3. Svarbi ugdymo institucija – mokykla. Šioje švietimo įstaigoje mokiniui diegiamos įvairios žinios, tarp kurių yra ir teisės normos, padedančios individui sėkmingai adaptuotis.
4. Teisinis ugdymas yra skatinamas Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir užtikrinamas teisės aktais bei įvairiomis programomis.
5. Tautinės (arba etninės) mažumos – svarbi visuomenės dalis. Jų teisių ir laisvių užtikrinimas – Lietuvos demokratiškumo ženklas.
6. Kokybinio tyrimo pasirinkimas leido pažinti mokinių žinias teisinėje sistemoje gana plačiai. Rašinys padėjo atskleisti mokinių teisinę savimonę, identifikuoti vertybes.
7. Teisės pagrindų dėstymas buvo rezultatyvus – tiesos kriterijus teisinių žinių sistemoje buvo gausnis po mokymo nei prieš mokymą.
8. Tautinių mažumų mokyklos X klasės mokiniai suvokia save kaip Lietuvos visuomenės dalį, turi pilietinę savimonę.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (Žin., 1992, Nr. 31-953).
2. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas (Žin., 2003, Nr. 63 – 285).
3. Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymas (Žin., 2004, Nr. 88-3208).
4. Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas (Žin., 2005, Nr. 71-2555).
5. Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas (Žin., 1994, Nr. I-730).
6. Lietuvos Respublikos fizinių asmenų pajamų mokesčio laikinasis įstatymas (Žin., 2002, Nr. I-641).
7. Lietuvos Respublikos valstybės paramos būstui įsigyti ar išsinuomoti ir daugiabučiams namams atnaujinti (modernizuoti) įstatymas (Žin., 2009, Nr. I-2455).
8. Lietuvos Respublikos socialinės paramos mokiniams įstatymo projektas (Žin., 2009, Nr. XIP-1430).
9. Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatymas (Žin., 2008, VIII-1586).
10. Mokslo ir studijų įstatymas (Žin., 2009, Nr. XI-242).
11. Autorinių teisių ir gretutinių teisių įstatymas (Žin., 2003, IX-1355).
12. Jungtinių tautų Vaiko teisių konvencija (Žin., 1995, Nr. 60 – 1501).
13. Jungtinių tautų Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (Žin., 1996, Nr. 33 – 807).
14. Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas (Žin., 2000, Nr. VIII-1864).
15. Lietuvos Respublikos nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas (Žin., 2002, Nr. 91-3890).
16. LR Visuomenės informavimo įstatymas (Žin., 1996, Nr. I-1418).
17. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas dėl teisinio švietimo 2009 – 2012 metų programos patvirtinimo (Žin., 2006, Nr. 80-3143).
18. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas “Dėl visuomenės teisinio švietimo programos įgyvendinimo priemonių patvirtinimo“ (Žin., 2009, Nr. 1136).
19. Lietuvos valstybinės švietimo strategijos 2003 – 2012 m. (Žin., 2003, Nr. IX-1700).
20. Bendroji pilietinio ugdymo programa (Žin., 2004, ISAK – 1086).
21. Lietuvos Respublikos Seimo priimtas nutarimas “Dėl ilgalaikės pilietinio ir tautinio ugdymo programos įgyvendinimo” (Žin., 2006, X – 818).
22. Pradinio ir pagrindinio ugdymo Bendrosios programos (Žin., 2008, Nr. ISAK-2433).
23. Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija
24. Europos Tarybos direktyva 2000/43/EC (Official Journal, SOC 221 JAI 67).
25. Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymas (Žin., 1991, Nr. 4-117).

26. Ilgalaike pilietinio ir tautinio ugdymo programa (Žin., 2006, Nr. 102-3939).
27. Bendrojoje pilietinio ugdymo programoje (Žin., 2004, Nr. 1086).
28. Lietuvos Respublikos Administracinės teisės pažeidimų kodeksas (Žin., 1985, Nr. 1-1).
29. Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodeksas (Žin., 2002, Nr. IX-743)
30. Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas (Žin., 2000, Nr. VIII-1968).
31. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ (Žin., 2004, Nr. IX-2206)
32. Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas (Žin., 2002, Nr. 95-4087).

Literatūra:

33. Aiškinamasis kvalifikacijų sistemos terminų žodynas. – Vilnius: Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba, 2008.
34. Šlapkauskas V. Teisės sociologijos pagrindai. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004.
35. Rajeckas V. Švietimas: raida, dabartis : [mokymo priemonė aukštosioms ir aukštesniosioms mokykloms]. - Vilnius : [VPU], 2001.
36. Jovaiša L. Pedagogikos terminai : sutrumpintas leidinys. - Vilnius : Lietuvos karo akademija, 1998.
37. Jovaiša L. Hodegetika : auklėjimo mokslas. - Vilnius : Agora, 2003.
38. Martišauskienė E. Ugdomojo mokymo retrospektyva ir dabartis (V. Rajecko “Ugdomojo mokymo” ir konstruktyvizmo paralelės) // Pedagogika. – Vilnius, 2008, Nr. 89, p. 11. – ISSN 1392-0340.
39. Aramavičiūtė V. Ugdymo samprata : mokomoji priemonė. - Vilnius : Vilniaus univ. I-
kla, 1998.
40. Šalkauskis S. Pedagoginiai raštai. - Kaunas : Šviesa, 1991.
41. Totoraitis R., Ažubalytė R. Teisė kiekvienam. - Vilnius: Kronta, 2001.
42. Vaišvila A. Teisės teorija. - Vilnius: Justitia, 2000.
43. Bitlieriūtė S. Pilietiškumo pagrindai. – Kaunas: Šviesa, 2005
44. Janonienė D. Tautinių mažumų vaikų mokyklinė integracija: magistro darbas: 07 S-
Edukologija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. URL:
http://vddb.library.lt/obj/LT-eLABa-0001:E.02~2005~D_20050616_193021-37067
45. Šetkus B. Tautinių mažumų mokykla Lietuvoje 1918-1940 metais [Rankraštis] : daktaro disertacija : socialiniai mokslai, edukologija (07 S). - Vilnius, 2000

46. Saugėnienė N. Lietuvos tautinių mažumų švietimas multikultūriškumo vertybiniam kontekste : daktaro disertacijos santrauka : socialiniai mokslai, edukologija (07 S) - Kaunas : Technologija, 2000.
47. Lietuvos statistikos departamentas (<http://www.stat.gov.lt/lt>)
48. Jensen E. Tobulas mokymas : daugiau kaip 1000 praktinių patarimų vaikų ir suaugusiųjų mokytojams. - Vilnius : AB OVO, 1999.
49. Feinbergas N. Tautinių mažumų problema. - Kaunas: A. Bako sp., 1922.
50. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. - Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidybos inst., 2000.
51. Bitinas B. Hodegetika : auklėjimo teorija ir technologija. - Vilnius : Kronta, [2004]
52. Tautinių mažumų švietimas Lietuvoje : teoriniai ir praktiniai aspektai: konferencijos medžiaga. - Vilnius : Taut. bendrijų namai, 2001.
53. Pekauskas A., Grigaliūnaitė G. Jaunesniojo mokyklinio amžiaus mokinių teisinio ugdymo turinio analizė // Pedagogika – Vilnius, 2008, Nr. 89, P. 107 – 112. – ISSN 1392 – 0340.
54. Kvieskienė G. Pozityvioji socializacija. Vilnius: VPU leidykla, 2005.
55. Tidikis R. Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
56. Jovaiša L. Edukologijos įvadas. Kaunas: Technologija, 1993.
57. McLaughlin H. Terence. Šiuolaikinė ugdymo filosofija: demokratiškumas, vertybės, įvairovė. Kaunas: Technoogija, 1997.
58. Gogelienė K. Jaunimo teisinio auklėjimo Lietuvoje bruožai: magistro darbas: 01 S – Teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. URL: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2006~D_20060308_122842-65198/DS.005.0.02.ETD
59. Janonienė D. Tautinių mažumų vaikų mokyklinė integracija: magistro darbas: 07 S- Edukologija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. URL: http://vddb.library.lt/obj/LT-eLABa-0001: E.02~2005~D_20050616_193021-37067
60. Janonienė Ž. Teisė ir mokinio socializacija // Acta pedagogica Vilnensia – Vilnius, 2000, Nr. 7, p. 92. – ISSN 1392-5016
61. Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras (2000). / Ats. red. K. Jovaišas. – Vilnius: Teisės institutas, K. Jovaišo PĮ, 2000.
62. Pruskus V. Sociologija: teorija ir praktika. Vilnius: Vilniaus teisės ir verslo kolegija, 2004.
63. Matulionis A. V. Sociologija. Vilnius: HOMO LIBER, 2003.

64. Lietuvos švietimo plėtotės strateginės nuostatos. Švietimo gairės. 2003 – 2012 metai. . Projektas. Vilnius: Spauda, 2002.
65. Stojimo į Europos Sąjungą monitoringo procesas : tautinių mažumų apsauga. Vilnius: Atviros visuomenės institutas, 2001.
66. Tautinių mažumų teisės. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2005.
67. Tautinės mažumos demokratinėje valstybėje : [konferencijos, skirtos Lietuvos Respublikos Tautinių mažumų įstatymo ir Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės 10-mečiui, medžiaga, 1999 m. lapkričio mėn. 25-26 d.] Vilnius : Nacionalinių tyrimų centras, 2000.
68. Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000.
69. Almonaitienė J. Bendravimo psichologija. Kaunas: Technologija, 2009.
70. Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras (I dalis). Vilnius: Teisės institutas, K. Jovaišo PĮ, 2000.
71. Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras (II dalis). Vilnius: Teisės institutas, K. Jovaišo PĮ, 2002.
72. Lietuvos teisės pagrindai. Vilnius: Justitia, 2004.

SANTRAUKA

Teisinio ugdymo ypatumai tautinių mažumų mokyklose

Darbo tikslas - atskleisti teisinio ugdymo ypatumus tautinių mažumų mokyklose. Tyrimo objektas - tautinės mažumos mokyklos mokinių rašinių analizė teisinio ugdymo aspektu. Tikslui pasiekti vadovautasi moksline ir metodine literatūra, naudotas kokybinis tyrimo metodas – rašinių analizė.

Darbo uždaviniai:

- 1) Išnagrinėti teisinio ugdymo ir tautinių mažumų sampratą;
- 2) Apžvelgti pagrindinius įstatymus, reglamentuojančius tautinių mažumų mokyklų teisinį švietimą;
- 3) Ištirti mokinių teisinį sąmoningumą rašto darbuose.

Pirmoje dalyje išnagrinėtos ugdymo bei teisinio ugdymo sąvokos. Taip pat analizuojami teisės aktai, reglamentuojantys teisinį ugdymą. Antroje dalyje aptarta tautinių mažumų sąvoka ir išanalizuoti dokumentai, reglamentuojantys tautinių mažumų švietimą. Trečioje dalyje analizuojami mokinių rašiniai teisinio ugdymo aspektu.

Darbą apibendrina išvados, teigiančios, kad tautinių mažumų mokiniai laiko save Lietuvos piliečiais. Jų pilietinė savimonė remiasi teisės normomis, galiojančiomis šalyje.

SUMMARY

Peculiarities of legal education at national minorities schools

The aim of work – to reveal peculiarities of legal education at national minorities school. The object of this work – national minorities schoolchild's analysis of an essay by legal education aspect. Scientific and methodical literature was going to reach the aim, was used a qualitative research – essays analysis.

Tasks of the work:

- 1) To scrutinize the terms of legal education and national minorities;
- 2) To review the main laws which regulates the legal education of the school of national minorities;
- 3) To explore schoolchild's consciousness at written work.

The first part of this paper explore the terms of the education and legal education. Besides, will be analysed the legislation of legal education. The second part tries to scrutinize the term of national minority and to review the main laws which regulates the legal education of the school of national minorities. The third part explores an essays of schoolchild's by legal education aspect.

Conclusions of this work state that the national minorities schoolchild believe themselves as the citizens of Lithuania. Their civil self-consciousness is in conformity with the rules initiated in State.

PRIEDAI

Teisės šaka	Tiesa	Netiesa	Darbo nr.	Citata
Konstitucinė teisė		LR įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties. 53 str. 1 d. 3 punktas. Leidimas nuolat gyventi gali būti išduodamas užsieniečiui, jeigu: jis atvyko gyventi į Lietuvos Respubliką kartu su Lietuvos Respublikos piliečiu kaip jo šeimos narys.	PR1	Aš Lietuvos pilietis, nes gyvenu Lietuvoje.
Konstitucinė teisė	LR pilietybės įstatymas. 3 str. 2 d. Lietuvos Respublikos pilietis turi laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos, įstatymų ir kitų teisės aktų, taip pat Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių, vykdyti jų nustatytas pareigas, saugoti Lietuvos Respublikos interesus, padėti stiprinti jos galią ir autoritetą, būti jai ištikimas.		PR1	Aš gyvenu Lietuvoje ir laikausi įstatymų, kurie galioja Lietuvoje.
Konstitucinė teisė		LR įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties. 53 str. 1 d. 3 punktas. Leidimas nuolat gyventi gali būti išduodamas užsieniečiui, jeigu: jis atvyko gyventi į Lietuvos Respubliką kartu su Lietuvos Respublikos piliečiu kaip jo šeimos narys.	PR2	Pilietis – tai kiekvienas žmogus, kuris gyvena Lietuvoj.
Konstitucinė teisė	LR pilietybės įstatymas. 3 str. 2 d. Lietuvos Respublikos pilietis turi laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos, įstatymų ir kitų teisės aktų, taip pat Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių, vykdyti jų nustatytas pareigas, saugoti Lietuvos Respublikos interesus, padėti stiprinti jos galią ir autoritetą, būti jai ištikimas.		PR2	Jis gyvena, dirba <...> savo šalyje.
Konstitucinė teisė	LR pilietybės įstatymas. 7 str. 3 punktas. Lietuvos Respublikos pilietybė įgyjama: suteikus Lietuvos		PR2	Jei atvažiuoji iš kitos šalies gyventi į kitą

	Respublikos pilietybę (natūralizacija).			šali, galima gauti šios šalies pilietybę.
Baudžiamoji teisė	LR baudžiamasis kodeksas 42 str. 1 d. 4, 7, 8 punktai. Padariusiam nusikaltimą asmeniui gali būti skiriamos šios bausmės: bauda, terminuotas laisvės atėmimas, laisvės atėmimas iki gyvos galvos.		PR2	Gauti baudą, net sėsti į kalėjimą
Civilinio proceso teisė	LR civilinio proceso kodeksas 103 str. 1 d. 3 punktas. Teismo nuobaudos yra tokios: bauda.			
Administracinė teisė	LR administracinio teisės pažeidimo kodeksas 21 str. 2 punktas. Už administracinių teisės pažeidimų padarymą gali būti skiriamos šios administracinės nuobaudos: bauda.			
Konstitucinė teisė	LR Konstitucija 77 str. Jis [Respublikos Prezidentas] atstovauja Lietuvos valstybei ir daro visa, kas jam pavesta Konstitucijos ir įstatymų. LR Konstitucija 84 str. 1 punktas. Respublikos Prezidentas: sprendžia pagrindinius užsienio politikos klausimus ir kartu su Vyriausybe vykdo užsienio politiką		PR2	Jei reikia balsuoti už prezidentą ir jį rinktis, tai renkame tą, kuris mums geriausias ir pareigingai vykdys užsienio politiką.
Konstitucinė teisė	LR Konstitucija 34 str. Piliečiai, kuriems rinkimų dieną yra sukakę 18 metų, turi rinkimų teisę.		PR2	Kiekvienas žmogus, kuris sulaukia pilnametystės, gali balsuoti.
Konstitucinė teisė	LR Konstitucija 13 str. Lietuvos valstybė globoja savo piliečius užsienyje.		PR3	<...> nes žinai, kad turi šali, kuri tave užtars.
Konstitucinė teisė	LR Konstitucija 25 str. Žmogus turi teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti. LR Konstitucija 37 str. Piliečiai, priklausantys tautinėms bendrijoms, turi teisę puoselėti savo kalbą, kultūrą ir papročius.		PR3	Žmogus <...> turi savo nuomonę, tradicijas, įsitikinimus, pilietybę.

Konstitucinė teisė		<p>LR pilietybės įstatymas. 13 str. Lietuvos Respublikos pilietybė neteikiama asmenims, kurie:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) rengėsi, kėsinosi padaryti ar padarė tarptautinius nusikaltimus – agresiją, genocidą, nusikaltimus žmoniškumui, karo nusikaltimus; 2) rengėsi, kėsinosi padaryti ar padarė nusikalstamas veikas prieš Lietuvos Respubliką; 3) iki atvykimo gyventi į Lietuvos Respubliką kitoje valstybėje buvo teisti laisvės atėmimo bausme už tyčinį nusikaltimą, už kurį baudžiamąją atsakomybę nustato ir Lietuvos Respublikos įstatymai, arba buvo Lietuvos Respublikoje bausti už tyčinį nusikaltimą, už kurį numatoma laisvės atėmimo bausmė; 4) įstatymų nustatyta tvarka neturi teisės gauti dokumento, patvirtinančio teisę nuolat gyventi Lietuvos Respublikoje. 	PR4	Žmogus savo tėvynėje yra pilietis.
		<p>LR pilietybės įstatymas. 18 str.</p> <p>1. Lietuvos Respublikos pilietybės netenkama:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) atsisakius Lietuvos Respublikos pilietybės; 2) įgijus kitos valstybės pilietybę; 3) Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių numatytais pagrindais; 4) jeigu Lietuvos Respublikos pilietis tarnauja kitos valstybės karo tarnyboje arba dirba ne Europos Sąjungos valstybės narės valstybės tarnyboje neturėdamas Lietuvos Respublikos Vyriausybės leidimo; 5) teismui pripažinus asmenį netekus Lietuvos Respublikos pilietybės, kai asmuo, turėdamas šios dalies 4 punkte nurodytą leidimą, tarnauja kitos valstybės karo tarnyboje arba dirba kitos valstybės tarnyboje taip, kad tuo padaroma žala Lietuvos Respublikos interesams. 		

		LR įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties. 53 str. 1 d. 3 punktas. Leidimas nuolat gyventi gali būti išduodamas užsieniečiui, jeigu: jis atvyko gyventi į Lietuvos Respubliką kartu su Lietuvos Respublikos piliečiu kaip jo šeimos narys.	PR4	Aš esu Lietuvos pilietė, nes čia gyvenu, mokausi.
Konstitucinė teisė	LR Konstitucija. 32 str. Pilietis gali laisvai išvykti iš Lietuvos.		PR4	Yra tokių žmonių, kurie išvažiuoja į kitas šalis užsidirbti, bet aš tokių žmonių nesuprantu.
	LR pilietybės įstatymas. 3 str. 2 d. Lietuvos Respublikos pilietis turi laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos, įstatymų ir kitų teisės aktų, taip pat Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių, vykdyti jų nustatytas pareigas, saugoti Lietuvos Respublikos interesus, padėti stiprinti jos galią ir autoritetą, būti jai ištikimas.			
Konstitucinė teisė		LR Konstitucija. 32 str. Pilietis gali laisvai išvykti iš Lietuvos.	PR4	Manau, kad tokie žmonės negerbia savo tėvynės. Tokie žmonės nėra Lietuvos piliečiai
Konstitucinė teisė	LR pilietybės įstatymas. 3 str. 2 d. Lietuvos Respublikos pilietis turi laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos, įstatymų ir kitų teisės aktų, taip pat Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių, vykdyti jų nustatytas pareigas, saugoti Lietuvos Respublikos interesus, padėti stiprinti jos galią ir autoritetą, būti jai ištikimas.		PR4	Manau, kad kiekvienas žmogus turi mylėti savo Tėvynę, ja žavėtis ir džiaugtis.
Konstitucinė teisė	LR pilietybės įstatymas. 3 str. 2 d. Lietuvos Respublikos pilietis turi laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos, įstatymų ir kitų teisės aktų, taip pat Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių, vykdyti jų nustatytas pareigas, saugoti		PR5	Jie išvažiuoja į kitą šalį užsidirbti pinigų, negalvodami, kad esą reikalingi savo namuose, savo

	Lietuvos Respublikos interesus, padėti stiprinti jos galią ir autoritetą, būti jai ištikimas. LR Konstitucija. 32 str. Pilietis gali laisvai išvykti iš Lietuvos.			Tėvynėje.
Konstitucinė teisė	LR Konstitucija 25 str. Žmogus turi teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti.		PR5	Kiekvienas turi savo nuomonę ir gali ją laisvai reikšti.
Konstitucinė teisė		LR Konstitucija. 18 str. Žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtines. LR Konstitucija. 20 str. Žmogaus laisvė neliečiama.	PR6	Pilietybė – tai toks dalykas, dėl kurio žmogus gali laisvai gyvent šioje šalyje.
Konstitucinė teisė		LR pilietybės įstatymas. 7 str. Lietuvos Respublikos pilietybė igyjama: 2) igyvendinus teisę į Lietuvos Respublikos pilietybę; 3) suteikus Lietuvos Respublikos pilietybę (natūralizacija); 4) optavimo būdu ar kitais Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių numatytais pagrindais; 5) kitais šio įstatymo numatytais pagrindais.	PR6	Pilietybę gali turėti tik tas gyventojas, kuris yra gimęs Lietuvoj.
Konstitucinė teisė	LR įstatymas „Dėl užsieniečių teisinės padėties“. 53 str. 4 dalis. Leidimas nuolat gyventi užsieniečiui įforminamas 5 metams, o praėjus šiam terminui – keičiamas.		PR6	Bet tai yra tik keleriems metams, po kurio laiko reikės pratęsti.
Konstitucinė teisė		LR Konstitucija 12 str. Išskyrus įstatymo numatytus atskirus atvejus, niekas negali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės pilietis.	PR6	Žmogus, kuris gyvena Lietuvoj, turi turėti Lietuvos pilietybę.
Konstitucinė teisė	LR Konstitucija. 28 str. Įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti		PR7	Lietuvos pilietis – žmogus, kuris turi laikytis valstybės taisyklių.

	kitų žmonių teisių ir laisvių			
Konstitucinė teisė		LR Konstitucija. 67 str. Seimas: 2) leidžia įstatymus	PR7	Lietuvos pilietis – žmogus, kuris turi teisę laikytis valstybės taisyklių ir pats jas kurti.
Konstitucinė teisė		LR Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas. 5 ³ straipsnis. Draudimas diskriminuoti dėl lyties socialinės apsaugos sistemose 1. Draudžiama diskriminuoti asmenis dėl lyties nustatant ir taikant socialinės apsaugos nuostatas, įskaitant sistemose, pakeičiančiose arba papildančiose valstybinio socialinio draudimo sistemą (toliau – socialinės apsaugos nuostatos): 1) nustatant dalyvavimo ir naudojimosi galimybes; 2) nustatant įmokas ir jų dydžius; 3) nustatant išmokas, įskaitant papildomas išmokas sutuoktiniams ir išlaikomiems asmenims, taip pat nustatant teisės į išmokas trukmę ir išsaugojimą. 2. Diskriminacija draudžiama nustatant ir taikant socialinės apsaugos nuostatas ligos, neįgalumo, senatvės, įskaitant išankstinį išėjimą į pensiją, nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų, nedarbo atvejais ir socialinės apsaugos nuostatas, kurios numato bet kokias socialines išmokas, įskaitant našlių ir našlaičių pensijas, išmokas ir materialines pašalpas. 3. Draudimas diskriminuoti dėl lyties	PR7	Mūsų šalyje socialinę atskirtį daugiausia jaučia merginos, todėl, kad iki šiol neturi lygių galimybių lyginant su vyrais.

		taikomas dirbantiems asmenims, įskaitant savarankiškai dirbančius asmenis, asmenims, kurie nutraukė darbą dėl ligos, motinystės, nelaimingo atsitikimo ar priverstinio nedarbo, taip pat darbo ieškantiems asmenims, pensininkams, neįgaliems darbuotojams ir asmenims, turintiems teisę jų vardu reikalauti išmokų.		
Konstitucinė teisė	LR Pilietybės įstatymas. 3 str. 1 d. . Lietuvos Respublikos piliečiai turi visas socialines ekonomines, politines ir asmenines teises bei laisves, kurias skelbia ir garantuoja Lietuvos Respublikos Konstitucija, įstatymai ir kiti teisės aktai, taip pat Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys.		PR8	Pilietis turi daugiau teisių
Konstitucinė teisė	LR Konstitucija. 34 str. Piliečiai, kuriems rinkimų dieną yra sukakę 18 metų, turi rinkimų teisę. LR Konstitucija. 78 str. Respublikos Prezidentu gali būti renkamas Lietuvos pilietis pagal kilmę, ne mažiau kaip trejus pastaruosius metus gyvenęs Lietuvoje, jeigu jam iki rinkimų dienos yra suėję ne mažiau kaip keturiasdešimt metų ir jeigu jis gali būti renkamas Seimo nariu.		PR8	Yra žmonių, kurie atvažiuoja į Lietuvą, bet neturi pilietybės. Jie jau tada turi mažiau teisių nei pilietis.
Konstitucinė teisė		LR įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties. 53 str. 1 d. 3 punktas. Leidimas nuolat gyventi gali būti išduodamas užsieniečiui, jeigu: jis atvyko gyventi į Lietuvos Respubliką kartu su Lietuvos Respublikos piliečiu kaip jo šeimos narys.	PO1	Aš esu Lietuvos pilietis, nes gyvenu Lietuvoje.
Konstitucinė teisė	LR Pilietybės įstatymas. 2 str. Lietuvos Respublikos pilietybę patvirtinantys dokumentai yra Lietuvos Respublikos teisės aktų nustatyta tvarka išduotas Lietuvos Respublikos piliečio pasas, asmens tapatybės		PO1	Aš esu Lietuvos pilietis, nes <...> turiu Lietuvos pilietybę.

	kortelė ir pasas.			
Konstitucinė teisė	LR Konstitucija. 1 str. Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika.		PO1	Lietuva yra demokratinė šalis.
Konstitucinė teisė	LR Konstitucija. 77 str. Respublikos Prezidentas yra valstybės vadovas. Jis atstovauja Lietuvos valstybei ir daro visa, kas jam pavesta Konstitucijos ir įstatymų.		PO1	Lietuva turi prezidentą
Konstitucinė teisė	LR pilietybės įstatymas. 3 str. 2 d. Lietuvos Respublikos pilietis turi laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos, įstatymų ir kitų teisės aktų, taip pat Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių, vykdyti jų nustatytas pareigas, saugoti Lietuvos Respublikos interesus, padėti stiprinti jos galią ir autoritetą, būti jai ištikimas.		PO1	Lietuva turi teises [Lietuvoje yra įstatymai], kurias reikia paisyti.
Administracinė teisė		LR Saugaus automobilių keliais įstatymas. 17 str. 2 d. Dviračio vairuotojas, važiuodamas keliu, privalo būti užsidėjęs ir (ar) užsisėgęs šalną.	PO1	Nuo 16 metų dviračiu galima važinėti be šalmo.
Administracinė teisė	LR Paso įstatymas. 5 str. 4 d. Piliečiui iki 18 metų pasas išduodamas ar keičiamas vieno iš tėvų (įtėvių) ar vaiko globėjo (rūpintojo) prašymu.		PO2	Žmonės, kuriems sukanka 16 metų, gauna pasą.
Konstitucinė teisė	LR Konstitucija. 34 str. Piliečiai, kuriems rinkimų dieną yra sukakę 18 metų, turi rinkimų teisę.		PO2	Vaikai turi rinkimų teisę nuo 18 metų.
Konstitucinė teisė	LR Saugaus eismo automobilių keliais įstatymas. 23 str. 2 d. 5 ir 6 punktai. Minimalus amžius, nuo kurio leidžiama įgyti teisę vairuoti automobilius: B kategorija – 18 metų; BE kategorija – 18 metų.		PO2	Vaikai <...> nuo 18 metų gali gauti vairuotojo pažymėjimą.
Administracinė teisė	LR Saugaus eismo automobilių keliais įstatymas. 13 str. 3 d. Teisė vairuoti tam tikrų kategorijų transporto priemonės suteikiama asmenims ne		PO2	Nuo 16 yra tokia teisė, kad galima mokytis vairuoti.

	jaunesniems kaip: 16 metų – B kategorijos automobilius trimis ar keturiais ratais, kurių maksimalus konstrukcinis greitis didesnis kaip 45 km/h ir (arba) variklio darbinis tūris didesnis kaip 50 cm ⁽³⁾ .			
Administracinė teisė		LR Pilietybės įstatymas. 12 str. 1 d. Lietuvos Respublikos pilietybė gali būti suteikiama asmeniui, jeigu jis atitinka šias sąlygas: 1) išlaikė valstybinės kalbos egzaminą; 2) prašymo pateikimo metu turi dokumentą, patvirtinantį teisę nuolat gyventi Lietuvos Respublikoje; 3) gyvena Lietuvos Respublikos teritorijoje pastaruosius 10 metų; 4) turi teisėtą pragyvenimo šaltinį; 5) išlaikė Lietuvos Respublikos Konstitucijos pagrindų egzaminą; 6) yra asmuo be pilietybės arba yra pilietis tokios valstybės, pagal kurios teisę Lietuvos Respublikos pilietybės įgijimo atveju prarandama tos valstybės pilietybė, arba raštu pareiškia savo valią atsisakyti turimos kitos valstybės pilietybės, kai jam bus suteikta Lietuvos Respublikos pilietybė.	PO2	Kiekvienas žmogus, kuris nėra Lietuvos pilietis, gali gauti ir Lietuvos pilietybę, tik reikia išlaikyti Lietuvos Konstitucijos egzaminą.
Konstitucinė teisė		LR Pilietybės įstatymas. 1 str. 2 d. Lietuvos Respublikos pilietis negali būti kartu ir kitos valstybės pilietis, išskyrus asmenis, iki 1940 m. birželio 15 d. turėjusius Lietuvos pilietybę ir ištremtus ar pasitraukusius iš Lietuvos 1940 m. birželio 15 d. – 1990 m. kovo 11 d. okupacijų metu, taip pat šio įstatymo 8 straipsnio 1 dalyje, 9 straipsnyje, 12 straipsnio 4 dalyje, 16 straipsnio 1 dalyje, 17 straipsnio 3 ir 4 dalyse, 18 straipsnio 2 dalyje numatytus atskirus atvejus.	PO2	Toks žmogus gauna du pasus: Lietuvos ir tos šalies, iš kurios jis atvažiavo.

Konstitucinė teisė	LR Pilietybės įstatymas. 3 str. 2 d. Lietuvos Respublikos pilietis turi laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos, įstatymų ir kitų teisės aktų, taip pat Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių, vykdyti jų nustatytas pareigas, saugoti Lietuvos Respublikos interesus, padėti stiprinti jos galią ir autoritetą, būti jai ištikimas.		PO3	Pilietybė įgalioja žmogų dalyvauti valstybės gyvenime.
Konstitucinė teisė	LR Konstitucija. 25 str. Žmogus turi teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti.		PO3	Pilietybė įgalioja <...> žmogų laisvai išreikšti savo nuomonę.
Konstitucinė teisė	LR Konstitucija. 1 str. Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika.		PO3	Lietuva – tai laisva šalis.
Konstitucinė teisė	LR Konstitucija. 13 str. Lietuvos valstybė globoja savo piliečius užsienyje.		PO3	Lietuva – tai laisva šalis, kurioje žmonės <...> turi užnugarį.
Konstitucinė teisė	LR Konstitucija. 3 str. 1 ir 2 dalis. 1. Lietuvos Respublikos piliečiai turi visas socialines ekonomines, politines ir asmenines teises bei laisves, kurias skelbia ir garantuoja Lietuvos Respublikos Konstitucija, įstatymai ir kiti teisės aktai, taip pat Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys. 2. Lietuvos Respublikos pilietis turi laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos, įstatymų ir kitų teisės aktų, taip pat Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių, vykdyti jų nustatytas pareigas, saugoti Lietuvos Respublikos interesus, padėti stiprinti jos galią ir autoritetą, būti jai ištikimas.		PO3	Pilietybė tai ne tik teisės, bet ir pareigos, kurias turi laikytis piliečiai.
Konstitucinė teisė	LR Konstitucija. 7 str. Negalioja joks įstatymas ar kitas aktas priešingas Konstitucijai.		PO3	Pareigos ir teisės piliečių yra surašytos svarbiausiame šalies dokumente, konstitucijoje.
Konstitucinė teisė		LR pilietybės įstatymas. 13 str. Lietuvos Respublikos pilietybė neteikiama asmenims, kurie:	PO4	Kiekvienas žmogus yra savo šalies pilietis.

		<p>1) rengėsi, kėsinosi padaryti ar padarė tarptautinius nusikaltimus – agresiją, genocidą, nusikaltimus žmoniškumui, karo nusikaltimus;</p> <p>2) rengėsi, kėsinosi padaryti ar padarė nusikalstamas veikas prieš Lietuvos Respubliką;</p> <p>3) iki atvykimo gyventi į Lietuvos Respubliką kitoje valstybėje buvo teisti laisvės atėmimo bausme už tyčinį nusikaltimą, už kurį baudžiamąją atsakomybę nustato ir Lietuvos Respublikos įstatymai, arba buvo Lietuvos Respublikoje bausti už tyčinį nusikaltimą, už kurį numatoma laisvės atėmimo bausmė;</p> <p>4) įstatymų nustatyta tvarka neturi teisės gauti dokumento, patvirtinančio teisę nuolat gyventi Lietuvos Respublikoje.</p>		
Konstitucinė teisė	LR Konstitucija. 28 str. Įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių.		PO4	Jis savo šalyje gyvena ir stengiasi laikytis visų taisyklių.
Konstitucinė teisė	LR Konstitucija. 12 str. Lietuvos Respublikos pilietybė įgyjama gimstant ir kitais įstatymo nustatytais pagrindais.		PO4	Aš esu Lietuvos pilietė, nes gyvenu Lietuvoje, čia gimiau ir užaugau.
Konstitucinė teisė	LR Saugaus automobilių keliais įstatymas. 23 str. 2 d. 5 ir 6 punktai. Minimalus amžius, nuo kurio leidžiama įgyti teisę vairuoti automobilius: B kategorija –18 metų; BE kategorija – 18 metų.		PO4	Vairuoti automobilių galima nuo 18 metų.
Administracinė teisė	LR įstatymas „Dėl užsieniečių teisinės padėties“. 10 str. 4 punktas. Užsieniečio atvykimas į Lietuvos Respubliką laikomas neteisėtu, jeigu užsienietis: atvyksta į Lietuvos Respubliką be galiojančio kelionės dokumento ir atitinkamo dokumento, suteikiančio teisę atvykti į Lietuvos Respubliką,		PO4	Žmonės pažeidžia įstatymus pereidami sieną be dokumentų, gabendami narkotikus.

	<p>LR Administracinės teisės pažeidimo kodeksas. 210 str. Prekių, pinigų, meno vertybių ar kitų privalomų pateikti muitinei daiktų, išskyrus kilnojamąsias kultūros vertybes ar antikvarinius daiktus, šaunamuosius ginklus, šaudmenis, sprogmenis, sprogstamąsias, radioaktyviasias medžiagas ar kitas strategines prekes, nuodingąsias ir stipriai veikiančias, psichotropines ar narkotines medžiagas, jų pirmtakus (prekursorius), gabenimas per Lietuvos Respublikos valstybės sieną nepateikiant jų muitinės kontrolei arba kitaip išvengiant šios kontrolės, kai neteisėtai gabenamų prekių, pinigų, meno vertybių ar kitų privalomų pateikti muitinei daiktų vertė neviršija dviejų šimtų penkiasdešimtys minimalių gyvenimo lygių (MGL) dydžio sumos, – užtraukia baudą nuo dešimtys tūkstančių iki dvidešimtys tūkstančių litų su kontrabandos daiktų, taip pat gabenimo ir kitų priemonių, skirtų kontrabandos daiktams per Lietuvos Respublikos valstybės sieną gabenti arba jiems slėpti, konfiskavimu ar be konfiskavimo.</p>			
Konstitucinė teisė	LR Konstitucija. 18 str. Žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės.		PO5	Turiu savo teisių
Konstitucinė teisė	LR Konstitucija 34 str. Piliečiai, kuriems rinkimų dieną yra sukakę 18 metų, turi rinkimų teisę.		PO5	Dar negaliu balsuoti
Konstitucinė teisė	LR Konstitucija 25 str. Žmogus turi teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti.		PO5	Galiu galvoti apie tai, išsakyti mintis šia tema.
Konstitucinė teisė		LR Konstitucija. 77 str. Respublikos Prezidentas yra valstybės vadovas. Jis atstovauja Lietuvos valstybei ir daro visa,	PO5	Kur nuvažiuočiau, visur atstovauju savo šaliai.

		kas jam pavesta Konstitucijos ir įstatymų.		
Konstitucinė teisė		LR pilietybės įstatymas 10 straipsnis. Asmenų be pilietybės vaikų Lietuvos Respublikos pilietybės igijimas. Asmenų be pilietybės, nuolat gyvenančių Lietuvos Respublikoje, vaikas, gimęs Lietuvos Respublikos teritorijoje, įgyja Lietuvos Respublikos pilietybę.	PO6	Kiekvienas žmogus turi pilietybę
Konstitucinė teisė	LR pilietybės įstatymas. 3 str. 2 d. Lietuvos Respublikos pilietis turi laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos, įstatymų ir kitų teisės aktų, taip pat Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių, vykdyti jų nustatytas pareigas, saugoti Lietuvos Respublikos interesus, padėti stiprinti jos galią ir autoritetą, būti jai ištikimas.		PO6	Žmogus, gyvenantis savo tėvynėje turi mylėti ir gerbti savo šalį.
Konstitucinė teisė	LR įstatymas „Dėl užsieniečių teisinės padėties“. 53 str. 1. Leidimas nuolat gyventi gali būti išduodamas užsieniečiui, jeigu: 1) jis išsaugojo teisę į Lietuvos Respublikos pilietybę Pilietybės įstatymo nustatyta tvarka; 2) jis yra lietuvių kilmės asmuo; 3) jis atvyko gyventi į Lietuvos Respubliką kartu su Lietuvos Respublikos piliečiu kaip jo šeimos narys; 4) jis neteko Lietuvos Respublikos pilietybės, tačiau gyvena Lietuvos Respublikoje; 5) jis yra vaikas iki 18 metų, gimęs Lietuvos Respublikoje, ir jo tėvai ar vienas iš jų turi leidimą nuolat gyventi; 6) jis yra vaikas iki 18 metų, gyvenantis Lietuvos Respublikoje, ir jo tėvai arba vienas iš jų turi leidimą nuolat gyventi;		PO6	Žmogus, kuris imigruoja ar poilsiauja mūsų tėvynėje, neturi [LR] pilietybės.

	<p>7) jis gavo pabėgėlio statusą Lietuvos Respublikoje;</p> <p>8) jis pragyveno Lietuvos Respublikoje be pertraukos pastaruosius 5 metus ir turėjo leidimą laikinai gyventi;</p> <p>9) Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ įgyvendinimo įstatymo 3 straipsnyje numatytu atveju.</p>			
Konstitucinė teisė		LR Pilietybės įstatymas. 12 str. 1 d. Lietuvos Respublikos pilietybę gali būti suteikiama asmeniui, jeigu jis atitinka šias sąlygas: 3) gyvena Lietuvos Respublikos teritorijoje pastaruosius 10 metų;	PO6	Žmogus gali gauti Lietuvos pilietybę tuomet, kai pragyveno pora mėnesių šioje šalyje.
Konstitucinė teisė		LR Konstitucija. 18 str. Žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtines.	PO6	Žmogus, kuris neturi pilietybės, galima sakyti, neturi jokių teisių.
Konstitucinė teisė	LR Konstitucija 34 str. Piliečiai, kuriems rinkimų dieną yra sukakę 18 metų, turi rinkimų teisę.		PO6	Poilsiaujantys žmonės neturi balsavimo teisės mūsų šalyje, nes neturi pilietybės.
Konstitucinė teisė		LR Konstitucija. 20 str. Žmogaus laisvė neliečiama. Niekas negali būti savavališkai sulaikytas arba laikomas suimtas.	PO6	Žmonės, gyvenantys Lietuvoje ir neturintys pilietybės, gali būti pasodinti į kalėjimą, nes yra svetimi.
Konstitucinė teisė	LR pilietybės įstatymas. 3 str. 2 d. Lietuvos Respublikos pilietis turi laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos, įstatymų ir kitų teisės aktų, taip pat Lietuvos Respublikos tarptautinių	LR Konstitucija. 12 str. Išskyrus įstatymo numatytus atskirus atvejus, niekas negali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės pilietis.	PO6	Turėti pilietybę yra labai svarbu, nes visi turi turėti pilietybę ir gerbti savo šalį.

	sutarčių, vykdyti jų nustatytas pareigas, saugoti Lietuvos Respublikos interesus, padėti stiprinti jos galią ir autoritetą, būti jai ištikimas.			
Konstitucinė teisė	LR Konstitucija. 34 str. Piliečiai, kuriems rinkimų dieną yra sukakę 18 metų, turi rinkimų teisę.		PO7	Žinoma, visas teises pilietis įgyja tik nuo aštuoniolikos metų.
Darbo teisė	LR darbo kodeksas. 13 str. Visiškas darbinis teisnumas ir galėjimas savo veiksmais įgyti darbo teises bei sukurti darbo pareigas (darbinis veiksnumas) atsiranda asmeniui, sukakusiam šešiolika metų. Išimtis nustato šis Kodeksas ir kiti darbo įstatymai.		PO7	Nuo šešiolikos metų galiu jau nebesimokyti ir eiti dirbti.
	LR Konstitucija. 41 str. Asmenims iki 16 metų mokslas privalomas.			
Konstitucinė teisė	LR Konstitucija 34 str. Piliečiai, kuriems rinkimų dieną yra sukakę 18 metų, turi rinkimų teisę.		PO7	Aš kaip Lietuvos pilietis dar neturiu teisės rinkti prezidento rinkimuose.
Konstitucinė teisė	Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl kelių eismo taisyklių patvirtinimo“ 242 taisyklė. Jaunesnius kaip 12 metų ir žemesnius kaip 150 cm vaikus leidžiama vežti ant priekinės lengvojo automobilio, autobuso sėdynės ar sunkvežimio kabinoje tik specialiose jų ūgiui ir svoriui pritaikytose atitinkamos grupės sėdynėse		PO7	Galiu jau sėdėti automobilio priekyje
Administracinė teisė	LR Administracinis teisės pažeidimų kodeksas. 178 str. Asmenų iki aštuoniolikos metų alkoholinių gėrimų vartojimas ar jų turėjimas Asmenų iki šešiolikos metų alkoholinių gėrimų ir kitų svaigalų, pagamintų naudojant spiritą, vartojimas ar jų turėjimas – užtraukia baudą tėvams arba globėjams (rūpintojams) nuo penkiasdešimties iki vieno šimto litų. Asmenų nuo šešiolikos iki aštuoniolikos metų alkoholinių gėrimų ir kitų svaigalų, pagamintų		PO7	Pilietis, kuris dar neturi aštuoniolikos metų dar negali pirkti alkoholio ar tabako gaminių.

	<p>naudojant spiritą, vartojimas ar jų turėjimas – užtraukia baudą nuo trisdešimties iki penkiasdešimties litų.</p> <p>LR Administracinis teisės pažeidimų kodeksas. 185 str. Tabako gaminių nupirkimas ar kitoks perdavimas nepilnamečiui – užtraukia baudą nuo dviejų šimtų penkiasdešimties iki penkių šimtų litų.</p>			
Administracinė teisė	LR Saugaus automobilių keliais įstatymas. 23 str. 2 d. 5 ir 6 punktai. Minimalus amžius, nuo kurio leidžiama įgyti teisę vairuoti automobilius: B kategorija –18 metų; BE kategorija – 18 metų.		PO7	Aš pats kaip Lietuvos pilietis laikiu pilnametystės dėl to, kad galėčiau gauti vairuotojo pažymėjimą.
Administracinė teisė	LR Konstitucija. 28 str. Įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių		PO7	Aš manau, kad būti Lietuvos piliečiu ir laikytis tam tikrų įstatymų yra privaloma, nes kitaip ir negali būti.
Konstitucinė teisė	LR Konstitucija. 5 str. Valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, Teismas.		PO8	Be valstybės nebūtų jokios valdžios.